

YAKUP KADRI KARAOŞMANOĞLU'NUN ESERLERİNDE DİN ve AİLE

Yazan: Menderes BAYRAM

ISBN:9944-62-267-2

www.aralikedebiyat.com

Bu kitap, Menderes Bayram tarafından Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalında hazırlanmış "Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Eserlerinde Din ve Aile" adlı yüksek lisans tezinden dönüştürülerek oluşturulmuştur.

İ Ç İ N D E K İ L E R

Sayfa

GİRİŞ.....	1
A- Y. KADRİ KARAOSMANOĞLU'NUN HAYATI.....	4
B- Y. KADRİ KARAOSMANOĞLU'NUN ESERLERİ.....	6
C- Y. KADRİ KARAOSMANOĞLU'NUN FİKİRLERİ.....	12

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN ve AİLE

A- DİN.....	16
1. Dinin Tanımı.....	16
2. Dinin Fonksiyonları.....	18
B- AİLE.....	21
1. Ailenin Tanımı.....	21
2. Ailenin Fonksiyonları.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU'NDA

DİN

A- Y. KADRİ KARAOSMANOĞLU'NDA DİN.....	25
B- Toplumun Hayat Tarzını Belirlemede Dinin Rolü.....	30
1- Ailede Dinî Sosyalleşme.....	30

2- Tarikat ve Toplum.....	34
3- Savaş-İşgal Karşısında Sosyal Hayat ve Din.....	38
4- Toplumda Sosyal Çözülme ve Din.....	45
C- Dinin Aile Hayatına Etkisi.....	52
D- Ailenin Dinî Hayata Etkisi.....	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU'NDA AİLE

A- Y. KADRİ KARAOSMANOĞLU'NDA AİLE.....58

1. Ailenin Oluşumu ve Evlenme.....	59
2. Ailede Eşlerin Durumu.....	64
3. Ailede (Toplumda); Moda, Özentî, Taklit.....	67
4. Ailede Kuşak Çatışmaları.....	72
5. Ailede Çözülme ve Din.....	77
6. Aileye Dışarıdan Katılan Unsurlar.....	79

SONUÇ.....83

BİBLİYOGRAFYA.....85

KISALTMALAR

Ansk.	: ansiklopedi
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
b.	: basım
B.	: basımevi
bkz.	: bakınız.
c.	: cilt
çev.	: çeviren
haz.	: hazırlayan
mat.	: matbaa
md.	: maddesi
s.	: sayfa
S.	: sayı
Üni.	: üniversite
vd.	: ve diğerleri

LİTERATÜR İLE İLGİLİ KISALTMALAR

A.A.K.	: Aile Araştırma Kurumu
Ank.	: Ankara
A.K.D.T.Y.K.	:
A.Ü.İ.F.	: Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi
B.	: Basımevi
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
D.P.T.	: Devlet Plânlama Teşkilâtı
K.B.	: Kültür Bakanlığı
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ü.İ.F.V.	: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı
İst.	: İstanbul
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti

KİTAP ÖZETİ

Din ve aile,bilinen tarihin her evresinde toplumların hayat tarzını şekillendirmiş temel sosyal kurumlardır. Özü itibariyle her iki kurumun amacı, toplumda sosyal düzeni, birlik ve bütünlüğü sağlayarak muhafaza etmektir. Din ve aile, toplumun çözülmesini engelleyebilme-sine rağmen zaman zaman etkinlik alanlarının daralmasıyla bu fonksiyonu yerine getiremedi-ğinde sosyal çözülme daha da hız kazanabilmektedir.

Tarihin canlı şahitleri olan edebiyatçılarımızdan Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU, din ve aileyi eserlerinde ustaca işlemiştir.Bu nedenle “Y.Kadri Karaosmanoğlu’nda din ve aile”yi araştırmaya çalıştım.

Osmanlı Devleti’nin zayıflaması ve Tanzimat’la başlayan batılılaşma hareketleriyle birlikte bir kısım aydınlar kendi toplumuna yabancılaşmışlardır. Moda, özentî, taklit içindeki bazı gençler sosyal hayatıyla ailelerinden kopmuş ve geri kalmışlığın faturasını da İslâm Dini’ne çıkararak kendi toplumuna yabancılaşmışlardır. Türk Toplumunu, maddî-manevî her alanda çözülmenin eşiğine gelmiş ve Anadolu büyük bir işgal yaşamıştır. Fakat sonuçta, ailesine ve toplumsal değerlerine bağlı Anadolu İnsanı’nın bir kısım aydınları ve din adam-larının yoğun çalışmalarıyla bulunduğu moral ile kurtuluş mücadelesi başlatılmıştır. Kuşkusuz burada, dinin ve ailenin önemli ölçüde etkisi olmuştur.

Araştırmam, Karaosmanoğlu’nun hayatı ve fikirleri hakkında genel bir girişten sonra üç bölümden meydana gelmiştir.

Birinci bölümde din ve aileye genel bir bakışla bu iki sosyal kurumun tanım ve fonksiyonları incelenmiştir. İkinci bölümde Karaosmanoğlu’nda din anlayışı, toplumun hayat tarzını belirlemede dinin rolü başlığı altında; dinî sosyalleşme, tarikat ve toplum, savaş ve işgal karşısında sosyal hayat ve din, toplumda sosyal çözülme ve din araştırılmıştır. Böylece dini toplumdaki etkinlik alanları incelenmiştir. Bu bölümde son olarak dinin aile hayatına etkileri tahlil edilmiştir. Üçüncü bölüm ise Karaosmanoğlu’nda aile anlayışı, ailenin oluşumu ve evlenme, eşlerin durumu, moda, özentî, taklit, kuşak çatışmaları,ailede çözülme, din ve aileye dışardan katılan unsurlar araştırılmıştır. Son olarak da ailenin dini hayata etkisi tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Sonuçta ailenin ve dinin birbirlerini etkilediği ve toplumda bu kurumların herhangi bir şekilde zayıflamasının sosyal düzeni tehdit ettiği görülmüştür. Bu noktada her milletin tarihinden ders alması gerektiği ortaya çıkmıştır.

Menderes BAYRAM
Sosyolog

GİRİŞ

Osmanlı'nın, Tanzimat dönemiyle birlikte yeni düzenlemelere girmesinin tarihi arka plânının olduğu bir gerçektir. Osmanlı, Batı karşısında askerî alanda, alınan ilk yenilgilerle Batı'nın teknoloji üstünlüğünü kabul etmiştir. Ancak Batı tipi modern bir ordunun kurulmasıyla tekrar eski gücünü elde etmek için modernleşmek zorunda olduğuna inanılmıştır. Bu gelişme Osmanlı'nın yönünü Batı medeniyetine çevirmesine sebep olmuştur. Ne var ki, teknoloji yerine, Batılı hayat tarzı taklit edilmiştir. Fakat bu moda, muhafazakâr halkın genelinde rağbet görmemiştir. Geleneksel hayat ve Batılı hayat arasında bocalayan yeni nesil, toplum ve değerleriyle çatışma ortamına girdiğinden siyasî, ekonomik ve sosyal birçok sıkıntısı olan toplum dokusu zarar görmüştür. Geleneksel hayatın sorumlusu olarak İslâm dini ve sosyal değerler bir kısım yeni neslin acımasız saldırı ve eleştirilerine maruz kalmış; geri kalmışlığın faturası dine ve onun etkisinde bulunan sosyal kurumlara (aile, eğitim vb.) çıkarılmıştır. Tabii ki, bu gelişmelerden toplumun birlik ve bütünlüğünü sağlama iddiasında bulunan din ve ailenin nasıl etkilendiği merak konusudur. Nitekim, Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ve Batılılaşma gayretleri karşısında zaten fonksiyonlarını yeterince yerine getiremeyen din ve aile kurumlarında birçok problem yaşanmıştır.

İşte bu tabloyu, tarihin canlı şahitleri olan edebiyatçılarımız, eserlerinde her yönüyle işlemişlerdir. Bu çalışmamızda edebiyatımızın güçlü romancıları arasında sayılan, özellikle din ve aile kurumlarını eserlerinde ustaca işleyen **Yakup Kadri Karaosmanoğlu**'nun konuyla ilgili görüşlerini incelemeye gayret edeceğiz. Araştırmamızın amacı, din ve ailenin toplumdaki etkinlik alanlarını tespit ederek, varsa bu kurumlarda meydana gelen değişimi ortaya çıkarmaktır.

Karaosmanoğlu hakkında özellikle Türk Dili ve Edebiyatı alanında bir çok doktora ve yüksek lisans tezleri yapılmıştır. Bunun dışında sosyoloji ya da din sosyolojisinde müellifle ilgili araştırmaya rastlamadığımızı ifade edelim. Müellifimizle ilgili yapılmış doktora çalışmalarından en kapsamlısı, "**Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İnsan-Eser-Üslup**"(1960), adıyla **Niyazi Akı** tarafından hazırlanmıştır. Yine "**Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında**

Temalar”(1965), Sevgi Şimşir; “Yakup Kadri’nin Romanlarında Devirler”(1964) adıyla **F. Renan Özbilge**’nin doktora tezleri¹ mevcuttur. Bunların yanında, yine Türk Dili ve Edebiyatı alanında yapılmış yüksek lisans tezlerinin bir kısmını şöyle sıralayabiliriz. **“Yakup Kadri’de İçtimaî Meseleler”** (1961), adıyla **Muazzez Alpbek**; **“Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Romanlarında Psikolojik Tahlil”(1968)** başlığıyla **Ali Kaytancı**’nın araştırmaları² mevcuttur. Müellifimizle ilgili bazı dergi ve gazetelerdeki makaleler ise şöyledir. **“Yakup Kadri İle Mülakat”(1974)**, **“Türk Edebiyatı”** dergisinde **Adile Ayda**’nın; **“Y. Kadri Karaosmanoğlu’nda Konak”(1975)**, **“Türk Dili”** dergisinde **Selim İleri**’nin; **“Y. Kadri Karaosmanoğlu Anlatıyor”(1960)**, **“Varlık”** dergisinde **Mehmet Mene-mencioğlu**’nun ve **“Yakup Kadri Karaosmanoğlu”(1966)**, **“Türk Dili”, Slavoljub Djinjiç**’in makaleleri mevcuttur. Ayrıca **“85. Yaşgününde Y. K. Karaosmanoğlu,”(1974)**, başlığıyla **“Milliyet Gazetesi”**nde, **Nuri Erdoğan**’ın makalelerini sayabiliriz.

Din sosyolojisinde, edebî eserlerin incelenmesi yeni olmasa bile, din ve ailenin karşılıklı etkinlik alanlarının araştırılması önemlidir. Bizi, din sosyolojisinin ilgisi ve bu alanda yapılan araştırmaların yetersizliği böyle bir çalışmaya sevk etmiştir. Bununla birlikte sosyokültürün şekillenmesinde büyük etkileri bulunan din ve aile üzerinde yapılacak bu araştırmanın, toplum yapımızın dinamiklerini tanıma noktasında yararlı olacağı kanaatindeyiz. Fakat Tanzimat döneminden Cumhuriyet’e kadar geniş bir yelpazeyi araştırıyor olmamız bizi edebî eserleri yoğun olarak incelemeye sevk etmiştir.

Bu sebeple ana kaynaklarımızı, **Yakup Kadri Karaosmanoğlu**’ nun bütün yayınlanmış eserleri teşkil etti. Ayrıca, Osmanlı’nın sosyo-kültürel hayatıyla ilgili tarihî, hukukî ve edebî eserlerden de yararlanmaya çalıştık.

Karaosmanoğlu’nun eserleri edebî olduğundan din ve aile hakkındaki bilgilerin ve olayların toplu bir şekilde olmayışı bizi eserlerini titizlikle incelemeye sevk etti. Edebî eserlerde subjektif yönlendirmeler olabileceği gerçeğini gözardı etmemeye çalıştık. Tezimizin objektifliğini ve bilimsel karakterini zedelemekten tarihi gerçekleri yakalayabilmeye özen gösterdik. Bütün zorluklara rağmen dinin ve ailenin içinde

¹ Bu doktora tezleri, İstanbul Üniversitesi’nde hazırlanmıştır.

bulunduğu toplumu derinden etkiliyor olması, bizi bu konuda araştırma yapmaya yönlendirmiştir. Özellikle, din ve aile kurumlarının zedelendiği toplumlarda yaşanan dağınıklık ve buhranlar, bu iki oluşumu daha iyi tanımak gerekliliğini ortaya koymaktadır. Sonuçta her millet, tarihini bilip ders almak zorundadır. Yapılan hatalardan ders almayan toplumlar aynı dersleri defalarca almak zorundadır.

Tarihi müşahede ile birlikte sosyolojik açıklama ve yer yer de karşılaştırmalı metottan yararlanarak, Karaosmanoğlu'nun eserlerinde din-aile ilişkisini ortaya çıkarmaya çalıştık.

Asıl konuya geçmeden önce, müellifin hayatı, eserleri ve fikirleri hakkında malûmat vermek istiyoruz.

A- YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU'NUN HAYATI

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 17. yüzyılın sonlarında, **Aydın** ve **Manisa** yöresinde hüküm sürmüş Karaosmanoğlu sülâlesindedir. **Mısır**'da bir paşanın konağına yerleşerek **İkbal Hanım**'la evlenen **Kadri Bey**'in oğludur.³

27 Mart 1889'da **Kahire**'de doğan müellifimiz, oturdukları konağın sahibi olan paşanın ölümü üzerine, ailesiyle birlikte **Manisa**'ya gelir. İlköğrenimine **Fevziye Mekteb-i İptidaîsi**'nde başlamıştır. Buradan **İzmir İdadîsi**'nde gönderilse de öğrenimini bitiremez.⁴ Babası ölünce ailesiyle birlikte yeniden **Mısır**'a dönmüştür. **İskenderiye**'deki **Frères Fransız Okulu**'na girmiştir. Burada da bir yıl okur. Fakat **idadî** özlemi onu **İzmir**'e çektiyse de 1903 yılında **Jön Türk*** hareketiyle tanışması üzerine⁵ İzmir'e dönmekten vazgeçmiştir. Fransızca okuduğu **Frères Fransız Okulu**'nda iki yıl sonra bakaloryasını (Olgunluk sınavı) vererek orta öğrenimini tamamlamıştır.⁶

² Adı geçen yüksek lisans tezleri İstanbul Üniversitesi'nde yapılmıştır.

³ Karaosmanoğlu, Y. Kadri, Hep O Şarkı, 3.b., haz.Atilla Özkırımlı, Birikim Y., İst.1980, s.9.

⁴ Karaosmanoğlu, Y. Kadri, Anamın Kitabı, 4.b., haz.Atilla Özkırımlı, İletişim Y., İst.1983, s.9.

* Batı tarzı yenileşme taraftarı olan. Genç Osmanlılar.

⁵ Karaosmanoğlu, Y. Kadri, Nur Baba, 7.b., haz.Atilla Özkırımlı, İletişim Y., İst. 1987, s.9.

⁶ Karaosmanoğlu, Y. Kadri, Vatan Yolunda, 2.b., haz.Atilla Özkırımlı, Birikim Y., İst.1980, s.9.

1908'de ailesiyle birlikte **İstanbul**'a yerleşmiştir.1909'da **Fecr-i Âti**⁷ topluluğuna girmiş ve arkadaşlarıyla birlikte **Servet-i Fünun Dergisi**'nde edebî yazıları çıkmıştır.⁸ Bu sırada da edebiyat ve felsefe dersleri vermiştir.⁹ Annesi ona bir takım hikâye kitapları tanıtır ve okur. Çocuk yaşlarında annesinin kendisine okuduğu kitaplardan ve babasının zengin kütüphanesinden faydalanması edebî zevkini geliştirmiştir. Zamanla **Ekrem, Hamid, Mehmed, Celâl** gibi **Tanzimat** yazarlarını ve **Bourget, Florbert, Maupasant, Daudet** gibi tanınmış **Fransız** romancılarını okumuştur.¹⁰ Güçlü bir kaleme sahip olan **Yakup Kadri Karaosmanoğlu** ilk yazılarıyla birlikte dikkatleri çekerken, özellikle "**İstibdât**" adlı bir şiiri taktir toplamıştır.¹¹

1912'de tüberküloza yakalanır. 1916'da tedavi için İsviçre'ye gitmeden önce mistisizme ilgi duyarak **Bektaşî Dergâhına** girmiştir. O dönemde **Yahya Kemal Beyatlı**'nın da etkisiyle Yunan-Latin kaynaklarına dayalı yeni bir sanat anlayışını¹² benimsemiştir.¹³ Balkan ve I. Dünya Savaşları sonrasında alınan hezimetler Yakup Kadri'de derin etkiler bırakmıştır. **Fecr-i Âti** topluluğunda savunduğu "**Sanat şahsi ve muhteremdir.**" tezini yavaş yavaş terk etmiştir.¹⁴ Yıkılan ve yakılan köyleri gördükçe "**insan için sanat**" anlayışını benimsemiştir. "**Kadro Dergisi**"nde çıkan yazılarında, "**toplum için sanat**" teziyle yoğun bir şekilde kendini ifade etmiştir. Mütareke döneminde en çok yazan kalemlerdendir.¹⁵ **Mondros Antlaşması**'ndan sonra "**İkdam Gazetesi**" başyazarı olarak siyasî ve edebî yazılar yazmıştır. "**Dergâh Dergisi**"ndede yazıları çıkmıştır.¹⁶

1921'de **Kurtuluş Savaşı**'nın en zorlu günlerinde **Ankara**'ya çağırılmıştır. Kurtuluş hareketlerini yerinde görmek ve lideriyle tanışmak fırsatını bulmuştur. Görevli olarak **Kütahya, Simav, Gediz, Eski-şehir, Sakarya** yörelerini

⁷ Fecr-i Ati; "Sanat şahsi ve muhteremdir." teziyle eser veren edebiyat topluluğu.

⁸ Banarlı, Nihat Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, c.II, M.E.B., İst.1997, s. 1201.

⁹ Kabaklı, Ahmet, Büyük Eserler Dizisi 1, 9.b., c.III, T.E.V.,Y., İst.1997, s.728; Karaosmanoğlu, Nur Baba, s.12.

¹⁰ Banarlı, a.g.e, s.1201.

¹¹ Bkz. Banarlı, a.g.e., s.1201.

¹² Bkz. Kabaklı, a.g.e., s.733.

¹³ Karaosmanoğlu, Hep O Şarkı, s.10.

¹⁴ Karaosmanoğlu, Y. Kadri, Gençlik ve Edebiyat Hatıraları, 2.b., haz.Atila Özkı-rımlı İletişim Y., İst.1990, s.8.; Karaosmanoğlu, Hep O Şarkı, s.10.

¹⁵ Kabaklı, a.g.e., s.730.

¹⁶ Banarlı, a.g.e., s.1201.

dolaşmıştır.¹⁷ Önce **Mardin** (1923-31), sonra **Manisa** (1931-34) milletvekili olmuştur. Evliliği de bu döneme rastlar. 11 Ekim 1923'te **Leman Hanım**'la evlenmiştir.¹⁸

1932'de bir grup arkadaşıyla birlikte "**Kadro Dergisi**"ni çıkarmıştır. Başlangıçta ilgiyle karşılanan **Kadro**'da, **CHP**'yi eleştirmiştir. Savunulan düşünceler zararlı bulunarak derginin imtiyaz sahibi Yakup Kadri, **Tiran** elçiliğine atanınca, 1934'te dergi de kapanmıştır.¹⁹ Bunu **Prag, La Haye, Bern** elçilikleri izlemiştir. **Tahran** elçiliğinden sonra emekli olmuş, yurda döndüğünde çeşitli dergi ve gazetelerde bir çok yazıları yayınlanmıştır.²⁰

27 Mayıs'tan sonra kurucu meclis üyeliğine seçilmiştir. 1961 yılında **Manisa** milletvekili olmuştur. 1962'de partinin **Atatürk** ilkelerine ters düştüğü inancıyla, **CHP**'den istifa etmiştir.²¹ 1965'ten sonra politikadan ayrılmıştır. Son görevi **Anadolu Ajansı Yönetim Kurulu Başkanı** iken 13 Aralık 1974'te **Ankara**'da vefat etmiştir. **İstanbul**'da, **Yahya Efendi Mezarlığı**'na defnedilmiştir.²²

B- YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU'NUN ESERLERİ

Edebiyatımızda güçlü romancılığı ile tanıdığımız Karaosmanoğlu'nun çeşitli alanlarda bir çok eserleri mevcuttur. Bu eserlerin eski dilde olanları Lâtin harfleriyle düzenlenerek okuyucuya kazandırılmıştır. Ayrıca muhtelif zamanlarda yazdığı çeşitli makaleleri ve yazı dizileri, "**Ergenekon**"(1939), "**Millî Savaş Hikâyeleri**"(1947), "**Vatan Yolunda**"(1958), adlı eserlerde toplanmıştır.

Acaba hangi türde eserler vermiş, bunlar nelerdir, sorularına bu-labileceğimiz cevaplar, bize eserleri hakkında bir fikir vereceği kanaatindeyiz.

¹⁷ Karaosmanoğlu, Y. Kadri, Hüküm Gecesi, 2.b., haz.Atilla Özkırımlı, İletişim Y. İst.1998, s.10.

¹⁸ Karaosmanoğlu, Y. Kadri, Bir Serencam, 4.b., haz.Atilla Özkırımlı, İletişim Y., İst.1990, s.12.

¹⁹ Kabaklı, a.g.e., s.728.

²⁰ Banarlı, a.g.e., s.1202.

²¹ Karaosmanoğlu, Y. Kadri, Politikada 45 Yıl, 2.b., haz.Atilla Özkırımlı, İle-tişim Y., İst.1984, s.13.

²² Karaosmanoğlu, Hep O Şarkı, s.11.

Çok okuyan ve bilgi birikimini eserlerine yansıtmaya çalışan Ka-raosmanoğlu, güçlü romancılığı ile birlikte mistik yönü dikkatleri çeker.²³

Tasavvufa duyduğu ilgi nedeniyle **Bektaşî Tekkesi**'ne girmiştir.²⁴

Yazar, mensur şiir, tiyatro, hatıra, monografi, hikâye ve roman türlerinde bir çok eserler vermiştir.

1. Mensur şiirleri: **“Erenlerin Bağından”**(1922), **“Okun Ucundan”**(1940) adlı eserlerindeki mistik şiirlerinde, **Grek-Lâtin** etkisi olmakla birlikte tasavvufî atmosfer içinde yazılmıştır. Bu şiirlerde insanın iç dünyasının tasviri yapılırken, insan ötesi, tabiat ruhu ve eşyanın tahlili yapılır.

2. Tiyatro Oyunları: 1982’de **Niyazi Akı** tarafından **Lâtin** harfleriyle kitap halinde basılmıştır. **“Nirvana”**, **“Veda”**, **“Sağanak”** ve **“Mağara”** adlı oyunlarından **“Nirvana”**da içkinin delirttiği bir babanın yine alkolik olan ve bu sebeple akıl sağlığı bozulan oğlunun aşk, sanat ve yaşam önündeki kötümserliğini anlatılmıştır.

“Veda”da, **II. Meşrutiyet** devrinde, **İstanbul**’da, din ayrılığını hesaba katmadan sıradan bir kadınla yaşanan metres hayatını eleştirir. **“Veda”** ve **“Nirvana”**nın ortak yönü, içkinin aile yuvasını yıkmasıdır.

“Sağanak”, sınıf mücadeleleri, yenilik ve inkılâp üzerinde dururken; toplumun kalkınmasını özveriyle olabileceğini vurgular.

“Mağara”da ise yaşadığı aşkın acısıyla çıldırıp intihar eden genç kızın yaşadıkları anlatılmıştır.

3. Hatıraları: **“Zoraki Diplomat”**(1955), **“Anamın Kitabı”**(1957), **“Vatan Yolunda”**(1958), **“Politikada 45 Yıl”**(1968) ve **“Gençlik ve Edebiyat Hatıraları”**(1969) adlı kitaplarda toplamıştır. Bunlardan birincisinde diplomat olduğu günleri, ikincide çocukluk, üçüncüde Millî Mücadele yıllarını anlatır. **“Politikada 45 Yıl”**(1968), Cumhuriyet yıllarında Türk siyasetinde yaşanan iniş ve çıkışları anlatır. **“Gençlik ve Edebiyat Hatıraları”**(1969)’nda gençlik yıllarını ve

²³ Karaosmanoğlu, mistisizme duyduğu ilgi sebebiyle **“Erenlerin Bağından”** ve **“Okun Ucundan”** adlı şiir kitaplarını kaleme alır. Bkz., Banarlı, e.g.e., s.1201.

²⁴ Karaosmanoğlu, Hep O Şarkı, s.12.

arkadaşı olan çeşitli edebiyatçılara²⁵ dair portreler oluşturup, anılarını bu çerçevede aktarır.

4. Monografileri: **“Ahmet Haşim”**(1934) ve **“Atatürk”**(1938) tür. Yazar monografilerinde **Ahmet Haşim** ve **Atatürk**'ü birer roman kahramanı gibi ele alarak, ruh ve fikir cepheleriyle okuyucuya tanıtmıştır.

5. Hikâyeleri: **“Bir Serencam”**(1913), **“Rahmet”**(1923) ve **“Mil-lî Savaş Hikâyeleri”**(1947)'nden oluşur. Yazarın ilk hikâyesi olan **“Bir Serencam”**(1913)'da, **Mısır**'da geçen çocukluk hatıralarına hikâye eder. **“Rahmet”**(1923)'te mistik unsurlar anlatılır. **“Millî Savaş Hikâyeleri”**(1947) ise Millî Mücadele yıllarında içinde bulunulan sosyal buhranları ele almıştır.

6. Romanları: **“Kiralık Konak”**(1922), **“Nur Baba”**(1922), **“Hüküm Gecesi”**(1927), **“Sodom ve Gomore”**(1928), **“Yaban”**(1932), **“Ankara”**(1934), **“Bir Sürgün”**(1937), **“Panorama”**(I ve II. cilt, 1953-54), **“Hep O Şarkı”**(1956)'dır.

Bunlardan, **“Nur Baba”**(1922) adlı romanı tamamen dinî-sosyal içeriklidir. Yine **“Bir Serencam”**(1914), **“Kiralık Konak”**(1922), **“Sodom ve Gomore”**(1928), **“Ankara”**(1934), **“Anamın Kitabı”**(1957), **“Panorama”**(2 cilt, 1953-54), **“Millî Savaş Hikâyeleri”**(1947) ve **“Yaban”** (1932) adlı eserlerinde toplum ve yer yer dinî konulara değinmiştir. Ayrıca **“Erenlerin Bağından”** (1922)ve**“Okun Ucundan”** (1940)' da dinin mistik yönü vurgulanmıştır.

Aile ile ilgili eserlerinin başında **“Kiralık Konak”**(1922) gelir. Bu romanda, aynı aile içinde, üç kuşağın yaşadığı çatışmaları ve geniş aile yapısının çözülüşü ustaca işlenmiştir. Ayrıca **“Hep O Şarkı”** (1956) adlı eserinde konak hayatı anlatılırken, baba otoritesinin genç kızları istemediği evlilikler yapmaya zorlaması ve sonrasında yaşanan aile faciaları işlenmiştir. **“Sodom ve Gomore”**(1928)'de **İstanbul**'un işgal yıllarında bir kısım ailelerde yaşanan yozlaşma ve sosyal çözülme verilmeye çalışılmıştır.

Yazarın ilk romanı olan **“Kiralık Konak”**(1922)'ta, toplum problemlerine eğilmesi dikkatleri çeker. Romanda gelişen olaylar konağın etrafında şekillenir. Karaosmanoğlu, konak mefhumuna önem vermiş ve abartmadan ele almıştır.²⁶

²⁵ Daha geniş bilgi için bkz., Karaosmanoğlu, Gençlik ve Edebiyat Hatıraları, s.6.

“**Kiralık Konak**”(1922)’ta Osmanlı aile yapısının zedelendiği hatta çökme noktasına geldiği, değer yargılarının alt üst olduğu, kuşak çatışmalarının hat safhalara ulaştığı görülür. Çözülen toplum dokusuyla birlikte, içerisinde üç nesli barındıran konak da kiraya verilmiş ve eski şatafatlı görünümünden uzaklaşmıştır. Geniş aile tipi, konağın kiraya verilmesiyle yok olur. “**Kiralık Konak**” adı da buradan gelir. Ayrıca Batı özentisi içindeki yeni neslin topluma nasıl yabancılaştığı ve insanlar arası ilişkilerin nasıl yozlaştığı sergilenir. Sonuç olarak, insanların hayat biçimlerindeki değişiklikleri yazar ustaca işlemiştir.²⁷

“**Nur Baba**”(1922), bir **Bektaşî Tekkesi**’nin gizli sayılan yönlerini anlatması bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca, **Bektaşî Babası** (şeyhî) tarafından evlâtlık olarak tekkeye alınan çocuk (Nur Baba), **babanın** ölümüyle birlikte onun yerine geçmiştir. Bu şeyhin evli kadınlarla arasındaki aşk konu edilmiştir. “**Kiralık Konak**”(1922)’ta ailenin çözülüşü konu edilirken, “**Nur Baba**”(1922)’da, dinî hayatta önemli fonksiyonları bulunan tekkenin çözülüşü verilmeye çalışılmıştır.

“**Hüküm Gecesi**”(1927)’nde Karaosmanoğlu, o dönemin siyasal oluşumlarını gerçek kişilerle anlatmaktadır. **İttihat ve Terakki Fırkası**’nı tanıtırken bu oluşumun baskıları karşısında **Hürriyet ve İtilâf Fırkası**’nın yenilgisini, aydın-halk kopukluğu ile yansıtmıştır. Romanda bir devrin siyasal çöküşü ele alınmıştır.²⁸

“**Sodom ve Gomore**”(1928), **İstanbul**’da işgal yıllarında Batı hayranı ve özentisi içinde,öz benliğinden kopmuş kuşağın temsilcisi olarak **Leylâ**’nın, işgal kuvvetlerinin subaylarıyla olan çarpık ilişkileri anlatılmıştır. **Tevrat**’ta, sapık ilişkiler içindeki iki şehrin, (Sodom ve Gomore) **Allah** tarafından yok edildiği belirtilmiştir. Dolayısıyla müellifimiz de İstanbul’u lanetlenmiş şehirlere benzettiği içindir ki, “**Sodom ve Gomore**” adını bu eserine koymuştur.

İşgal altındaki İstanbul’da yaşanan ahlâksızlıklar ve çarpıklıklar, şehrin genelini kapsadığı izlenimi uyandırır. Bu **Atilla Özkırımlı**’ya göre; “...değişme olgusunun saptanması ama bütün boyutlarıyla değerlendirmeyişi, sonuçlara takılan

²⁶ İleri Selim, “Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nda Konak”, Türk Dili Dergisi, c.XXXI, S.28, İst.1975, s.281-282.

²⁷ Geniş bilgi için Bkz., Karaosmanoğlu, Y. Kadri, Kiralık Konak, 15.b., haz. Atilla Özkırımlı, İletişim Y., İst.1990, s.16-17.; İleri, a.g.m., s.281-282.

romancıyı, bu sonuçların somut görünümle kazandığı en uç örnekleri anlatmaya itmek-tedir.”²⁹ Böylece müellifin bazı özel durumları genelleştirdiğini söyleyebiliriz. Zira “**Sodom ve Gomore**”de böyle bir örnektir.

“**Yaban**”(1932), kolunu savaşta kaybeden ve Anadolu’da bir köye yerleşen gazinin, köylü ile ilişkileri, halk-aydın kopukluğu noktasında değerlendirilmiştir. Bu kopukluktan ötürü köylü, kendi aydınına “**yaban**” demiştir.

“**Ankara**”(1934) romanı, **Sakarya Savaşı** (1922) öncesi, Cumhuriyet’in ilânını izleyen yıllara (1926) kadar ve Cumhuriyet sonrası (1937) dönemlerini anlatır. **Ankara**’da yozlaşmış insan ilişkileri ve mevcut değer yargılarından uzaklaşan insanların hayat hikâyeleri tasvir edilmiştir.

“**Bir Sürgün**”(1937) adlı eserinde, **Abdülhamid** döneminde, **Jön Türkler**’e mensup bir doktorun siyasî baskılar sebebiyle **Fransa**’ya kaçıışı ve yaşadıkları anlatılmıştır.

“**Panorama**” (I. ve II. cilt, 1953-54), Millî Mücadele’den sonra **Türk** inkılâbının geçirdiği safhalarını vermekle kalmaz, siyasî, sosyal ve kültürel hayatımızdaki tezatların panoramasını çıkartır. O günkü toplum yapısının, Karaosmanoğlu’nun hayalini kurduğu kalkınmış toplumdaki ne kadar uzak kaldığı vurgulanmıştır.

“**Hep O Şarkı**”(1956), müellifimizin son romanıdır. Batı özentisinin henüz toplumu yoğun olarak etkilemediği dönemlerde, yoğun aile baskısıyla yapılan istenmeyen bir evlilik anlatılmıştır. Ailenin bu yönüyle nasıl dejenere olduğu ve iki sevgilinin ömür boyu süren aşklarıyla verilmeye çalışılmıştır.

Adile Âyda’nın, 1974’te yazarla yaptığı bir röportajda onun romancılık hususundaki düşüncelerini naklederek konuyu noktalayabiliriz.

“...Romancılıktan daha zevkli meslek var mı? Bir kere hakiki hayatta

²⁸ Karaosmanoğlu, Hüküm Gecesi, s.24.

²⁹ Karaosmanoğlu, Y. Kadri, Sodom ve Gomore, 7.b., haz. Atilla Özkırımlı İletişim Y., İstanbul, s.15-16.

kendiniz olarak yaşıyorsunuz. Bundan başka, hayalinizin kurduğu dünya-da yarattığınız her şahısla ayrıca yaşıyorsunuz. Bir de, kendi yaşadığınız bu hayatları başkalarına, bütün okuyucunuza yaşıyorsunuz.”³⁰

“**Ergenekon**”(1939) müellifin, Millî Mücadele döneminde, çeşitli dergi ve gazetelerde yazdığı hissî ve fikrî makalelerinden derlenmiştir.

Edebî eserlerin tarafsız olma iddiaları yoktur. Fakat bilimsel araştırmalar objektif olmalıdır. İşte bu kaygıyla müellifimizin fikirlerini inceleyeceğiz.

C- YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU’NUN FİKİRLERİ

Edebiyat, sübjektif yargılardan meydana gelir. Nitekim, yazarın kendi bilgi birikimi, yaşadığı çeşitli olaylar ve özellikle fikirleri, eserlerini yazarken önemli bir etki alanı olarak karşımıza çıkar.

Müellifimizi anlamak ve eserlerinde ele aldığı sosyal olayları iyi tahlil edebilmek için, onun olaylar karşısındaki tutum ve tavırlarını anlamaya çalışacağız. Edebiyatla ilgili düşünceleri, hayatı anlatılırken kısaca verilmiştir. Yine yaşadığı dönem ile ilgili bilgiler yukarıda verilmeye çalışıldı. Burada Karaosmanoğlu’nun yaşadığı dönemdeki toplum yapısı ve problemleriyle ilgili fikriyatının incelenmesine gayret edilecektir.

Karaosmanoğlu, düşünceye önem veren ve bunu eserlerinde etkili bir biçimde ortaya koyabilen yazarlarımızdandır.³¹ Müellif, eserlerinde sürekli bilgi verir. Bu, onun okuduğu kaynakların fazla ve çeşitli olduğu kanaatini uyandırmaktadır.

Her şeyden önce belirtelim ki, Karaosmanoğlu, milliyetçi kimliği ile karşımıza çıkar.³² Milliyetçiliği insancıldır. Irkçılığı eleştirir ve milletlerin birbirine denk kabiliyette olduğuna inanır.³³

³⁰ Ayda Âdile, “Yakup Kadri İle Mülâkat”, Türk Edebiyatı Aylık Fikir-Sanat Dergisi, c.3, S.32, İst.1974., s.27-30

³¹ Kabaklı, a.g.e., s.729.

³² Karaosmanoğlu, Vatan Yolunda, s.26, 48.; Karaosmanoğlu, Y. Kadri, Ergenekon, K.B.,Y., Ank.1990, s.94, 130, 128, 171.

³³ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.18, 221.

Karaosmanoğlu medeniyetçidir. Gençlik yıllarında Batı hayranıdır. Fakat Batı'nın, **Balkanlar**'da, **Çanakkale**'de ve **Anadolu**'da yırtıcı bir **canavar** portresi çizmesi **Mehmed Âkif** gibi onu da derinden etkiler. Kültürünü ve inançlarının kaynağını teşkil eden Batı medeniyetinin, Millî Mücadele yıllarında gerçek yüzünü göstermesi onu acı gerçeğin keşfine yöneltmiştir.³⁴

Yazarımız, yeni Türkiye'nin kalkınmasına inanmış bir **Atatürkçü**'dür.³⁵ Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkınmasında kadınların önemli rolleri bulunduğu inanır. Bu inançla olsa gerek müellif, "**Ankara**" da, **Neşet Sabit**'in şu görüşlerine yer verir:

"Türk kadınları cemiyet hayatına katılarak vatanın kalkınması için üzerine düşeni yapacaktı. Fakat bir kısım kadınlarımız, çeşitli salon eğlencelerinde dans etmek, tırnaklarını boyamak ve süslü birer kuklalar olmaktan ileriye geçememiştir."³⁶

Müellif, bu yorumuyla Cumhuriyet yıllarında kadının kendisinden beklenen rolleri yerine getiremediği inancında olduğunu söyleyebiliriz.

Yazarımız, Türk inkılâbının arzu olunan biçimiyle uygulanmadığına ve uygulanamayacağına inanır.³⁷ Bu konuda, halkın her hangi bir sorumluluğunun bulunmadığını, aksine sorumluluğu inkılâbı plânsız, tekniksiz yapma hayalinde olan devlet erkânında görür. Ayrıca, iki üç maddelik bir kanun çıkararak valiye ve polise verilecek birer emirle her işin çözüleceğine inanan yöneticileri eleştirmiştir.³⁸ Müellif, bu eleştirileri sonucunda, **Ankara**'dan uzaklaştırılmak gayesiyle, **Tiran** büyükelçiliğine atanır. Daha sonra, bu görevi esnasında yaşadıklarını, özellikle de **CHP** yönetimiyle ilgili eleştirilerini "**Zoraki Diplomat**" ve "**Politikada 45 Yıl**" adlı eserlerinde ele alır.

Karaosmanoğlu inkılapçıdır. Ona göre, 'Hürriyet =İstiklâl'dir ve müsavattan anladığımız şey, Türk milletinin büyüklük ve ilerilik vasfını inhisar altına almış diğer milletlerle baş başa getirilmesi, denkleştirilmesidir."³⁹

³⁴ Menemencioğlu, Mehmet, "Yakup Kadri Karaosmanoğlu Anlatıyor", Varlık, S. 525, İst.1960, s.27-34.

³⁵ Karaosmanoğlu, Y. Kadri, Atatürk, 5.b., haz.Atilla Özkırıklı, İletişim Y., İst. 1991, s.16, 39.; Karaosmanoğlu, Politikada 45 Yıl, s.20.

³⁶ Karaosmanoğlu, Y. Kadri, Ankara, 5.b., haz.Atilla Özkırıklı, İletişim Y., İst. 1996, s.141.

³⁷ Karaosmanoğlu, Y. Kadri, Panorama, 3.b., haz.Atilla Özkırıklı, İletişim Y., İst.1987, s.110.

³⁸ Karaosmanoğlu, Panorama, s.109.

³⁹ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.114.

Müellifimiz, lâikliği Şu Őekliyle benimser. Lâikliğin “**istinat ettiği sebep ve maksat, benim anladığıma göre, sadece kafaları scolastique’i cenderesinden sıyırmak, ruhlarla vicdanları dince de merdut*** olan hurafelerden **bâtıl akidelerden kurtarmaktır.**”⁴⁰

* ReddedilmiŐ.

⁴⁰ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.115.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN ve AİLEYE GENEL BAKIŞ

A- DİN

1. Dinin Tanımı

Dinin tanımını yapmadan önce dinin kökeni ve bu hususta belirgin düşünceleri incelemeye çalışacağız. Bulabileceğimiz cevaplar, bizi dinin kökeni noktasında aydınlatırken, bir tanıma ulaşmamızı da sağlayacağı kanaatindeyiz.

Batı orijinli pozitivist ve materyalist düşünürler, dinin kökeninin toplumun tabiat ve zaaflarından kaynaklandığını açıklamaya çalışırlar. Bu gayretler felsefe alanında ele alınırken, din karşıtlığı izlenimi bırakır. 18. yüzyıldan itibaren aydınlanmacı eğilimlerde, dini toplumun etkinlik alanından itme gayretleri görülür. Aydınlanma filozofu **Hume**, dini, ferdin psikolojik zaafı olan korku ve ümitlerden kaynaklandığını ifade eder.⁴¹ **Feuerbach** ise dini, doğal güçlerin üstesinden gelecek bir Tanrı tasarımının uzantısı olarak görür. İnsan kendi kuvvetlerini kendi dışında büyültüp, idealleştirerek onlara tapmaktadır. Dolayısıyla dinin, insan gücünün üstünleştirildiğini ifade eder.⁴²

Bir kısım psikologlar da dinin, ferdin doğasından geldiği inancındadırlar. Meselâ **Freud**, dini, ferdin bilinçaltı dünyasında tatmin olmamış cinsel doyumsuzlukların bir tezahürü olarak tanımlar.⁴³ Yine, **James** ve **Jung**,⁴⁴ **Freud** gibi dini **insanın ürünü** olarak görür.

⁴¹ Gökberk, Macit, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İst.1980, s.366.

⁴² Ülken, Hilmi Ziya, Felsefeye Giriş, c.II, Ajans-Türk Mat., Ank.1957, s.252.

⁴³ Ülken, a.g.e., s.48.

⁴⁴ Hökelekli, Hayati, Din Psikolojisi, Türkiye Diyanet Vakfı Y., Ank.1993, s.65.

Dini, toplumun bir ürünü olarak gören sosyologlardan **Durkheim**'a göre, din tasarımları toplumun hareketlerini temsil eden birer semboldür. Topluluğun kişiselleşmesi Tanrı fikrini doğurur. Tanrı (totem) toplumun kendisidir.⁴⁵ **Fromm** da sosyal alanda dini toplumun bir ürünü olarak görür.⁴⁶

Marks dinin kökenini, toplum şartlarından biri olan ekonomiye (üretim şekillerine) bağlar.⁴⁷

İslâm'a göre, dini insan kurmamıştır. Din tabiat üstü bir kaynak-tan vahiy yoluyla gelen ve insanları saadete çağırın sosyal bir müessesedir. **Allah** tarafından kurulup, mensuplarını dünyada ve ahirette saadet ve selâmete götüren, iman ve amellerden oluşan bir sosyal kurumdur.⁴⁸

Kur'an-ı Kerime göre, Allah nezdinde hak din İslâm'dır..."⁴⁹

Dinin kökeni ile ilgili çeşitli fikirleri ve İslâm'ın din anlayışını incelemeye çalıştık. Şimdi de dinin tanımını yapmaya çalışalım.

Din, (Grekçe ve Lâtincede Religion) bağlanma, korkma, (Arapça'da yargı, hesap) anlamlarına gelir.⁵⁰

Dinin toplumlarda etkinlik alanının çok geniş olması nedeniyle bir çok tanımları yapılmıştır. Dinin tanımında ortak bir noktaya varılmamakla birlikte tezimizin içeriğine uygun olduğu kanaatine vardığımız "**Sosyal Bilimler Sözlüğü**"nde şöyle ifade edilir:

"Geniş anlamda, yaşam biçimi; hayatın nasıl yönlendirilmesi gerektiği konusunda benimsenen düşünce, inanç ilke ve değerler bütünü. Dar anlamda evrendeki düzeni ve hayatı ancak yaratıcı bir tanrının varlığı ile anlamlandırarak insanlığı kurtuluşa davet eden çağrılardan her biri."⁵¹

⁴⁵ Keher, G.-Robertson, R. & Durkheim, E., Din Sosyolojisi, (çev.M. Emin Köktaş ve Abdullah Topçuoğlu), Vadi Y., Ank.1996, s.22.

⁴⁶ Hökelekli, a.g.e., s.65.

⁴⁷ Tolan Barlas. Toplum Bilimlerine Giriş, 3.b., Savaş Y., Ank.1983, s.19.

⁴⁸ D. B. Macdonald, İslâm Ansiklopedisi, "Din" mad., c.III, s.590-591.

⁴⁹ Âl-i İmrân (3), 19; Kur'an-ı Kerim'de din değişik manalarda kullanılmıştır. Yu-karıda verilen âyette, kullar tarafından uyulması istenen ilâhi kanun anlaşıl-maktadır.

⁵⁰ Taplamacıoğlu, Mehmet, Din Sosyolojisi, A.Ü.İ.F. Y., Ank.1986, s.49.

⁵¹ Demir, Ömer-Acar, Mustafa, Sosyal Bilimler Sözlüğü, Ağaç Y., İst.1992, s.95.

Böylece, dini daha iyi tanıyabilmek için toplumdaki fonksiyonlarını incelemeye çalışacağız.

2. Dinin Fonksiyonları

Din, ferdin iç dünyasına, sosyal hayatına, sosyal gruplara ve sosyal kurumlara sirayet eder. Görüldüğü gibi din, toplum hayatında geniş etki alanları bulur. Bu sosyal süreci dinin fonksiyonları meydana getirir.

Din, ferdin ruhuna nüfuz ederek ona hayat anlayışı, yaşama sevinci ve zorluklar karşısında psikolojik motivasyon kazandırır. İnsanlar manen ve ruhen huzurlu olabilmek için ilâhi bir varlığa dayanmak ihtiyacını tarihin her döneminde hissetmişlerdir. Akıllı, tabiat hadiseleriyle bir ölçüde tatmin olsa bile, ruhu bunların gerisindeki hakiki sebep ile irtibat kurmadan edememiştir. Çeşitli hadiseler karşısında bunalan, ümitsizliğe kapılan ve zaman zaman ruhî dengesini kaybeden insan, kendisine bir destek, bir sığınak bir teselli kaynağı arar. Bu yüzden de dine ihtiyaç duyar.

İnsanoğlu her türlü şartlarda varlığını sürdürmek ister. Ölümle yok olacağına inanmak istemez.⁵² Nitekim din, ölümsüz olma rahatlığı sağlar.⁵³

Sosyal anlamda, din dağınıklığa, çözümlüğe, ümitsizliğe karşıdır. Ayrıca, din, birlik ve bütünlüğü sağlayan, ortak problemler karşısında ortak tavır ve davranışlar ortaya koyan karşılıklı bağlılıktır. Din, her yönüyle sağlıklı bir topluluk teşkil etmek üzere zümrelerin kaynaşmasıdır. Bu sosyal bütünleşmede din ve ona dayalı ahlâk önemli bir yer tutar.

Genel manada dinî yönden kuvvetli olan milletler, maddî kültür yönünden de güçlü olabilirler. “Kültürleri maddî kıymet hükümlerine dayalı milletler dahi, iktisadî kuvvetlerini ilmî sahada mânen tatmine yönelmiş olan fertlere borçludurlar.”⁵⁴

⁵² Ahirete iman ile ilgili olarak bkz., Bakara (2), 4, 46, 62, 123, 177.; Âl-i İm-rân (3), 9, 25.; Nisâ (4), 38, 39, 59, 162.; En’âm (6), 113.; A’râf (7), 147; Tevbe(9), 18, 19, 44; Yunus (10), 45.; Nahl (16), 22.; Kehf (18), 110.; Neml, (27) 23.; Lokman (31), 4.; Şûrâ (42), 7.

⁵³ Bkz., Duhân, (44), 56.

⁵⁴ Kurtkan, Âmiran, Sosyoloji Açısından Tasavvuf ve Lâiklik, Kutsun Y., 2.b., İst.1977, s.16.

Dinin fert ve sosyal hayattaki etkilerinden ötürü; toplumların parlak dönemleri yanında, buhran devirlerinde de sosyal yapının çözülmeyeceği dağılmadan ayakta durabilmesini temin eder.

Bu fonksiyonu ile toplumsal kontrol aracı olan din, toplumun bü-tünleşmesine katkıda bulunur. Bazı davranışların dince sevap olarak nitelendirilmesi, o davranışın yapılmasını özendirir. Meselâ; İslâm ana ve babaya itaat etmeyi istemesi gibi.⁵⁵ Bazı tutum ve davranışların günah olarak nitelenmesi ise istenilmeyen davranışların yapılmasını engelleyebilir. Yine, zina,⁵⁶ hırsızlık⁵⁷ yapmak yasaklanır ve cezalandırılır. Böylece toplumda bir kontrol mekanizması kurulmuş olur.

Din, toplumun ortak değerlerini biçimlendirdiğinden bu açıdan bireyler arası dayanışmaya katkıda bulunduğu kanaatindeyiz. Ortak yapılan ibadetler ve törenler toplumda ortak duygulara yol açarak, sosyal benliği pekiştirir. Toplumlar ortak bir din sayesinde güçlenirler.⁵⁸

Dinin sosyal süreçte hem bütünleştirici, birleştirici ve meşrulaştırıcı hem de çözülmeye sağlayıcı etkisi vardır. “Dinin birleştirici gücü toplumsal yapı üzerindeki etkisi açısından ele alınmalıdır.”⁵⁹ Dinin birleştirici ve bütünleştirici fonksiyonu yanında bir de meşrulaştırıcı işlevi söz konusudur. İktidar sahipleri tarafından iktidarlarına meşru bir yan bulmak ve toplumdaki düzeni sağlamak amacıyla yaygın olarak kullanılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nda fitneyi, iç savaşları ve ayaklanmaları **nifak** olarak değerlendirilerek, ümmetin birliğini tehdit eden bu bölünmelere karşı ilâhi bir boyut getirilmiştir.⁶⁰

Marks, “din afyondur” derken, Hıristiyanlığın halkı sakinleştirici ve yatıştırıcı, tevekküle zorlayıcı aynı zamanda egemen sınıfın yaptığı eylemleri meşrulaştırıcı fonksiyonundan hareket eder.⁶¹

⁵⁵ Bkz., İsrâ (17), 23, 25.; Ankebût (29), 8.; Lokman (31), 14,15.; Ahkâf (46), 15.

⁵⁶ Bkz., Nûr, (24), 2-3.

⁵⁷ Bkz., Mâide (5), 38.

⁵⁸ Wach, Joachim, Din Sosyolojisine Giriş, (çev.Battal İnandı), A.Ü.İ.F.,Y., Ank.1987, s.20.

⁵⁹ Wach, a.g.e., s.16.

⁶⁰ Mardin, Şerif, Din ve İdeoloji, İletişim Y., 4.b., İst.1990, s.76.

⁶¹ Meriç, Cemil, Sosyoloji Notları ve Konferansları, İletişim Y., İst.1993, s.143.

Dinin sakinleştirici fonksiyonunu tespit etmiş Tocqueville, “ ... modern toplumlara demokrasi yolunu açan olaylara karşı çıkılmayacağını kabul etmekte ve dinin, bu demokratik toplumları sakinleştirmesini dilemekte idi.”⁶²

Toplumda dinin fonksiyonlarını inceledikten sonra dinin, kurul-masını önerdiği, desteklediği ailenin tanımı ve fonksiyonları üzerinde duracağız.

B- AİLE

1. Ailenin Tanımı

Hızlı değişen sosyal ilişkiler ağı içinde bireyin ve toplumun her yönden güçlü ve sağlıklı olabilmesi ancak sağlam bir aile yapısı ve aileyi oluşturan üyelerin sevgi ve saygı duygularının gücüyle ölçülür. Toplumun da temelini aile oluşturur. Ancak, gerek sosyal dış etkiler gerekse toplum ve ailenin yoğun iç problemleri, sağlıklı bireylerin yetişmesini engelleyebilir. Bu da toplumun çözülmesi gibi kötü sonuçlar doğurabilir.

Aile, evrensel, daimi ve temel bir kurum olarak karşımıza çıkar. Nitekim, “Aile, bütün toplumlarda bulunan bir primer, alt gruptur. İnsanın en derin ve köklü, kısmen organik nitelikteki özelliklerine dayanan aile evrensel bir sosyal müessesedir.”⁶³ Fakat ailenin evrensel oluşu, bulunduğu toplumun geçirdiği sosyal değişim aileye de sirayet

⁶² Aron, Raymond, Sanayi Toplumu, (çev.E.Gürsoy), Dergâh Y., İst.1978, s.40.

⁶³ Dönmezer, Sulhi, Sosyoloji, Hüsnütabiat Mat., 5.b., İst.1974, s.150.

eder. Böylece aile yapısı, boyutları ve işleyişi bu değişimden nasibini alır. Bu itibarla ailenin kesin bir tanımının yapılması imkânsız görünüyor. Bu tespit ile birlikte ailenin çeşitli özelliklerinin sıralandığı **Önal Sayın**'ın tanımına göz atalım:

“Aile, biyolojik ilişki sonucu insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal hukuksal vb. yönleri bulunan bir birimdir.”⁶⁴

Bu açıklamaların ışığında ailenin, genel olarak nüfusu yenileme, millî kültürü taşıma, çocukları sosyalleştirme, ekonomik, biyolojik ve psikolojik tatmin fonksiyonlarının yerine getirildiği bir kurum⁶⁵ olduğunu ifade edebiliriz.

2. Ailenin Fonksiyonları

Ailenin toplum bünyesinde çeşitli alanlarda bir çok fonksiyonları⁶⁶ bulunmaktadır.

Ailenin biyolojik fonksiyonu; ferдин cinsel ihtiyaçları ailede meşruluk kazanır. Bu işlevi, insan soyunun devamı, anne-baba ve çocuk ilişkisini düzenleme ile yerine getirir. Özellikle yavrunun doğumdan sonra uzun bir bakım ve ilgi beklemesi ailenin zaruretini ortaya koyar. Bu açıdan yaklaşıldığında en azından çekirdek aileye duyulan ihtiyacın daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyiz.

⁶⁴ Sayın Önal, Aile Sosyolojisi, Ailenin Toplumdaki Yeri, Ege Üni., B., İzmir, 1990, s.2.

⁶⁵ Erkal Mustafa E., Sosyoloji (Toplum Bilim), Der Y., İst.1995, s.92.

⁶⁶ Ailenin fonksiyonları için bkz., Tezcan, Mahmut, Türkiye Aile Yıllığı, A.A.K. Y., Ank.1990, s.67.; Sezen, Yümni, Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bil-giler ve Tartışmalar, M.Ü.İ.F.V. Y., İst.1990, s.116-117.

Ailenin psikolojik fonksiyonları; ferdin kişiliğinin gelişmesinde etkili psikolojik unsurlar ailede edinilir. Bunlar, sadakat, kıskançlık, sevgi, himaye, yardım⁶⁷ şeklinde çoğaltılabilir. Ayrıca aile, ilişkiler açısından psikolojik tatmin merkezidir.

Ailenin eğitim fonksiyonu; insan sosyal bir varlık olması sebebiyle toplum hayatına her zaman ihtiyaç duyar. Fakat toplumda düzeni sağlayan hukuk, ahlâk, gelenek, görenek gibi bir çok normlar mevcuttur. Topluma katılacak olan yeni ferdin yazılı ve yazısız kuralları etkili bir şekilde öğrendiği yer şüphesiz ailedir. Bu eğitim sürecine sosyalleştirme de denir. Ailenin eğitim fonksiyonu sosyalleştirme ile bitmez. Her toplumun kültür birikimi ve belli bir kimliği mevcuttur. Bunları korumak, zenginleştirmek ve yeni kuşaklara aktarmak ailenin önemli görevlerindedir. Aksi halde kimlik bunalımları toplumun geleceğini tehlikeye sokar.⁶⁸

Ailenin ekonomik fonksiyonları; ailenin maddî ihtiyaçları ve üretimle ilgili görevlerinin önemli bir kısmı, iktisadî kurumlara aktarılmıştır. Ne var ki, **Dorothy Smith**'e göre, mal üretilmese de geniş kapsamlı bir **hizmet sektörü** olarak aile, insanı mal üretimine hazırlamaktadır.⁶⁹

Ailenin dinî fonksiyonu; yüzyıllardır aile ve din kurumları toplumun moral değerlerinin üretilmesi, aktarılması ve özellikle denetimi hususunda birlikte hareket etmişlerdir. Bugün de aynı fonksiyonlarını yerine getirmektedirler.

Boş zamanlarını değerlendirme; günlük hayatın yoğun stresinden kurtularak; eğlence ve dinlenmenin gerçekleştirildiği en önemli yer kuş kusuz ailedir. Toplumda üretim dışında ailede boş vakit olur. Bunu da aileler en güzel şekilde geçirme eğilimindedirler.

Ailenin icra ettiği fonksiyonlarını, anne, baba ve çocuklardan teşekkül eden **çekirdek aile** tarih boyunca üzerine almıştır.⁷⁰ Ailenin fonksiyonları, geniş ve çekirdek aile yapılarında farklılık gösterse de bu etkinliği her zaman üstlenmiştir.

⁶⁷ Sezen, a.g.e., s.116.

⁶⁸ Sezal, İhsan, Aile Nedir?, A.A.K., Y., Ank.1992, s.32.

⁶⁹ Sayın, a.g.e., s.56.

⁷⁰ Zimmerman, Carle, C., Yeni Sosyoloji Dersleri, (çev.Amiran Kurtkan), İktisat Fakültesi Neşriyatı, Fakülteler Mat., İst.1964, s.264.

İKİNCİ BÖLÜM

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU'NDA DİN

A- YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU'NDA DİN

Burada Karaosmanoğlu'nun din görüşlerini ortaya koymaya çalışacağız. Hemen belirtelim ki, müellif **Müslüman** bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Ailesinden aldığı dinî eğitimin⁷¹ yanında, dönemin dinî kurumlarından olan tekkelere⁷² gitmiş ve cami⁷³ vaalarıyla bazı dinî formasyonlar almıştır. Çocukluğunda katıldığı Rufaî tekkesinde ayinlere pek ısınmadığı o atmosferi şöyle anlatır:

“Havaya el bombası şeklinde bir takım demir topuzlar fırlatıyorlar ve çıplak göğüslerini, bunların ortasındaki uzun ince millere hedef tutuyorlardı...uzun ince milleriyle göğüslerine, omuz başlarına saplanıp kalıyordu... Şeyhin yaptığı ilk tedaviden sonra -bu tedavi mili çıkartıp yarayı tükürükle ıslatmaktan ibarettir- kan revan içinde dışarıya alıp sürüklemek lâzım geliyordu.”⁷⁴

Rufaî tekkesini bu yönüyle beğenirse de Mevlevî olan ağabeyi vasıtasıyla kabul edileceği⁷⁵ Mevlevîliği kendine yakın bulduğunu, onun şu ifadesinden anlıyoruz:

“...O şık ve nazlı nazlı dervişler, o ney ve tambur sesleri bana ne kadar cazibeli gelirdi, bu korkunç ve haşin kargaşalığın içinden! Bir kuş olsam da uçup gitsem oraya derdim kendi kendime.”⁷⁶

Bir süre Mevlevî tekkesine devam eden müellifimiz, annesinin rızası olmadığından, istemeyerek de olsa buradan ayrılmıştır.⁷⁷ Fakat tek-kenin manevî atmosferi onu çok etkilemiş olacak ki, yıllar sonrasında bile şu duyguları taşımıştır. “...yüreğimi halâ kavurmakta devam eden aşka rağmen Mevlevî tekkesinden yavaş

⁷¹ Karaosmanoğlu, Anamın Kitabı, 75-79.

⁷² Bkz., Karaosmanoğlu, a.g.e., s.147-156.

⁷³ Bkz., Karaosmanoğlu, a.g.e., s.144-146.

⁷⁴ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.152.

⁷⁵ **Mevlevî** tekkesine kabulü ile ilgili olarak bkz., Karaosmanoğlu, a.g.e., s.155.

⁷⁶ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.152.

⁷⁷ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.155.

yavaş elimi eteğimi çekmeye başladım.”⁷⁸ Uzun yıllardan sonra onun Bektaşî tekkesine girmesine⁷⁹ belki de bu aşk sebep olmuştur.

Orta öğretimini bir **Fransız** okulunda tamamlamıştır. Özellikle bu dönemden sonra çeşitli Batı kaynaklarını incelemiştir.⁸⁰ Teknolojisiyle dünyanın cazibe merkezi olan Batı dünyasının etkisiyle olsa gerek, arkadaşı **Yahya Kemal Beyatlı**’nın “**Akdeniz Mucizesi**”⁸¹ dediği hümanist fikirlerine katıldığını ifade edecektir.⁸²

Müellif, “**Sodom ve Gomore**” adlı eserinin adını, **Tevrat**’ta yer alan lânetlenmiş iki şehire benzeterek işgâl altındaki **İstanbul**’u anlatır. Aynı eseri çeşitli bölümlere ayırmış ve hepsinin başına **Tevrat**’tan alıntılarla⁸³ **İstanbul**’un, **Sodom** ve **Gomore** şehirleriyle olan benzerliklerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Karaosmanoğlu, “**Nur Baba**” romanıyla ilgili yaptığı izahta; bir zamanlar toplumda önemli fonksiyonları bulunan tekkelerin gerek şeklen, gerek ruhen geleneklerin dışına çıktığını ve fonksiyonlarını yerine

⁷⁸ Karaosmanoğlu, Anamın Kitabı, s.155-156.

⁷⁹ **Bektaşî** tekkesine girmesiyle ilgili olarak bkz., Karaosmanoğlu, Gençlik ve E-debiyat Hatıraları, s.127.

⁸⁰ Bu husuta geniş bilgi araştırmamızın giriş bölümünde verilmiştir.

⁸¹ Müellifimiz “Akdeniz Mucizesi” fikrini “**Gençlik ve Edebiyat Hatıraları**”da şöyle ifade eder. “Bugünkü medeniyet ilk ışıklarını bu denizin kıyılarında açmaya başlamış; insan ve insanlık tam ölçüsünü, tam değerini ilk defa burada bulmuştur. Garplılar bu hadiseye ‘Yunan Mucizesi’ adını veriyorlar. Halbuki, bu-na bir ‘Akdeniz Mucizesi’ demek daha doğru olur. Zira, Yunanlılara mal edilen fikir, sanat ve medeniyet unsurlarında, Mısırlılar başta olmak üzere, Akdeniz kı-yılarında yerleşmiş bütün milletlerin payı vardır. Nitekim, Yunan mitolojisinde yer almış bazı tanrıların Âsur’dan, Gildan’dan, Hindistan’dan göçüp gelme olduklarını bizzat eski Yunanlı tarihçiler itiraf ederler. Ancak şu var ki, birer ‘monstre’ şeklindeki o Tanrılar Akdeniz ikliminde insani biçimlere girmiştir. Bunun gibi, Küçük-Asya denilen Anadolu’dan ve Mısır’dan sızan medeniyet un-surları da yine burada tam ifadesini bulmuştur...İnsanî değerler dedik; zaten Yunaniyatın bir adı da hümanizm, yani insaniyat değil midir?” der. Bkz. Karaosmanoğlu, Gençlik ve Edebiyat Hatıraları, s.116.

⁸² Karaosmanoğlu, a.g.e., s.116-117.

⁸³ Tevrat’tan alıntılarla ilgili olarak bkz., Karaosmanoğlu, Sodom ve Gomore, s. 23, 25, 40, 51, 65, 76, 86, 97, 113, 137, 152, 185, 201, 244, 276, 296, 330, 350.

getiremediğini ifade etmiştir.⁸⁴ Toplumda birlik ve bütünlüğü sağlamaya çalışan dinî kurumların dejenerasyonu nedeniyle topluma yarardan çok zarar getirdiğini söyleyebiliriz. Tekkelerin üstlendikleri işlevi lâıykıyla yerine getirememesi sonucu doğan boşluk başka bir kurum tarafından üstlenilemediğinden toplumda bazı buhranların yaşandığını ifade edebiliriz. Batı değerlerinin topluma hakim olmasıyla birlikte, dinî çözümlenin yaşanması sonucu müellif; “ ...yeni yetişen nesil ne mânen, ne fikren hiçbir nizam ve hiçbir töreye bağlı değildir. Bu yüzden gayet anarşik bir manzara göstermektedir”⁸⁵ diyor.

Yazar, Anadolu'nun işgal edildiği yıllarda, düşman kuvvetlerinin yaptığı dinî propagandayı, bunlara inanan bir kısım halkın cehaletini ve bilinçsizliğini “**Yaban**”da şöyle anlatır:

“Bu gelenler öyle düşman ordular filan değilmiş. Avrupa adlı bir kraliçenin bizi çetelerin elinden kurtarmak için gönderdiği yeşil sarıklı evliyalarmış.

Bu kraliçe, bizi kurtardıktan sonra İslâm olacakmış... yeşil sarıklı evliyalar ne tüfek kullanırmış, ne top. Bir okuyup üflediler mi, önleri dümdüz olup, yürürlermiş.”⁸⁶

Müellifin, yukarıda ifade etmeye çalıştığı tutuculuğun ve gericiliğin kaynağı olduğuna inandığı Anadolu'yu şöyle değerlendirir:

“Anadolu ...düşmana akıl öğreten müftülerin, düşmana yol gös teren köy ağalarının, ...asker kaçağını koynunda saklayan kadınların, frengiden burnu çökmüş sahte sofuların, cami avlusunda oğlan kovalayan softaların türediği yer burasıdır. Burada, bıyıklarını makasla kırdı diye nice fikir ve ümit dolu Türk gencinin kafası taş altında ezildi. Burada, yüzü düşmana dönük nice vatan mücahitleri savundukları kimselerin eliyle arkadan vuruldu...”⁸⁷

Yazarın bu ve benzeri değerlendirmeleri günümüzde dahi eleştiri-

⁸⁴ Karaosmanoğlu, Nur Baba, s.23-24.

⁸⁵ Karaosmanoğlu, Ergenekon, s.37-38.

⁸⁶ Karaosmanoğlu, Yaban, s.141.

⁸⁷ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.129-130.

lere uğramıştır. Bunun sebebi, bir yanda vatani kurtaranlar bir yanda da bu anlayışın dışında kalanların anlatılmasıdır. Keza, Anadolu'nun sadece olumsuz yönlerinin ifadesi ancak Karaosmanoğlu'nun ideolojisinin bir gereği olabilir. **“Yaban”** gerçek Anadolu'yu temsil etmekten çok, 1930' lardaki yönetici sınıftan bir aydın bürokratin kafasındaki Anadolu simgesi olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca, bu iddiaların tüm Anadolu için genelleştirilmesi bize göre amacını bir hayli aşmıştır. Karaosmanoğlu, **“Sodom ve Gomore”** adlı eserinde **İstanbul**'da yaşanmış veya yaşanması muhtemel gibi görülen yozlaşmayı tüm **İstanbul** geneline atfetmesinin gerçeği yansıtmadığını ifade edebiliriz. Yine de bu eserlerde seçilen insanların hayat tarzını ve münferit bazı örnekleri genelleştirilmesi müellifin, edebî bir tarzı da olabileceğini düşünebiliriz. Zira, edebî eserler sübjektif değerler taşıyabilmektedir. Bunun yanında unutulmamalıdır ki, 1932'lerin Karaosmanoğlu'su, **“Kadro Dergisi”**nin imtiyaz sahibi olarak, **Kadrocular**'ın görüşlerini paylaşır. **“Kadro Dergisi”**nin mensupları otoriter bir yönetimle devrimlerin sürdürülmesine, derinleştirilmesine ve yeni bir ulus meydana getirilmesine inanmışlardır.⁸⁸ Bu gayretle **Vedat Nedim Tör**, **“Kadro Dergisi”**nde Anadolu insanının nasıl yenileşeceğini şöyle söylüyor:

“Ona teknik aşısı yapacağız... İleri tekniğin olgun yemişlerini elleriyle toplayan, gözleriyle gören köylü, artık yobazların ve softaların safsatalarına kulak asar mı? İnkılâpçı aklın an'ane ve görenek karşısında üstünlüğünü gören köylü artık ileri münevvere “yaban” diyebilir mi?”⁸⁹

Tör de, Karaosmanoğlu gibi, bir tarafta vatani kurtaran **inkılâpçılar** ve onların karşısında Anadolu değerlendirmesi yapmıştır. Keza, **halka rağmen halk için** yapılanların, belli bir zümrenin tekelinde bulundurulmuş ve halkın dahil edilmediği böyle bir inkılâpçılık anlayışının halk-aydın arasındaki uçurumu ortaya koyduğu düşüncesindeyiz.

⁸⁸ Moran, Berna, Türk Romanına Eleştirel Bakış 1, 4.b.İletişim Y., İst.1991 s.165.

⁸⁹ Tör, Vedat, Nedim, “İşte bir roman:Yaban”, Kadro, Nisan, S.16, Ank.1933, s.49.

Müellifimize göre, din kurumlarındaki çeşitli zaaf lar; dinin dar kalıplar çerçevesinde algılanması ve böylece yaşanmaya çalışılması sonucu dinin toplumdaki etkisini azalttığı söylenebilir. Müellifin eserleri incelendiğinde, din, genel anlamda bu çözümlü le karşımıza çıkmaktadır.

Toplumların hayat tarzını şekillendirebilen din faktörünü incelemeye çalışacağız.

B- TOPLUMUN HAYAT TARZINI BELİRLEMEDE DİNİN ROLÜ

1- Ailede Dinî Sosyalleşme

Ailede dinî sosyalleşmeyi incelemeden önce, sosyalleşme ve dinî sosyalleşme tanımları verilmeye çalışılacak. Daha sonra müellifin eserlerinde, sosyalleşmenin boyutlarını araştırmaya gayret edeceğiz.

Her toplum kendi kültür mirasını, öğrenme yoluyla gelecek kuşaklara aktarır. Buna sosyoloji literatüründe **sosyalleşme** (socialization) adı verilir.⁹⁰ Müellifimiz, “**Anamın Kitabı**” adlı eserinde kendisinin, **Ramazan** ayında yaşadığı dinî bir sosyalleşmeyi şöyle ifade eder:

“... daha küçük camiler ve hele kendimizi evimizde gibi hissettiğimiz Rufaî dergâhının mescidi bizim neyimize yetmezdi. Hem, buna mescit deyip de geçivermeyelim: Burası, bazı günler Selâtin camilerinden daha çok cemaat çeken bir ibadet merkezi halini alırdı. Bazı geceler ise, teravih namazlarından sonra, iş tarikat âyinlerine döküldümü, iğne atsan yere düşmez sözüne tam misal teşkil eden bir kalabalıkla kaynaşırdı. Öyle bir kalabalık ki, içinde beyinden, efendisinden tutun da serserisine, dilencisine hatta meczubuna kadar her çeşit insan vardır. O Rufaî dergâhının mescidinin neden bu kadar rağbette olduğunu sorarsanız, şimdiki aklıma göre size bu sebebi gösterebilirim. Burası, gündüzleri cami, geceleri tekke şekline girmek suretiyle bir yandan ham sofular, öbür yanda tasavvuf erbabı bir araya toplamak çaresini bulduğu içindir ki, böyle bir rağbet ve itibara ermiştir.”⁹¹

Görüldüğü gibi, bazı tekke ve mescitlere giden müellif, bu din kurumlarında ibadet yaparken, dindar insanların oluşturdukları sosyal ortamdan etkilendiğini

⁹⁰ Dönmezer, a.g.e., s.98; Tolan, Toplum Bilimlerine Giriş, s.347.

söyleyebiliriz. Böylece tekke ve mescit gibi dinî mekânlara duyulan bu ilgi ve alâka dinî sosyalleşmeyi ortaya koymaktadır.

Fertler ancak sosyalleşme ile din, ahlâk gibi moral değerleri ilk olarak aile ortamında öğrenir. Ferdin, toplumun değerler sistemini öğrenebilmesi, üzerine düşen rolü iyioynayabilmesi ve sağlıklı ilişkiler ağı geliştirebilmesi için sosyalleşme gereklidir.

İnsanın tarihi kadar eskiye dayanan dinler, toplumlarda çeşitli yollarla öğrenilir, benimsenir ve yayılır. İnsanın varlığı ile ortaya çıktığına inanılan aile ortamında, din öğrenilir ve yaşanır. Nitekim, “**Panorama**”da **Hacı Emin Efendi**’nin evinde besleme olan **Fatma**; bir gün ev işi yaparken tesettüre riayet etmemesi üzerine ona, büyüklerinin yanında gereğince örtünmesi gerektiğini, aksi halde bunun haram olduğunu söyler.⁹² Burada dinin öngördüğü tesettür anlayışı verilmeye çalışılması dinî sosyalleşme noktasında değerlendirilebilir. Müellifin babası çocukluğunda ona bir mevlevîhaneyi gezdirerek, “bir cuma, seni getireyim de gör bak, içeride dervişler nasıl döner”⁹³ diyerek oradaki dervişleri över ve ona bu hususta telkinlerde bulunur. Böylece bazı dinî motifler öğretilmeye çalışılır. Yine müellifin, “**Bir Serencam**” adlı eserinde geçtiği üzere, **Necdet** on iki yaşında bir çocuk iken babası kendisine sarık sarıp, cübbe giydireceğini söyler. Buna razı olup olmadığını sorar ve olumlu cevap alır.⁹⁴ Böylece **Necdet**’in bu yönüyle dinî sosyalleşmeye maruz kaldığını söyleyebiliriz.

Ailede gerçekleştirilen dinî sosyalleşme her zaman başarılı olamayabilir. Yazara babası, derbeder bir vaziyette keramet hikâyeleri anlatırken kendisinin onu sadece yadırgadığını anlatır.⁹⁵ Yine “**Ankara**”da kızının evlenmesiyle ilgili olarak kendisine kafa tutan kızına ah-lâk ve vicdan dersi vermeye çalışan babanın evlâdı tarafından alaya alınması, başarısız bir dinî sosyalleşme girişimidir.⁹⁶

⁹¹ Karaosmanoğlu, Anamın Kitabı, s.146-147.

⁹² Bkz., Karaosmanoğlu, Panorama, s.160.

⁹³ Karaosmanoğlu, Anamın Kitabı, s.45.

⁹⁴ Bkz., Karaosmanoğlu, Bir Serencam, s.130; Dinî sosyalleşme ile ilgili örnekler için bkz., Karaosmanoğlu, Anamın Kitabı, s.142, 146-147.

⁹⁵ Karaosmanoğlu, Anamın Kitabı, s.75.

⁹⁶ Karaosmanoğlu, Ankara, s.203.; Bu konu ile ilgili diğer örnekler için bkz., Karaosmanoğlu, Kiralık Konak, 40, 49-55.

Karaosmanoğlu, “**Ankara**” adlı eserinde, bir kısım gençliğin sürekli yalan söylediğini, sıradan bir eğlenceyi günah işlemekten yapamadığını söyler. Ayrıca kötü kitap, sinema ve kötü danslar daha “**çiçeği burnunda**” gençleri karanlık bir maneviyata sürüklediğini ifade etmektedir.⁹⁷ Müellife göre, gençlerin başarılı dinî sosyalleşme süreci geçiremedikleri söylenebilir.

Sosyalleşme ile rolünü yanlış öğrenmiş olan bireyler yeniden sosyalleşerek yanlış ortadan kaldırılabılır.⁹⁸

Ailede dinî sosyalleşme gerçekleşirken sosyal baskı ve sosyal etkileşim⁹⁹ yardımıyla da bu süreç desteklenir. Sosyal baskı, “**Bir Seren-cam**”da görüldüğü üzere dul bir bayan olan **Esmâ**’nın evinde zina yapması üzerine komşularının baskısına uğraması anlatılmıştır.¹⁰⁰ Görüldüğü gibi, burada toplumun fizikî bir baskısı söz konusudur.

Bir de etkileşim yoluyla dinî sosyalleşme gündeme gelebilmektedir. Müellif, kendi ailesinde yaşadığı dinî sosyalleşmeyi şöyle anlatır:

“Ben Ramazanı yalnız yarı bir tatil ayı olduğu için değil, ben Ramazanı yalnız buram buram simit ve pide kokan akşamları için değil; ben Ramazanı yalnız iftar sofraları, sahur, hoşafı, davulu, topu, Karagöz oyunları ve sabaha kadar ışıl ışıl ışıldayan minareleri için değil, bana büyükler arasına karışmak fırsatını veren vaazları ve teravih namazları için de severim. Bunu hak etmek gayretiyle çok defa büyüklerle oruç tuttuğum, bazen de birtakım “şer’i hileler”e başvurup oruçlu görüldüğüm olurdu. Sahur yemeklerini hiç sektirmezdim...”

Sabahın epeyce ileri bir saatinde uyandığım vakit evi tam bir sessizlik içinde bulurdum. Zira, kız kardeşimle benden başka bütün ev halkı yataklarına sabah namazından sonra girmiştir. Annemden aşçıya, hizmetçiye kadar herkes uyuyordur. Benim için Ramazan günlerinin yalnız bu vakti tatsızdır.”¹⁰¹

⁹⁷ Karaosmanoğlu, Ankara, s.225.

⁹⁸ Dönmezer, a.g.e., s.105.

⁹⁹ Karaosmanoğlu’nun “**Kiralık Konak**” adlı eserinde **Seniha, Lehistanlı** dadı-sının anlattığı Avrupaî hayatı özler ve anlatılan hikâyelerin etkisinde kalır. Bkz., Karaosmanoğlu, a.g.e., s.46, 47, 48, 49.

¹⁰⁰ Bkz., Karaosmanoğlu, Bir Serencam, s.79.;

¹⁰¹ Karaosmanoğlu, Anamın Kitabı, s.142.

Burada aile bireylerinin Ramazan ayında oruç tutmalarını, yazar, çocukluk yıllarında doğal olarak örnek almış olacak ki, kendisi de oruç tutmaktadır. Demek ki, ailenin dinî vecibelerini yerine getirmesiyle birlikte, dini yaşama noktasında çocuklara örnek teşkil ederek etkilediğini söyleyebiliriz.

Ailede dinî sosyalleşmenin özellikle küçük yaşlarda doğru ve sağlıklı bir şekilde gerçekleşebildiği ölçüde sağlam bir toplum yapısından söz etmek mümkündür.¹⁰²

2- Tarikat ve Toplum

Tarikat, “Allah’a ve Allah’ın rızasına erişmek için tutulması gereken yol; usul ve erkân üzere kurulmuş tasavvuf yolu”¹⁰³ şeklinde tanımlanabilir. Bu yolun icra edildiği mekânlara da tekke adı verilir.

İslâm medeniyetini derinden etkileyen tarikatlar ve tekkeler, tarih boyunca etkin bir rol üstlenerek toplumun hayat tarzını ve kültürünü derinden etkilemişlerdir. “**Nur Baba**”daki şu sözler halkın nazarında büyük önemi bulunan tekkelerin yerini gözler önüne serer; “Başını okutmak isteyenler, bir adağı olanlar, yazın nasip almağa vakit bula-mayanlar... kime nereye başvursunlar.”¹⁰⁴ Onların, ilimden iktisada, sosyal ilişkilerden askerî hayata ve hatta sanata kadar derin tesirleri söz konusudur. Karaosmanoğlu’na göre ruhen ve şeklen dinin özünden ve geleneklerden uzaklaşan tekkeler, toplumu menfi yönde

etkilemişlerdir.¹⁰⁵ Dinin, dolayısıyla tarikat ve tekkelerin de çeşitli nedenlerle etkinliğini yitirmesi ve zayıflaması toplumda yoğun bunalımlara ve sosyal çözülmeye neden olmuştur.

Osmanlı toplum coğrafyasında, ilim alanında tarikatların ve dolayısıyla tekkelerin etkin rol üstlendiğini görüyoruz. Şöyle ki, tekkeler ilmin öğrenildiği medreselerle irtibat halindedir. Gerektiğinde kendi ufuklarını kavrayamayanları

¹⁰² Dönmezer, a.g.e., s.105.

¹⁰³ Doğan, D. Mehmet, Büyük Türkçe Sözlük, 4.b., Beyan Y., İst.1983, s.1060.

¹⁰⁴ Karaosmanoğlu, Nur Baba, s.159.

¹⁰⁵ Karaosmanoğlu, Nur Baba, s.23.

medreselere gönderirler.¹⁰⁶ **Erol Güngör**, medresenin şekli ve müsamahasız yaklaşımı yanında tekkeler öze önem vererek müsamaha göstermesini Türk insanından takdir topladığını belirtir.¹⁰⁷

Niyazi Berkes ise medresenin hukuk dilini kullandığını, oysa halkın tekke ve zaviyelerde tarikat diliyle, alt seviyede Bektaşîlik diliyle yaşadığını ifade eder.¹⁰⁸

Görülüyor ki, tekkeler halkın her tabakasına inmeyi başarırken, etkisiz kaldığı durumlarda medreselere ihtiyaç duymuş ve birbirlerini tamamlayarak ilmî ve manevî bir bütünlük oluşturmuşlardır.

İslâm ahlâkı ile iktisadî hayatın içinde yer alan tekkeler, ahilik ve lonca teşkilatlarıyla birlikte vakıf desteğinde üretime katılmışlar ve bu şekilde varlıklarını sürdürmüşlerdir.¹⁰⁹

Askerî alanda tekkeler, Osmanlı Devleti'nin kurulmasında, gelişmesinde ordu ve medrese ile etkin bir rol oynamıştır. Özellikle **Yeni-çeri Ocağı**'nda **Bektaşî Dergâhı**'nın etkisi görülür.¹¹⁰ Ayrıca **Kurtuluş Savaşı** yıllarında tekkeler özellikle lojistik destek vermiş, hatta ü-yeleri bizzat savaşa katılmışlardır.¹¹¹

Tarikatların vücut bulduğu tekkeler, dinsel ağırlıklı faaliyetlerin merkezi ve koruyucusu olmuştur.¹¹² Nitekim, hattat olan, beste yapan, şiir yazan devlet adamından, el sanatlarıyla ilgilenen köylüsüne kadar her tabakada sanat yönü ağır basan tarikat erbabı vardır. Şiir alanında **Mevlâna**, **Yunus** gibi daha birçok şahsiyeti, musikide **Itrî**, **Dede Efendi** gibi değerli isimleri Türk sanatına kazandırmıştır. Özellikle **Mevlevîler**, Türk musikisini etkisi altına almıştır.¹¹³ **Nihad Sami Banarlı**'ya göre, tekkeler İslâm irfanının, tasavvuf, kültür ve inanışının gelişmesine hizmet etmiş, bilgisi, mimarisi, musikîsi, adap, erkân, kıyafet ve dekorasyonlarıyla geniş ölçüde etkili olmuştur.¹¹⁴

¹⁰⁶ Kara, Mustafa, Tekkeler ve Zaviyeler, 3.b., Dergâh Y. İst.1990, s.88.

¹⁰⁷ Güngör, Erol, Türk Edebiyat Dergisi, S.22, İst.1974., s.14-115.

¹⁰⁸ Berkes, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, (?), İst.1973, s.226.

¹⁰⁹ Geniş bilgi için bkz., Kara, a.g.e., s.119, 141.

¹¹⁰ Kara, a.g.e., s.161.

¹¹¹ Geniş bilgi için bkz., Kara, a.g.e., s.212, 219.

¹¹² Kara, a.g.e., s.229.

¹¹³ Kara, a.g.e., s.256

¹¹⁴ Banarlı, Nihad Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, c.I, İst.1971, s.105.

Tarikatların içinde bulunduğu toplumun kültürüne sirayet ederek, toplumu birlik, beraberlik ve huzur içinde kaynaştırdığını söyleyebiliriz. Osmanlı'nın son dönemindeki bir kısım aydınlar, duraklama ve gerileme sırasında toplumun içinde bulunduğu buhranları aşmak istemişlerdir. Böylece aydınlarımız teknik ilerleme özlemiyle Batılı değerleri yaşamaya ve yaşatmaya girişmişlerdir. Batı değerleri özellikle Osmanlı'nın gerileme döneminde dinî hayatı etkilemiştir. Bu etki sonucu, tarikatlar başarıyla yürüttükleri fonksiyonlarını hakkıyla yerine getiremezler. İyinin, güzelin ve doğrunun simgesi olan tekkeler artık çürümeye ve yıkılmaya yüz tutmuştur. Karaosmanoğlu, tekkelerin çözülüşüne bir örnek olarak “**Nur Baba**”yı kabul eder. Ona göre, tekkeler gerek ruhen gerekse tasavvuf düzeni açısından geleneklerin dışına çıkmış ve tanınmaz bir hale sokulmuştur. Buralarda bir çok âdet liyakatsiz mürşitlerin elinde, ruhundan ve özünden ayrılmıştır.¹¹⁵

Peki, bu çürüyüşün ve yıkılışın sebepleri nedir? Bu soruya cevap aramaya çalışalım.

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde tekkelerin maddî ihtiyaçları vakıflar tarafından karşılanmıştır. Böylece devlet ve tarikat arasında yakınlaşma sağlanmıştır. Fakat zaman zaman bu yakınlaşma tekkelerin fikri bağımsızlığına gölge düşürmüştür.¹¹⁶ Dinî hizmetleri, gayri resmî yollardan yürüten ve halkı yoğun etkisi altına alan tekkelerin bu yolla devlet tarafından kontrol edildiğini ifade edebiliriz. Fakat bu yapı zaman içerisinde amacını aşarak tekkelerin çöküşünü hazırlayan bir unsur olarak karşımıza çıkar. Nitekim, tekkelere bağlanan vakıfların, maddî imkânlarını başkasına kaptırmamak için şeyhlik babadan oğula geçer hale gelmiştir. Müellif, “**Nur Baba**”da böyle bir mirasla posta oturan (şeyh olan) **Nuri**'yi hikâye etmiştir.¹¹⁷ Zamanla bazı tekkeler, tembeller ve miskinler yuvası halini almıştır.¹¹⁸ Tabi ki, babadan oğula intikal eden şeyhlik; kabiliyetsiz, ehliyetsiz ve samimî olmayan insanların eline geçmiştir. Yazar, “**Nur Baba**”da beceriksizliği ve liyakatsizliği ile kimi üyelerini tekkeden kaçırın şeyhi anlatır.¹¹⁹ Aynı eserde, tekkede eski kuşağa mensup **Celile Bacı**, bir ayin sırasında karşılaşılan keşmekeşliği şöyle

¹¹⁵ Karaosmanoğlu, Nur Baba, s.23-24.

¹¹⁶ Kara, a.g.e., s.162-163.

¹¹⁷ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.50.

¹¹⁸ Kara, a.g.e., s.163.

¹¹⁹ Karaosmanoğlu, Ankara, s.32, 36, 57.

anlatır; “Baba (şeyh) kendinden geçmiş, evlâtlar her istediğini yapar. Rapt yok, zapt yok, lokma zamanı ise hiç belli değil. Bunun sonu neye varır böyle?”¹²⁰ Yine müellif, “**Ankara**” adlı eserinde, Cumhuriyet’in ilânından önce aşırı mutaassıp olan **Şeyh Emin Efendi**’nin salon eğlencelerinden çıkmadığını vurgular.¹²¹ Karaosmanoğlu, “**Nur Baba**”da, evli bir şeyhin nüfuzunu kullanarak tekkesine bağlı kadınlarla yaptığı aşkları anlatır. Şöyle ki; iki çocuk annesi olan **Nigâr Hanım**’la, İstanbul’un mesire yerlerinde şeyhin yaşadığı yasak aşk hikâye edilir.¹²² Yine aynı şeyh, kışın vazifelerini tatil ederek dul bir kadının konağına yerleşir. Aralarında gayri meşru ilişkinin varlığı¹²³ şeyhin karısı ve tekkenin ileri gelenleri tarafından eleştirilir. Fakat değişen bir şey olmaz.¹²⁴ Görüldüğü gibi, bir kısım tekkeler ehliyetsiz şeyhlerin eline geçerek özünden uzaklaşmıştır. Ayrıca bu durum üst kuşağa mensup tekke üyeleri tarafından tenkit edildiği de ortaya çıkmaktadır.

Tekkelerdeki sosyal çözülme, maddî sömürüyü de beraberinde getirmiştir. “**Nur Baba**”da **Ziba Hanım**’ın bütün ziynet eşyalarından mallarına kadar her şeyini **Nur Baba**’ya bağışlayarak tekkeye kabul edilişi anlatılmıştır.¹²⁵ Aynı eserde, bir âyinden sonra **Macid**, şeyhin minderinin altına para bırakır.¹²⁶ Müellife göre, dinî inançlarında samimî olan Anadolu insanının yanılığısı; “Anadolu’da tekkeler, sapık ibadetçilerle doludur. Bu yüzden orada bütün dilenciler ve bütün serseriler ya hızır ya evliya zanolunur”¹²⁷ sözleriyle dile getirilir. Müellife göre, söz konusu sosyal çözülme, halkın dinî inançlarındaki eksik ve yanlış anlayışlara ve bir takım dinî kurumların fonksiyonlarını icra edememesinden kaynaklanmıştır.

3- Savaş-İşgal Karşısında Sosyal Hayat ve Din

¹²⁰ Karaosmanoğlu, Nur Baba, s.36.

¹²¹ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.148-149.

¹²² Karaosmanoğlu, Nur Baba, s.140-150.

¹²³ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.158.

¹²⁴ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.159.

¹²⁵ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.55-56; Yine “**Yaban**”da **Şeyh Yusuf Efendi**’nin soh-bete geldiği köylüleri nasıl sömürdüğü anlatılarak eleştirilir. Bkz., Karaosman-oğlu, a.g.e., s.65.

¹²⁶ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.119.

¹²⁷ Karaosmanoğlu, Ergenekon, s.17.

İnsanoğlunun varoluşuyla başlayan çeşitli mücadeleler, günümüzde de devam etmektedir. Şüphesiz savaşlar, “aralarındaki anlaşmazlığın, arabuluculuk veya müzakere gibi barışçı yöntemlerle çözülmesi mümkün olmayan grup veya devletler arasında, karşılıklı fiziksel güç ve silâh kullanımına dayalı mücadele”¹²⁸ şeklinde tanımlanabilir.

16 Mart 1920’ de çeşitli nedenlerle Osmanlı Devleti’nin başkenti olan **İstanbul, İtilâf Devletleri** tarafından işgal edilince askeri bir yönetim tesis edilerek, sıkı yönetim ilân edilmiştir.¹²⁹ Türkler sonunda Avrupa topraklarından atılmıştır. Gerek demokrat, gerekse sosyalist rejime dayalı devletler ve bunların ileri gelenleri Anadolu’dan binlerce insanın sökülüşünü desteklemişlerdir. Bu devletlere göre, yeryüzünde sadece onların hakları, vatanları ve hatta onların tanrıları vardır.¹³⁰

1911 yılından beri süregelen **Balkan Savaşı** ve **I. Dünya Savaşı**’ndan asker ve sivil yaklaşık 3 milyon insan kaybedilmiş; geri kalan 11 milyon nüfusun çoğu zatürre, frengi, sıtma, kuduz, uyuz ve diğer bulaşıcı hastalıkların tesirinde kalmıştır.¹³¹ Ordu, ağırlaşan hayat şartları ve zaferden ümidini kestiği için maneviyatı bozulmuştur. Bu ve benzeri sebeplerle asker kaçakları türemiştir. Müellif bu hususta, “**Yaban**”da asker kaçağı bir gencin köyde nasıl saklandığını anlatmaktadır.¹³² Bunlar köy ve kasabalarda baskınlar düzenleyip, yiyecek ve ambarlar yağmalanmıştır.¹³³ Zamanla terhis edilen Türk ordusunun, bir çok ordu mensubunun **İstanbul**’a gelmesiyle zaten sıkışık olan şehrin iâşe durumu bir kat daha artmıştır¹³⁴ **Bolşevikler**’ den kaçarak **İstanbul**’a sığınan **Beyaz Ruslar**; bar, pastane, lokanta, müzik ve kumarhane gibi küçük hizmet sektörünü¹³⁵ ele geçirirler. Böylece **İstanbul**’da var olan işsizlik,

¹²⁸ Demir-Acar, a.g.e., s.312-313.

¹²⁹ Aybars, Ergün, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, T.C.K.B.,Y., Ank.1995, s.159.

¹³⁰ Karaosmanoğlu, Y. Kadri, Atatürk, İletişim Y., 5.b., haz.Atilla Özkırımlı, İst. 1991., s.25

¹³¹ Geniş bilgi için bkz., Temel, Mehmet, İşgal Yıllarında İstanbul’un Sosyal Durumu, T.C.K.B.,Y., Ank.1998, s.224, 279.

¹³² Bkz., Karaosmanoğlu, Yaban, s.74.

¹³³ Eldem, Vedat, Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Eko-nomisi, T.T.K., Y., Ank.1994, s.130.

¹³⁴ Boratav, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985, Gerçek Y., (?), 1993, s.19.

¹³⁵ Örnek olarak bkz., Karaosmanoğlu, Sodom ve Gomore, s.210.

iç ve dış göçlerle¹³⁶ korkunç boyutlara ulaşmıştır.¹³⁷ **İstanbul**'a değişik din ve kültürlerden insanların göç ve işgal yoluyla gelmeleri sonucu, ahlâksızlık, rüşvet, vurgun, fuhuş¹³⁸ ve beraberinde bir çok zührevi hastalıklar yaşanmıştır. Bu hususta, **Clarence Richard Johnson**'un 1917 ve 1920 yıllarını kapsayan araştırmasında, İstanbul'da zührevi hastalıklardan dolayı **Şişli Emrâz-ı Zühreviye Hastahanesi**'ne tedavi için getirilen toplam **11863** kadının, **5106**'sı Hristiyan, **6757**'si Müslüman¹³⁹ olduğu görülmektedir.

Ayrıca akla gelebilecek her türlü suç oranları artmıştır.¹⁴⁰ Keza, şehirde yaygın olarak işlenen suçlar hakkında, bilgi edinebilmek mümkündür. **Amerikalı** araştırma heyetinin, **İstanbul**'da ziyaret ettiği ceza-evlerinden derlediği bilgilere göre Haziran 1919-Mart 1921 arası 21 aylık dönemdeki tutuklama olayları toplam **22385** kişidir. Bu tutuklamalar içinde özellikle saldırı **6300**, çeşitli hırsızlıklar **8640**, tecavüz ve zina **136**, polise karşı gelme **707**¹⁴¹ gibi suçların fazla oluşu, İstanbul'da sosyal bir buhran yaşandığının açık belirtisidir.

İşgal altındaki İstanbul, yaşadığı bu problemler nedeniyle baskı, zulüm ve çaresizlik içinde çırpınmıştır. Müellif, "**Atatürk**" adlı eserinde, **Anadolu**'nun işgal edilmesi ile birlikte hislerini şöyle ifade eder:

"Ben, yalnız, evsiz barksız, anasız babasız bir serseri değilim. Yurdu yâd ellere geçmiş, bayrağı yırtılmış, milleti perişan olmuş, yeryüzünde ne idiği belirsiz, bir garip insan, bir lânetleme idim. Şu anda, babamın mezarı düşman ayakları altında çiğnenirken benim millî şerefim, benim insanî gururum bu yabancı şehrin içinde türlü türlü tahrikler, tezyifler ve tecavüzlerle hırpalanıp eziliyordu."¹⁴²

¹³⁶ 1856 **Kırım**, 1877-78 **Osmanlı-Rus, Balkan** Savaşlarından sonra **Balkanlar** ve **Rumeli**'nden **İstanbul** ve **Anadolu**'ya yönelik göçler için bkz., Halaçoğlu, Ahmet, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'nden Türk Göçleri** (1912-1913), Türk Tarih Kurulu, Y., Ank.1994.; Eren, Ahmet Cevat, **Türkiye'de Göç ve Göçmen Mesele-leri**, Nurgök Mat., İst.1966.

¹³⁷ Himmetoğlu, Hüsnü, **Kurtuluş Savaşlarında İstanbul ve Yardımları**, c.II., İst. 1975, s.147-149.

¹³⁸ Karaosmanoğlu'nun "**Sodom ve Gomore**" adlı eserinde işgal altındaki **İstanbul**'un yaşadığı ahlâksızlığı, çıkarıcılığı ve fuhşun boyutları karamsarlık içinde anlatılır.

¹³⁹ Johnson, Clarence, Richard, **İstanbul 1920**, (çev.Sönmez Taner), Tarih Vakfı Yurt Y., İst.1995, s.314.

¹⁴⁰ Geniş bilgi için bkz., Temel, a.g.e., s.184-185, 221-223.

¹⁴¹ Johnson, a.g.e., s.304-305, 295, 299.

¹⁴² Karaosmanoğlu, Atatürk, s.33-34.

Görüldüğü üzere o, Anadolu'nun işgalinin acısını derinden duy-maktadır.

İstanbul'da yaşayan zenginler ve özellikle büyük bir kısım aydınlar, işgal sonrasında birlik ve bütünlüğünü kaybetmiştir. Ayrıca kendi özbenliğinden, manevî değerlerinden kopmuş, Batı hayranı bir gençlik¹⁴³ türemiştir. Yazar, işgal altında bulunan **İstanbul**'da bir kısım gençlerin düşman subaylarına özendiklerini ve **Avrupaî** hayat sürmenin özlemi içinde olduğunu söyler. Bu özlem, gençleri, nişanlısı ya da kocasını düşman subaylarıyla aldatmaktan sapık cinsel ilişkilere kadar vardırıan ahlâk yoksulu bir gençlik haline getirmiştir.¹⁴⁴ Özellikle, Rus mültecilerin **İstanbul**'a dolmasıyla birlikte fuhuş, korkunç boyutlara ulaşmış¹⁴⁵ ve toplumun maneviyatı zedelenmiştir. İşgal kuvvetlerinin subaylarıyla çıkar ilişkilerine girerek¹⁴⁶ yozlaşmış Türk aileleri¹⁴⁷ vardır. Karaborsa¹⁴⁸ alabildiğince varlığını hissettirmiştir. “**Sodom ve Gomore**”de işgal altında bulunan **İstanbul**'da yaşanan yozlaşmış hayatı; evlilerin birbirlerini aldatması, kadınların düşman subaylarıyla flört için yarıştıkları, sapık cinsel münasebetleri anlatılır.

¹⁴³ Geniş bilgi için bkz., Temel, a.g.e., s.253-257.

¹⁴⁴ Bkz.,Karaosmanoğlu, Sodom ve Gomore, s.43-44, 99-100,134-150,188-190.

¹⁴⁵ Fuhuş ile geniş bilgi için bkz., Rasim, Ahmet, Fuş-ı Atik, Arba Y., İst.1987, s.246.

¹⁴⁶ **Atıf Bey**, kumarhane işletebilmek için düşman kuvvetlerine rüşvet verir. Bkz., Karaosmanoğlu, Sodom ve Gomore, s.301.

¹⁴⁷ İçin bkz.Karaosmanoğlu, a.g.e., s.43-44, 99-100, 301.

¹⁴⁸ Savaş yıllarında dış ticaret azaldığı için **Anadolu**'dan **İstanbul**'a hububat getirmek kârlı bir faaliyet halini almıştır. Tüccarlar **İstanbul**'a getirdiği gıda maddelerini spekülâtif kârlarla satıyorlardı. Bkz., Boratav, a.g.e., s.20.; Gıda sınırlılığı ve vurgunculukla ilgili geniş bilgi için bkz., Temel, a.g.e., s.37-97.

Hiç bir dinin ve özellikle **İslâm**'ın tasvip etmediği bu hayat tarzı, Anadolu köyleri, kasabaları ve büyük bir kısım şehirleri olmasa bile başkent İstanbul ve bazı çevre illeri etkisi altına almıştır.

İzmir ve **İstanbul**'dan sonra, diğer Anadolu toprakları işgal altına alınınca halkın maneviyatı bozulmuştur ve çeşitli cephelerden gelen haberler iç açıcı değildir. Memleketin her köşesinde perişanlık, sökülüş ve büyük bir çöküş söz konusudur.¹⁴⁹

İşgalle birlikte Anadolu'da yapılan zulümler artık tahammül sınırlarını aşmıştır. Köyler yakılıp yıkılırken, kasabalarda baskın ve yağ-malar başlamıştır.¹⁵⁰ İşgal yıllarında yaşanan baskı ve zulüm Anadolu'yu "**için için kaynayan kazan**"a çevirmiştir.¹⁵¹ Yazar bu durumu şöyle tasvir eder:

"Mondros Mütarekesinden sonra yenilmiş milletlerden hiç birine reva görülmeyen bir sürü hakaretlere, tehditlere hedef olduk; taraf taraf işgallere ve istilâlara uğradık. Her işgal ve her istilâ mala, cana, ırza ve namusa tecavüzlerle yapılıyor, Müslüman kanı bu parçalanan bir tek İslâm Devleti'nin her köşesinden din düşmanlarımızın bağına şifa veren bir sebinin suları gibi akıyor."¹⁵²

Millî Mücadele'nin ilk dönemlerinde Anadolu'nun durumu iç açıcı değildir. Halk yıllar süren savaşların yorgunluğu, ümitsizliği, bıkkınlığı ve moral bozukluğu içindedir. Bunun yanında yoğun siyasî buhranlar, askerî yetersizlik ve ekonomik sıkıntılar içindedir. Buna rağmen yazar mücadelenin sürdürülmesini ister:

"Mütarekeden sonra ne olacağımızı bilmiyoruz. Fakat dinimiz bize ölümle son dakikaya kadar pençeleşmeyi ve can Allah'ın emaneti olduğu için onu hasseten katillere karşı dişimiz ve tırnağımızla müdafaa etmeyi amirdir."¹⁵³

¹⁴⁹ Karaosmanoğlu, Atatürk, s.28.

¹⁵⁰ Karaosmanoğlu, Vatan Yolunda, s.40.

¹⁵¹ İşgal yıllarında **Anadolu** halkının yaşadıklarını için bkz., Karaosmanoğlu, Mil-lî Savaş Hikâyeleri, 5.b., İletişim Y., İst.1997, s.43-44 vd.; Karaosmanoğlu, Va-tan Yolunda, 2.b., Birikim Y., haz.Atilla Özkırımlı, İst.1980., s.40, 86.; Karaosmanoğlu, Yaban, s.204.

¹⁵² Karaosmanoğlu, Ergenekon, s.124.

¹⁵³ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.235.

Bir çok aydın gibi din adamları (ulema) da Anadolu'nun her köşesinde halkın maneviyatını ve psikolojisini yükseltmek için harekete geçip önderlik etmişlerdir. Milleti, inanç birliği etrafında toplayan en önemli güç din adamlarıydı. Amerika Başkanı **Wilson**'un emriyle kurulan **Yakındoğu** ülkelerinin haritasının yeniden tespit edilmesi hakkındaki heyete başkanlık eden General **James Harbord** hazırladığı raporda bu konuda şöyle der:

“Türkler’de dinî şahsiyetlere karşı olan rabıta, dünyevî hislerin fevkinde ve daha derin ve ruhî idi. Türk din adamlarının bir çoğu ile temas ettik... Müslümanlar, vatan ve istiklâl için harpte ölenlerin cenete gittiği inancında idiler ve cihat mukaddes vazife idi. Bu telkini de çoğu zaman okuma bilmeyen Türk köylüsüne ancak bu din adamları yapabilirlerdi Nitekim, bize ülkeleri için hak ve müsavat talep eden heyetlerin içinde bu hocalar çokluk idiler ve onların fikirleri esas arzular olarak izah ediliyordu. Sivas’da Mustafa Kemal Paşa ile yaptığımız mülakatta yanında yedi şahsiyetten dördü bu sarıklı ve yaşlı din adamları idi.¹⁵⁴

Görüldüğü gibi, Millî Mücadele'nin esas gücü, halkın millî ve manevî değerlere olan bağlılığından geçmektedir. Savaşta yaralanan askerlerin “hiç birinde ne bir pişmanlık, ne bir azap, ne de bir korku emaresi vardı. Hepsinin yüzünde okunan şey, yalnız azim, yalnız meta-netti.”¹⁵⁵ Bu nedenle millet din adamlarından her hangi bir teşvik ve teşebbüs görmeseydi, Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanması mümkün olmayabilirdi. Yine konuyla ilgili olarak Fransız tarihçisi **M. Larcher**, şunları ifade eder:

“...Türkler, tarihi şaşırtmış olan her hareketlerinde, bir manevî istinada mazhar olmuşlardır. Bu neticeleri de din ulemâsı temsil etmişlerdir. Eğer, bilhassa, Türk köylüsünün, çiftçi sınıfının ve kasabadaki mütevazî hayat şartları içindeki halkın üzerinde ruhî ve manevî tesiri ve nüfuzu temsil eden ulema sınıfı, devletin siyasî mevcudiyetinin nihayet bulmakta, müstakil devletin devamı için son bir mücadele zaruretini şeklî imkânsızlıkların fevkinde haysiyet ve şeref mevzu olarak telkin ve kabul ettirilebilirse; nâdir milletlerin tarihlerinde gördüğü-

¹⁵⁴ Kutay, Cemal, Kurtuluşun ve Cumhuriyet'in Manevi Mimarları, D.İ.B., Y., Ank.1973, s.41.

¹⁵⁵ Karaosmanoğlu, Ankara, s.94.

müz müstesna hareketlerden birisine şahit olma beklenebilir.”¹⁵⁶

Millî Mücadele yıllarını anlatan bir kısım romanlarda, Millî Mücadele taraftarı gibi görünen vatan hainleri, çıkarıcı ve yobazlardan da söz edilmekle¹⁵⁷ birlikte, bu dönemde düşmanların gözünü korkutan din adamlarının varlığı **Türkiye**’nin kurtuluşunun müjdecileri olsa gerek. Konu ile ilgili olarak, **Çorlu Metropolit** milleti bilinçlendiren din adamlarından duyduğu endişeyi **Atina, Londra, Paris ve Washington**’a gönderdiği muhtıradaki şöyle der:

“...Alınacak tedbirlerle Türkiye milletinin bir daha müstakil devlet kurabilmesine yol gösterecek şahsiyet ve müesseseleri tasfiye etmek lâzımdır. Bunun yollarını da siyasîler bilmez. Biz, asırlarca Türkler’le beraber yaşamış ve onların manevî selâbetini yakından görmüş olanlar biliriz ve maneviyatlarına derin bağlarla merbut olan Türkler, çılgınlık addedilse dahi, eğer aklın reddettiği hâdiselere başvuracak olurlarsa bu maceraya dinî şahsiyetler tarafından sürükleneceklerdir. Bu din adamlar her Türk köyünde mevcuttur. Türkler’in asıl mahrum bırakılmaları şart olan istinatgâhları bu manevî teşkilattır.”¹⁵⁸

Türk milletiyle ilgili bu tür sosyal hadiseler incelendiğinde, toplumun sosyal hayatının her alanında İslâm dininin etkileri inkâr edilemez.

4- Toplumda Sosyal Çözülme ve Din

Öncelikle sosyal çözülmenin karşıtı olan sosyal bütünleşmeyi inceledikten sonra sosyal çözülme üzerinde durmaya çalışacağız.

Sosyal bütünleşmeyi, “Bir toplumdaki bütün grupları ve sosyal yapının tüm unsurları ile maddî ve manevî kültür unsurlarının bir araya gelerek, işleyen bir bütün meydana getirecek şekilde birbirlerini tamamlamalarına ve birbirleriyle

¹⁵⁶ Kutay, a.g.e., s.28.

¹⁵⁷ **Halide Edip Adıvar**’ın “**Vurun Kahpeye**” adlı roman kahramanlarından **Ha-cı Fettah Efendi** ve **Kantarcılar**’ın **Uzun Hüseyin Efendi**’nin Yunan kuvvetleriyle yaptıkları işbirliği anlatılır. Bkz., Adıvar, Halide Edip, **Vurun Kahpeye**, Remzi Kitapevi, İst.1984, s.19, 40, 45, 56-57, 61, 84, 107, 111, 133-135.; **Reşat Nuri Güntekin**’in “**Yeşil Gece**” adlı romanında yine **Eyüp Hoca**’nın Yunan kuvvetleriyle yaptığı işbirliği anlatılır. Bkz., Güntekin, Reşat Nuri, **Yeşil Gece**, 10. b., İnkılâp Kitabevi, İst.1986, s.100-101, 220, 232.

kaynaşmaları”¹⁵⁹ şeklinde tanımlayabiliriz. Biz burada, Amerikalı ve İngiliz sosyal bilimcilerin kullandığı gibi “kültürel bütünleşme” konusuna dikkat çekmek istiyoruz.

Parsons’un bütünleşme teorisine göre:

“... her toplum sürekli, istikrarlı ve dengeli yapı unsurlarından meydana gelmiştir. Sosyal yapıdaki her unsurun varlığı bir görev içindir ve sistemi çalıştırmaktadır ve dolayısıyla bütünleşmeyi gerçekleştirmektedir. Ayrıca, her fonksiyonel yapı, üyeleri arasındaki fikir birliğine (Consensus) dayanır.”¹⁶⁰

Bireylerin birbirleriyle yakınlaşması, genelde kültür değerleri üzerine yoğunlaşırken, savaş ve benzeri hadiselerde de aynı durum geçerlidir. Moral değerlerin toplumdaki bireylere yüklediği roller yerine getirildiği ölçüde¹⁶¹ toplumlar sistemleşir ve bütünleşir. Müellifimiz, “**Kiralık Konak**”ta, **Naim Efendi**’nin kızıyla yaptığı sohbette, toplumun aynası kabul edebileceğimiz ailenin sosyal çözülüşünü torunlarının aldığı terbiye doğrultusunda şöyle ifade eder:

“Seniha on sekizine bastı, fakat hâlâ sekiz yaşında bir çocuk gibi hoppa ve yaramazdır. Cemil daha yirmisine girmedi. Fakat otuz yaşında bir gencin hayatını sürüyor. O yemekten sonra sizin önünüzde ayak ayak

¹⁵⁸ Kutay, Kurtuluşun ve Cumhuriyet’in Manevî Mimarları, s.38,; Türk din adam-ları ile ilgili geniş bilgi için bkz., Kutay, a.g.e., s.42, 154, 203, 274, 281.

¹⁵⁹ Er, İzzet, Sosyal Bilimler Ansk., “Sosyal Bütünleşme” mad., c.III, Risale Y., İst.1990, s.452.

¹⁶⁰ Erkal, Mustafa E., Sosyoloji, 3.b., Filiz Kitabevi, İst.1987, s. 268.

¹⁶¹ Karaosmanoğlu, “**Kiralık Konak**” ta **Hakkı Celis**, “**Ankara**”da **Selma Hanım** ve **Neşet Sabit**, işgalden kurtuluşun tek yolunun savaşmaktan geçtiğine inanan roman kahramanlarıdır. Müellif, bu inancı taşıyan tiplerle halkın genelinin savaş noktasında birleşip, bütünleştiği imajını verir.

üstüne atıp sigara içmeler nedir? O eve istediği saatte girip çıkmalar nedir? Ne babasını dinliyor, ne seni... Ben ise, doğrusu her şeyi görmezlikten geliyorum... maazallah, bana karşı da bir itaatsizlik ederler, bir ters cevap verirler diye korkuyorum...”¹⁶²

Görüldüğü gibi, ailenin çocuklarını kendi kültürel değerlerinin dışında sosyalleştirmesiyle birlikte topluma, ahlâk değerlerine ve dinine yabancı nesiller türemiştir. Böylece üst kuşaklarla yaşanabilecek değer karmaşaları ailenin ve dolayısıyla toplumun bütünlüğünü tehdit etmiştir.

Sosyal çözülme; “...bir toplumu meydana getiren sosyal ilişkilerin bütünlüğü bozacak biçimde gevşemesidir.” Bu taktirde toplum, işleyen bir bütün olma özelliğini kaybeder.¹⁶³ Karaosmanoğlu’nun bir kısım eserlerinde halk kendisinden görmediği aydınlarına “**yaban**” diye hitap etmektedir.¹⁶⁴ Bu adlandırma, halk-aydın arasındaki mesafeyi ortaya koyarken, birlik ve bütünlüğün zedelendiğinin de bir işareti olsa gerek. Nitekim yazar, bu sosyal çözülüşün sorumlusu olarak kabul ettiği aydını “**Yaban**”da şöyle konuşturur:

“Bunun nedeni, Türk aydını, gene sensin! Bu viran ülke ve yoksul insan kitlesi için ne yaptın? Yıllarca, yüzyıllarca onun kanını emdikten ve onu bir posa halinde katı toprak üstüne attıktan sonra, şimdide gelip ondan tiksirmek hakkını kendinde buluyorsun.

Anadolu halkının bir ruhu vardı, nüfuz edemedin. Bir kafası vardı; aydınlatamadın. Bir vücudu vardı; besleyemedin. Üstünde yaşadığı bir toprak vardı! İşletemedin. Onu, hayvanî duyguların, cehâletin, yoksulluğun ve kıtlığın elinde bıraktın. O, katı toprakla kuru göğün arasın da bir yabancı ot gibi bitti. Şimdi, elinde orak, buraya hasada gelmişsin. Ne ektin ki, ne biçeceksin? Bu ısırganları, bu kuru dikenleri mi? Tabî ayaklarına batacak...Sana ıstırap veren bu şey, senin kendi eserindir, senin kendi eserindir.”¹⁶⁵

Müellif; “Gün geçtikçe daha iyi anlıyorum: Türk “entelektül”i, Türk aydını, Türk ülkesi denilen bu engin ve ıssız dünya içinde bir garip yalnız kişidir.”¹⁶⁶ sözüyle aydınını toplumda yalnızlaşan ve yabancılaşan kimliğini ortaya koyar.

¹⁶² Karaosmanoğlu, Kiralık Konak, s.34.

¹⁶³ Er, a.g.e., “Sosyal Çözülme” mad., s.454-455.

¹⁶⁴ Karaosmanoğlu, Yaban, s.52.; Karaosmanoğlu, Ankara, s.54.

Bir toplumda, sosyal çözülme öncelikle bireyler arası çözülme ile başlayabilir. Genelde, toplumun sosyokültürel yapısındaki değişimleri benimsemeyen fertlerde bu tür bir çözülmeden söz edilebilir. “**Kıralık Konak**”ta, **Selma Hanım**, Batı tarzı hayat sürme gayretinde olan yeğenlerini ve buna müsaade eden dedeleri **Naim Efendi**’yi şöyle eleştirir:

“...bir gece sabaha kadar Nedim Paşanın kızı Memduha’nın evinde kalışlarına ne dersiniz? ...Bütün komşular o gece sabaha kadar gürültüden, ahengten uyuyamamışlar. Bizimkiler, kadın-erkek hep orada imişler. Bir zaman gelmiş ki, mahallenin bekçisi kapıyı vurup, susunuz bu kadarı da fazla, diyecek olmuş. Zaten komşular, bu hal bir daha tekerkür ederse karakola şikâyet edeceğiz, diyorlarmış.”¹⁶⁷

Özellikle **Selma Hanım**, değişen eğlence kültürünü benimsemediğinden gerek **Naim Efendi**, gerekse yeğenleriyle ters düşer.¹⁶⁸ Bu yönüyle bireyler arası bir çözülmenin olduğunu söyleyebiliriz.

Toplumun oluşturan çeşitli sosyal grupların ortak bazı değerlerden uzaklaşması zamanla toplumun birlik ve beraberliğini tehdit eder.¹⁶⁹ Yazar, yıllar sonra gittiği **İstanbul**’da, toplumun ortak değerlerden, birlik ve beraberlikten uzaklaşmasına şahit olmuştur:

“...İstanbul, hiç eski bildiğim yer değil; ne çehreler eski çehrelere, ne fikirler, eski fikirlere, ne hisler, eski hislere benziyor. Burada, hayat, tepeden tırnağa başka şekle girmiş... ne dostlarda bildiğim samimiyet, ne kadınlarımızda, gördüğüm vefa, kalmış.... Kalpler soğuk; gözler tamah ve ihtiras ile yanıyor. Bir zamanlar burada ne temiz, ne sade, ne mütevazi yaşayanlar vardı.

Şimdi en ücra Müslüman mahallelerinde bile ihtilâçlı; girintili çıkıntılı; gıllı gışlı bir yaşayış var.”¹⁷⁰

¹⁶⁵ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.130.

¹⁶⁶ Karaosmanoğlu, Yaban, s.53.

¹⁶⁷ Karaosmanoğlu, Kıralık Konak, s.54-55.

¹⁶⁸ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.53, 56.

¹⁶⁹ **Selma Hanım** ev sahibinin hanımıyla yaptıkları sohbette, moda göre saç kes-tirmenin gerekliliğinden söz etmesi üzerine yaşlı kadın böyle davranışları “**ya-ban**” nitelemesi yaptığı insanlara mahsus olduğunu söyler ve tepkisini koyar. Bkz. Karaosmanoğlu, Ankara, s.54.

¹⁷⁰ Karaosmanoğlu, Millî Savaş Hikâyeleri, s.151-152.; Diğer bir örnek için bkz., Karaosmanoğlu, Ergenekon, s.10.

Demek ki, toplumda var olan manevî ve fikrî beraberlik işgal ile birlikte yok olmuş, toplum katmanlarında toplumsal çözülme emareleri başlamıştır.

Bireyler üyesi oldukları grupların kabul ettiği kültürel değerleri sosyalizasyon ile öğrenir ve kendisine biçilen rolleri yerine getirir. Fakat değişen sosyal yapının grup tarafından tasvip edilmemesi, değişimi özümsemiş fert ile grup arasında çözülmeye sebebiyet verebilir.¹⁷¹

Sosyal çözülme, değişimin yoğun olarak gerçekleştiği toplumlar-da sıkça görülür. "...sosyal ihtiyaçlar her geçen gün artıyor, zamanında ve herkesin ortaklaşa benimseyebildikleri tarzda karşılanmıyorsa, toplumsal hayatın gereği olarak tesis edilmiş kurumlar arası ilişkiler de yavaş yavaş çözülmeye başlar."¹⁷² Cumhuriyet ilân edildikten sonra **Anka-ra**'da düzenlenen, Noel ve Yılbaşı balosu için bir zümre, aylar öncesinden hazırlık yaparken, halk bu eğlenceleri muamma olarak görür ve hayretle uzaktan izler.¹⁷³ Zengin bir zümre ile halk arasındaki bu uçurum sosyal kurumları ister istemez etkilemiştir. Sonuçta bu ve benzeri değişimler halktan rağbet görmediği gibi zaten var olan halk-aydın çatışmasını başka boyutlara taşımıştır.

Diğer bir boyutuyla halk-aydın kopukluğu, "**Yaban**"da, Millî Mücadele yıllarında düşman uçaklarının propaganda amaçlı attığı kağıtlarda Anadolu halkına seslendiği "...Adım adım bütün şehirleri, kasabaları zaptettik. Şimdi Ankara üzerine yürüyoruz. Sakın bize düşmanca harekete kalkışmayınız. Biz sizi, halife tarafından kurtarmaya geliyoruz"¹⁷⁴ sözleri karşısında köylünün sevincini köyde yaşayan bir aydın şöyle yadırgar:

"Ne halifeyi, ne de peygamberi bildikleri var. Fakat, "kurtarmağa geliyoruz" sözü, bilmeksizin pek hoşlarına gidiyor. Kurtarmak! Sizi, kim kurtarabilir? Sizi gökten melekler inse kurtaramaz. Çünkü, sizi evvelâ sizden, kendinizden kurtarmak lazımdır."¹⁷⁵

¹⁷¹ "**Kıralık Konak**"ta **Hakkı Celis**, içinde bulunduğu arkadaş grubunda yaşanan Batı tarzı hayatı tasvip etmez, bu düşüncelerle o gruptan ayrılır ve orduya katılır. Bkz., Karaosmanoğlu, **Kıralık Konak**, s.192, 218-219

¹⁷² Er, a.g.e., "**Sosyal Çözülme**", mad., s.455.

¹⁷³ Karaosmanoğlu, Ankara, 115-118.

¹⁷⁴ Karaosmanoğlu, **Yaban**, s.170.

¹⁷⁵ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.170.

Dinin özünde yer alan **birleştirici** ve **bütünleştirici** fonksiyon-larını idrak edemeyen zümrelerin toplumun maddî ve manevî varlığını cehaletleriyle tehlikeye atabileceğini söyleyebiliriz.

C- DİNİN AİLE HAYATINA ETKİSİ

Genel olarak din kurumu ile toplum arasında karşılıklı etki söz konusudur. Dinin, hiç şüphesiz, bireylerin psikolojik hayatından, sosyal ilişkilerine kadar sirayet eden özelliği mevcuttur. Aynı zamanda, din ya da geleneksel din anlayışı, bireylerin hayat tarzını belirleyici rol oyna-yabilmektedir. “**Ankara**” adlı romanda **Murat Bey**’in, bahçede misafirleri ile otururken yaklaşan **Şeyh Emin** ve **Nuri Hoca**’yı görünce bayan misafirlerini haremlige davet etmesi,¹⁷⁶ bunun göstergesidir.

Ayrıca din, sosyal müesseseleri ve onların üyelerini kaynaştırırken feragat, ümit, mücadele gibi duyguları güçlendirebilir. Nitekim müellifimiz, din duygusuyla düşmanlarıyla mücadele azmini “**Ergenekon**” adlı eserinde şöyle ifade eder:

“Enkazımızın her parçasından bir devlet çıkaran komşu milletlerin münevver gençliğine nazaran Türk gençliğinin vaziyeti o derece aşağıdır ki, bu hal karşısında her vicdanlı Müslüman âdetâ millî haysiyetinin rencide olduğunu hisseder ve kendinde ne düşmanlarına tânetmek, ne de felâkete uğrayan dindaşlarının yüzüne bakmak cesaretini bulabilir.”¹⁷⁷

Dinin aile kurumu üzerindeki evrensel etkisi, getirdiği ensest (aile- içi evlilik) yasağıdır.¹⁷⁸ Ailenin kuruluşundaki bu kısıtlama dinin aile üzerindeki etkilerinden bir tanesidir.¹⁷⁹

İslâmiyet aileye özel bir ilgi göstererek evlenme şekli, boşanma, karşılıklı haklar ve ödevler, yönetim, miras gibi konularda düzenle-melerle aileyi biçimlendirmiştir.

¹⁷⁶ Karaosmanoğlu, Ankara, s.50-51.

¹⁷⁷ Karaosmanoğlu, Ergenekon, s.231.

¹⁷⁸ Ensest ile ilgili olarak bkz., Nisa (4), 23.

Toplumda zaman zaman dinî anlayışın, toplum veya aile üyeleri üzerinde olumsuz etkileri olabilir. Böylece, “insanın Tanrı ile ilişkisi, icabında onun dünya ile olan ilişkisini gölgelemekte ve hatta kesmektedir.”¹⁸⁰ Bu konuda yazar, “**Ankara**”da, şapka giyinme zorunluluğuna tepki olarak acil bir durum olmadıkça evinden dışarıya çıkmayan **Hacı Emin Efendi**, tiplemesini canlandırır.¹⁸¹

Bir başka etki de, dinî hayatın derinleştirilmesi ve taassup duygusuyla ferdin kendisinden beklenen hoşgörüyü gösterememesine bağlı olarak toplulukta iletişim zorluğunun yaşanmasıdır.¹⁸² “**Yaban**”da, şey-hin ziyaret ettiği köyde bulunan bir aydın, köylüleri çok etkileyen bu şeyhi tanımak ister ve ona merhaba diyerek selâm vermesi üzerine şöyle cevap alır:

“-Merhaba, merhametten gelir. Sen kim oluyorsun ki, bana merhamet edeceksin?

Hemen, Muhtar söze karıştı:

Kusura bakma; yabanın biridir, dedi.”¹⁸³

Örnekte de görüldüğü üzere, dinde aşırı taassup ve hoşgörüsüzlüğe bağlı olarak iletişim bozuklukları bireyleri ve zümreleri birbirinden uzaklaştırdığını söyleyebiliriz. Anadolu halkı, aydınını bu veya başka sebeplerle “**yaban**”a benzetmiştir.

Dinin, toplum üzerindeki otoritesini, etkinlik alanını kaybetmesi ve hatta anlamında olabilecek kaymalar dinî çözülmeye yol açabilmektedir. Bu durumda dinin, kontrolünde tuttuğu toplum kurumlarında alternatif bir yapılanma görülmezse dindeki çözüme artık toplumun çözülmeye yol açabilir.¹⁸⁴

Dinin toplum üzerinde etkisinin azalması ile aile kurumunda moda değerlere aşırı özenme, taklit ve sonuçta kuşak çatışmalarını gündeme getirmektedir. Böylece toplumun birlik ve beraberliği zedelenmektedir.

¹⁷⁹ Aydın Mustafa, Kurumlar Sosyolojisi, Vadi Y., Ank.1997, s.134.

¹⁸⁰ Wach, Din Sosyolojisine Giriş, s.9.

¹⁸¹ Karaosmanoğlu, Ankara, s.152.

¹⁸² Wach, Din Sosyolojisine Giriş, s.9.

¹⁸³ Karaosmanoğlu, Yaban, s.64-65.

¹⁸⁴ Geniş bilgi için bkz., Kara, Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviye-ler, s.359 vd.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU'NDA AİLE

A- YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU'NDA AİLE

Tanzimat'la birlikte somutlaşan Batılılaşma hareketleri sonucu **II.**

Meşrutiyet'in ilân edilmesiyle Türk toplumunda geleneksel yapı, büyük ölçüde çözülmeye başlamış; değerler, ahlâk, hayat tarzı büyük bir değişim sürecine girmiştir. Böylece toplumun iki önemli kurumu olan aile ve dinî kurumlar önemli tahribatlara uğramıştır.

Karaosmanoğlu, “**Kıralık Konak**”ta değer yargılarının alt üst olduğu özellikle ailede Batı özentisiyle yaşanan moda, özentisi, taklit ve kuşaklar arası çatışma ile ailenin çözüldüğünü işlemeye çalışmıştır. **Tan-zimat**'tan **Meşrutiyet**'e gelinceye kadar toplumu yazar **İstanbul** ve **Redingot*** dönemleri olarak ikiye ayırmıştır. Bu ayırmadan yola çıkarak giyim kuşam ve kültür değişimini ortaya koymaya çalışır. **Adülmecit** döneminde **İstanbul** tarzı giyiniş, ölçülü, zarif, namuslu, kibar konak reisi ve aile babası olan **İstanbul Efendisi** tasvir edilmiştir. Bu, yerini daha sonra, **II. Abdülhamit** döneminin **Redingotlu**, yarı uşak, yarı memur, ikiyüzlü insanına bırakmış ve böylece görkemli konak hayatı, köşk hayatına dönüşmüştür. Nihayet ne yaşayışın, ne düşünüşün, ne giyinişin kendine özgü kalmış; her şey geleneğin dışına çıkmıştır.¹⁸⁵ Toplumda hayat tarzının hazmedilemeyecek hızda değişimi, **II. Meşrutiyet**'ten sonra özellikle ailede ve dolayısıyla toplumda kuşak çatışmalarına neden olmuştur.

Müellif, adı geçen eserde “**Frenklerin asır sonu**” diye niteledikleri, geçmiş ve şimdiyle bağlarını kopararak geleceğin akımlarına bağlanan **Seniha** tiplemesi yapmıştır. Bu genç kız, okuduğu yabancı dergilerde, tiyatro oyunlarında, romanlarda tanıdığı tipleri hayata geçir-meye çalışmaktadır.¹⁸⁶ **Seniha**, değil dedesinin, babası **Servet Bey**'in düşüncelerini, davranışlarını bile ilkel, sakat ve şaşkıncı bulur.¹⁸⁷

* Avrupaî teşrifat icabı giyilen, uzun etekli, arkası yırtmaçlı alafranga ceket.

¹⁸⁵ Karaosmanoğlu, *Kıralık Konak*, s.24-26.

¹⁸⁶ Karaosmanoğlu, *Kıralık Konak*, s.32-33.

¹⁸⁷ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.47.

Boğulacak gibi olduğu konaktan ve ülkeden kaçmak kurtulmak ister.¹⁸⁸ Batılılaşma gayretleri nedeniyle ailede yaşanan kuşaklar arası çatışma bu önemli kurumu çözülme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Yazar, o dönemde yaşanan konak hayatını ve geniş ailenin çözülüşünü şöyle özetler; **Seniha** hayalindeki **Avrupa**'ya kaçmıştır.¹⁸⁹ Babası **Servet Bey**, içgüvey olduğu bu konaktan, **Fransız** tarzında döşettiği apartman dairesine taşınmıştır.¹⁹⁰ Eski kuşağı temsil eden **Naim Efendi** ise oturduğu konağı satmaktansa kiraya vermeye razı olur.¹⁹¹ Müellifimiz, önceleri geniş aileyi konakta yaşatırken, sosyal yapıda yaşanan değişim sonucu, geniş aile, çekirdek aileye dönüşürken, konağın ise yerini lüks apartman dairelerine bıraktığını söyleyebiliriz.

Ailenin genel durumu hakkında bilgi verdikten sonra, Karaosmanoğlu'na göre, ailenin oluşumu ve evlenme konusuna geçebiliriz.

1. Ailenin Oluşumu ve Evlenme

Toplumun düzeni ve sosyal barışın yerleşmesi açısından aile müessesesi önemli bir ihtiyaçtır. Aile, toplumu derinden etkileyebilen dinlerin, onaylayıp, kurulmasını tavsiye ettikleri önemli bir sosyal kurumdur. Toplumun küçük bir aynası olan aile müessesesinin en önemli fonksiyonlarından¹⁹² birisi, ferdi, toplum ve kurallarına hazırlamasıdır. Busos-yal sürece de sosyalleşme denilmektedir.¹⁹³ Toplumun temel kurumu olan aile, acaba o dönemde nasıl oluşuyordu, bunu incelemeye çalışacağız.

¹⁸⁸ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.143.

¹⁸⁹ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.161.

¹⁹⁰ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.179-180.

¹⁹¹ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.203.

¹⁹² Ailenin fonksiyonları ile ilgili geniş bilgi araştırmamızın 1.Bölümünde verilmiştir.

¹⁹³ Nirun, Nihat, Sistematik Sosyoloji Yönünden Sosyal Dinamik Bünye Analizi, T.Y.K., Y., Ank.1991, s.69.

Aile kurulurken, evlenme engeli bulunmayan tarafların¹⁹⁴ hür iradeleri söz konusudur. Böyle bir sözleşme, özü itibari ile kadın ve erkeğin rızasına bağlıdır.¹⁹⁵ Tabi burada ailelerin de mutabakatı arzu edilegelmiştir. Fakat aileler çocuklarının evlilikleri üzerindeki etkileriyle nerede ise kadın veya erkeğin hür iradesine ambargo koyabilmişlerdir. “**Hep O Şarkı**”da **Münire** adlı genç kız ile **Cemil Bey**’in birbirlerini sevmelerine rağmen evlenme isteklerinin kızın babası tarafından nasıl geri çevrildiği anlatılır.¹⁹⁶

Osmanlı geleneği büyük ölçüde toplumda devam ettiği için genellikle görücü usulü ile evlilikler gerçekleştirilmiş ve yuvalar kurulmuştur. Zaman zaman aileler, evlenmek istemeyen kızlarını baskıyla görücüye çıkarabilmişlerdir. Nitekim, “**Hep O Şarkı**”da baskıyla görücüye çıkan **Münire** yaşadıklarını şöyle anlatır:

“...Hatırım sorulunca terbiyeli terbiyeli “Allah ömürler versin e-fendim!” derdim. Kahve çıkarıldığı sırada kalkıp tepsiyi kendi elimle doluştururdum ve işin en ağırı dişlerimi görmek kastiyle, sözde tuhaf bir lâf söyleyerek, beni güldürmek isteyişlerinde zoraki bir tebessümle gülümsemeyi veya çehremi yandan görünüşü hakkında bir fikir edinmek için kullandıkları bazı hileler üzerine başımı sağa sola çevirmeği bir nezaket borcu bilirdim.”¹⁹⁷

Anlaşılacağı üzere aile baskısıyla, arzu etmediği halde görücüye çıkan genç kızın belirli rolleri oynaması sağlıklı eş seçimini engellerken, evliliklerin sağlam temellere kurulmasını da tehlikeye düşürmüştür. **Münire** arzu etmemesine rağmen ailesinin isteği ile **Rüknettin Bey** ile evlendirilir,¹⁹⁸ fakat mutlu olamaz, çünkü **Cemil Bey**’i sevmektedir.¹⁹⁹

¹⁹⁴ Evlenme engelleri için bkz., Bakara (2), 221, 235; Nisa (4), 22, 24; Mâide (5), 5.

¹⁹⁵ Shact, Joseph, İslâm Hukukuna Giriş, (çev.Mehmet Dağ, Abdülkadir Şener), A.Ü.İ.F. Y., Ank.1997, s.167.

¹⁹⁶ Bkz., Karaosmanoğlu, Hep O Şarkı, s.28-29.

¹⁹⁷ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.49.

¹⁹⁸ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.49.

¹⁹⁹ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.70-91.

Nihayet yuvasını dağıtarak **Rüknettin Bey**'i terk eder.²⁰⁰

Görücü usulünün yanında bir kısım gençler de flört ile birbirlerini tanıyarak ve severek evlenmişlerdir. Fakat genelde ailelerden habersiz yaşanan flörtler, evlilik dışı cinsel ilişkileri gündeme getirebilmiştir. “**Kıralık Konak**”ta, **Seniha** ve **Cemil Bey**'in uzun bir flört döneminden sonra birlikte yaşadıkları yasak ilişki anlatılır.²⁰¹ Bu durumda gerek aile düzeninin ve gerekse toplumdüzeninin zedelendiğini söyleyebiliriz. Çünkü bu yasak ilişki, kızın ve erkeğin arzusuyla, evlilikle sonuçlanmamış-tır.²⁰² Aynı eserde, üst kuşağı temsil eden **Naim Efendi**'yi yazar, görücü usulü dışında, flörtle gerçekleştirilen evlilikler ve nikâh hususunda şöyle konuşturur:

““Kızla erkek, birbirlerini bulup tanışacaklar, görüşecekler, sevişecekler, aralarında evlenmeye karar verecekler. Neden sonra bu karar, ana babaya tebliğ olunacak ve nikâh aktedilecek! Kim bilir, kimi intihap eder!” diyordu. Hususiyle, bütün o tanışıp sevişmelerinden sonraki nikâh, ona, gayri tabî ve fuzuli bir merasim gibi geliyordu. Şüphesiz her şey bu nikâhtan evvel, kimsenin haberi yokken, kendiliğinden olup bitiyor ve bu hal, izdivaçtaki meşruiyeti, ahlâkiyeti ta esasından mahvediyordu. Oğlan ve kız, karı koca olmazdan evvel, ana ve babadan gizli aşık ve mâşuka, yani “zâni” ve “zâniye” oluyorlardı.

Bir zevk ve huzur yuvası olmaktan ziyade, analık ve babalık gibi kutsî ve insanî birtakım vezaifin menbaı olan mübarek aile ocağına, evvelce tanışıp sevişmiş bu genç çift, müşterek bir günahın lekesiyle kirlenmiş olarak girecekti.”²⁰³

Günümüzde; kadın ve erkek arasında nikâhsız yaşanan uzun süreli beraberlikler bir kısım gençler arasında evliliğin yerini almıştır. Bu eğilime karşılık çeşitli Batılı ülkeler, aileye yeniden dönüş projeleri uygulamaktadır. Bu noktada roman kahramanlarından birini konuşturan Karaosmanoğlu'nun nikâh konusundaki tespitinin pek yersiz olmadığına hükmetmek kehanet olmasa gerek.

²⁰⁰ Karaosmanoğlu, Hep O Şarkı, s.99.

²⁰¹ Karaosmanoğlu, Kıralık Konak, s.94-99.

²⁰² Karaosmanoğlu, a.g.e., s.132.

²⁰³ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.64-65.

Aile oluşumunu evlenme akdi ile nihayete erdirir. Evlenme akdi, karı-koca arasında beraber yaşamaya ve yararlanmaya imkân doğuran ve taraflara karşılıklı hak ve görevler yükleyen rızaî bir akittir.²⁰⁴ Bu sözleşme dinî bir akit değil, bilakis iki şahit huzurunda tarafların irade beyanlarıyla oluşabilen medenî bir akittir.²⁰⁵

Müellifimiz, “**Hep O Şarkı**”da genç bir kızın kendi arzusu sorulmadan babasının baskısıyla evlendirilmesi²⁰⁶ ve annesinin bu durumu kabullenmesinden kadının o dönemde geniş aile yapısı içinde pek söz hakkı olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Keza geniş aile yapısında evin mutlak reisi baba olup nihaî söz hakkı ona aittir. Fakat bu gelenekten ötürü Osmanlı ailesinin ataerkil olduğu da söylenemez. Çünkü o dönemde kadın mülk sahibi olmuş ve dilediği gibi tasarrufta bulunabilmiştir. Ayrıca mahkemelerde hakkını da arayabilmiş²⁰⁷ olan kadının bulunduğu aileyi ataerkil kalıplarına sıkıştırmak yersiz olsa gerek.

Yüzyıllarca kadının iradesi ortaya koyularak gerçekleştirilen görücü usulü ile evlenme, bu yönüyle günümüzde dahi varlığını sürdürebilmektedir. Batılılaşma karşısında değişen toplum yapısı, kadının evlenmede iradesine ambargo uygulayan ailelerin varlığı karşısında flörtü gündeme getirmiştir. Batılı gibi hayat sürme felsefesinin özellikle gençler arasında benimsenmesi evliliklerin flört ile meydana gelmesine ya da çoğunlukla ilişkinin bitmesine neden olmuştur. “**Kiralık Konak**”ta, **Faik Bey** ile **Seniha** uzun süren flörtlerinin ardından evlilik öncesinde cinsel ilişkiye girerler. Fakat evlenmekte istememeleri iki gencin aileleri arasında facialara sebep olmuştur.²⁰⁸ Hatta flört bir moda şeklinde algılanmış olacak ki, evlilik niyeti olmaksızın kadınlar kendilerini erkeklere sunabilmişlerdir. Yazar, “**Sodom ve Gomore**”de nişanlı olan **Leylâ**, sırf çevresine sükse yapmak ve revaçta kalabilmek maksadıyla bir **İngiliz** subayı ile flört etmesi anlatılır.²⁰⁹ **Leylâ**’nın bu flörtlerinden

²⁰⁴ Cin, Halil-Akgündüz, Ahmet, Türk İslâm Hukuk Tarihi, Timaş Y., c.II, İst. 1990, s.70.

²⁰⁵ Cin-Akgündüz, a.g.e., c.II, s.71.

²⁰⁶ Karaosmanoğlu, Hep O Şarkı, s.49.

²⁰⁷ Kurt, Abdurrahman, Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876), Ulu-dağ Üni., B., Bursa, 1998, s.95.

²⁰⁸ Karaosmanoğlu, Kiralık Konak, s.130-147.

²⁰⁹ Karaosmanoğlu, Sodom ve Gomore, s.116.

etkilenen **Nermin**, “Beni keşfedecek adama kayıtsız, şartsız teslim olacağım!”²¹⁰ demektedir.

Karaosmanoğlu'nun, kadın iradesinin önemslenmediği görücü usullerini, genelde evlilikle bitmeyen ve özentiyile yapılan flörtleri, sağlam aile yapısını tehdit ettiği için eleştirdiğini söyleyebiliriz.

Bilindiği gibi Türkiye’de Cumhuriyet öncesinde dinî içerikli i-mam nikâhı kıyılarak evlilikler gerçekleştirilmiştir. Yazarımızın eserle-rinde²¹¹ de imam nikâhı ile evliliklerin yapıldığını söyleyebiliriz.²¹² Ayrıca, müellifin eserleri incelendiğinde Cumhuriyet öncesi ve sonrasın-da²¹³ genelde tek eşli evlilikler yaygındır.²¹⁴ Zaten Cumhuriyet sonrası **Medenî Kanun**’un kabulü ile tek eşli evlilik ve resmî nikâh zorunlu kılınmıştır. Bu dönemde resmî nikâh ve imam nikâhını bir arada kıyanlar olabilmıştır. Nitekim “**Panorama**”da, şapka giyme zorunluluğuna muhâllif olduğundan, evinin dışına çıkmayan **Hacı Emin Efendi**, nüfuzunu kullanarak resmî nikâhını evinde kıydırır. Nikâh memuru evi terk ettiğinde kendi inandığı imam nikâhını kıydırır.²¹⁵ Nikâhını evlendirme dairesinde kıydırmayan **Emin Efendi, Halil Ramiz**’in şiddetli eleştirisi-ne uğrarken **Namık Ahmet**’in “Aman birader, bu küçük formalite eksikliği yüzünden bu kadar heyecana düşme”, “Lâik Cumhuriyet rejiminde köylülerimizin imam nikâhıyla hâlâ dört karı aldıklarından haberin yok mu?”²¹⁶ sözü Cumhuriyet’in ilk yıllarında kabul edilen medenî hukukun getirdiği resmî nikâh zorunluluğunun özellikle şehirlerde uygulandığını göstermektedir. Geleneklerini büyük ölçüde koruyan halk, kendi inançlarına uygun düştüğüne inandığı dinî nikâh ile yuvalarını kurduğunu söyleyebiliriz. Cumhuriyet’in özellikle ilk yıllarında resmî nikâh ile dinî nikâh hususunda bocalayan halk; hem resmî ve hem de dinî nikâh kıyarak evlenebilmişlerdir. Tabii ki, bu durum halk ile aydın bürokratlar arasında çeşitli tartışmaları da beraberinde getirdiğini söyleyebiliriz.

²¹⁰ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.118.

²¹¹ Bir kısmı Cumhuriyet sonrasını anlatan “**Ankara**” ve “**Panorama**” adlı eser-leri hariç.

²¹² Bkz., Karaosmanoğlu, Hep O Şarkı, s.49.; Karaosmanoğlu, Yaban, s.109.; Ka-raosmanoğlu, Panorama, s.271.

²¹³ Poligami için Bkz., Karaosmanoğlu, Ankara, s.31.; Bkz., Karaosmanoğlu, Pa-norama, s.271.; Karaosmanoğlu, Hep O Şarkı, 66.

²¹⁴ Bkz., Karaosmanoğlu, Hep O Şarkı, s.49.; Karaosmanoğlu, Yaban, s.109.; Ka-raosmanoğlu, Panorama, s.271.; Karaosmanoğlu, Ankara, s.103.

²¹⁵ Karaosmanoğlu, Panorama, s.270-271.

²¹⁶ Karaosmanoğlu, Panorama, s.271.

2. Ailede Eşlerin Durumu

3 Kasım 1839'da **Tanzimat Hatt-ı Hümayûn**'un ilânından sonra Batı dünyası hemen her alanda olduğu gibi Osmanlı ailesinde de kadının konumunu etkilemiştir. Biz burada, Karaosmanoğlu'na göre ailenin tarihi gelişim sürecinde eşlerin durumu ve özellikle de kadını incelenmeye çalışacağız. Ayrıca bu süreçte kadın haklarının nasıl kullanıldığı üzerinde duracağız.

Tanzimat'la başlayan Batılılaşma hareketleri kadına özellikle eğitim ve hukuk alanında bir çok haklar tanımıştır.²¹⁷ Müellifimiz, kadının bu hakları gereğince kullanamadığı inancıyla olsa gerek, eserlerinde, toplumda fonksiyonlarını algılayamamış, batı hayranı ve salon eğlencelerinden çıkmayan bir kısım şehirli kadın tiplerini yapar. "**Tiyatro Eserleri**"nde, evini Batılı gibi döşeyen ve kocasını bu hayat tarzının gereklerini yerine getirebilmek için ihmal eden gelinini kayınvalidesi söyle uyarır; "... Kızım bak aklını başına devşir!.. İki çocuğun anasısın, fakat beş yıldan beri Lütfi'ye hâlâ karılık etmesini öğrenemedin..."²¹⁸ diyerek uyarıyor. Görüldüğü gibi Batı öykünmeciliği karşısında bozulan aile düzeni, üst kuşağa mensup kayınvalide tarafından düzeltilmeye çalışılmaktadır. Bu noktada aile düzeni ve saadeti için üst kuşağa mensup in-sanların yaptığı bu tür müdahaleler dinî yönden de desteklenmiştir.

Yazar, kadının asli vazifelerinden olan çocuk yetiştirmeyi beceremeyen hatta çocuklarını ve kocasını ihmal eden anne modeli çizmiş-tir. "**Nur Baba**"da evli ve çocukları bulunan **Nasib Hanım**, aşığı **Rauf Bey** ile buluşabilmek için alev ateş yatan iki çocuğunu yeni bakıcıya bırakabilecektir.²¹⁹ "**Nur Baba**"da yine yaşadığı yasak aşk sebebiyle kocasını, anasını ve çocuklarını ihmal eden **Nigâr Hanım**'ın uyuşturucu batağına nasıl düştüğü anlatılır.²²⁰ Tanzimat'tan Cumhuriyet yıllarına kadar Batı tarzı kıyafetlerle, balo ve davet gibi eğlencelerde kendisini bir süs gibi gösteren kadınlar vardır.²²¹ Bu olaylardan, eşler arasında aile bütünlüğünü zedeleyen

²¹⁷ Tanzimattan sonra kadına tanınan eğitim ve hukukî düzenlemeler için bkz., Kurnaz, Şefika, Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını, Milli Eğitim B., İst.1997, s.17-56.

²¹⁸ Eşlerin anlaşmazlığı halinde hakem için bkz. 4/ 35.

²¹⁹ Karaosmanoğlu, Nur Baba, s.109.

²²⁰ Karaosmanoğlu, a,g,e, s.196-197.

²²¹ Karaosmanoğlu, Ankara, s.111-112, 115-116.

davranışların olduğu sonucu çıkmaktadır. “**Ankara**” romanında kadın, üretim ve ülkenin kalkınması için toplum hayatına atılır. Bu düşüncelerle, Türk kadını çarşaf ve peçelerini daha kolay olur diye çıkarıp atmıştır. Fakat bu hürriyetini salon eğlencelerine katılmak, dans etmek, tırnaklarını boyamak ve erkeklerin esiri, süslü bir kukla olmak için sarf etmiştir.²²² Tanzimat’tan Cumhuriyet’in ilk yıllarında kadına tanınan haklardan kadınların yararlandığını fakat bunun ülke kalkınmasına ve üretime bir fayda getirmediğini söyleyebiliriz. Hatta bu hakları gerçek manasıyla kullanamayan bir kısım kadınların aileyi tahrip ettiğini de ifade edebiliriz. Keza, Karaosmanoğlu’nun çizdiği bu kadın portrelerinden, aile bağlarının zayıfladığı ve toplumun temeli olan bu kurumun nasıl çözüldüğü görülmektedir. Bu hususta, müellifin şu tespitiyle konuyu noktalayabiliriz; “İktisadî, içtimaî ve ahlâki buhran her türlü tarifi üstündedir... Aile bağlarımız gittikçe daha ziyade çürüyor. Batı yaşayışını yalnız bir tarzda benimsemenin kötü itiyatları ruhumuzu gittikçe daha ziyade zehirliyor”²²³ der.

3. Toplumda Moda, Özenti, Taklit

Toplumda, fertlerin davranış ve hareketlerini belirleyebilen moda ve kuralları toplumun hayat tarzını etkileyen önemli bir değişme biçimidir.

Moda; örf, adetler ve gündelik hayatta sosyal bakımdan onaylanan geçici değişiklikler olarak tanımlanabilir.²²⁴ Moda, özü gereği sos-yal değişimin yoğun olarak yaşandığı toplumlarda daha çok itibar görür. Değişim sebebiyle farklı kültür değerlerine özenme, taklit ve doğal sonucu olarak da moda doğar. Farklı kültürlerle, çeşitli yollar vasıtasıyla özenti, taklit ve moda meydana gelir. Bu hususta yazar “**Panorama**”da, özenti ve taklit içindeki genç bir kızın şöyle anlatır:

“ ...genç kız, bu dünyaya yalnız Hollywood’un selüloit şeritleriyle bağlıydı... sinemada görmediği ve sinemadan öğrenmediği hiçbir harekette bulunmak, hiçbir iş yapmak istemezdi. Bu gün tenis dersi almaya başlamışsa, bunun başlıca sebebi, ekran üstünde pek hoşuna giden birkaç film yıldızının bu top oyunlarındaki zarafetlerine hayran kalmış

²²² Karaosmanoğlu, a.g.e., s.141-142.

²²³ Karaosmanoğlu, Ergenekon, s.36.

²²⁴ Doğan, a.g.e., s.787.

olmasıydı.²²⁵

Kendi toplum değerlerinden uzak kalan gençliğin, kitle iletişim araçlarının da etkisiyle farklı bir hayat anlayışı ortaya koyduğunu söyleyebiliriz.

Kültürü biçimlendiren fikir, inanç, giyinme, süslenme, mobilya, konuşma dili, müzik, edebiyat, sanat gibi alanlarda moda kendisini gösterebilme kabiliyetine sahiptir. Nitekim, “**Kiralık Konak**”ta **Servet Bey**’in moda anlayışı şöyledir:

“Nasılsa küçükten beri Fransızca bilmek, bir müddet Galatasaray Mektebin’de bulunmak, bir müddet Beyoğlu muhitinde tatlı su Frenkleriyle düşüp kalkmış olmak ona bir softa evinde, çıplak kadın resimlerinden, dizi dizi Fransızca kitaplardan, vazolardan, biblolardan müteşekkil bir halvet yapmak ve bu halvetle şezlonga uzanıp, gözleri tavan-da, ayakları havada, bir taraftan Hollanda sigarasını emerek, diğer taraftan yabani ve perişan bir sesle bir takım opera parçaları terennüm ederek saatlerce vakit geçirmek hakkını vermiştir.”²²⁶

Psikolojik izah tarzı, modayı hakim ve nüfuzlu sınıflara karşı is-yan duygusunun bir ifadesi olarak görür.²²⁷ Kendisini topluma kabul ettirme gayretinde olan gençler, bekledikleri ilgiyi bulamadığı zaman özellikle üst sınıflara baş kaldırabilir. Onlardan kendilerini ayırt edebilecekleri her unsuru kullanabilir.

“**Kiralık Konak**”taki, **Servet Bey**, silindir şapkası ve içtiği Hollanda sigarasıyla kendisini toplumda böyle ifade etmeye çalışır.²²⁸

Açık sınıf esasına dayalı toplumlarda elit zümrenin ayırt edilmek için kullandığı belli bir moda anlayışı vardır. Yazar, “**Ankara**” romanında eski Millî Mücadeleciler’den bazılarını bu konuda şöyle eleştirir:

“... Hakkı Bey içinde kıyafet değişiminden sonra millî dâva âdeta böyle bir mondenlik (şıklık) iddiası şekline girmişti... Avrupalı gibi yaşayıp eğlenmek ve hele bu iddiada Avrupalılar nezdinde, Avrupalılar arasında muvaffak olmak bunlara büyük bir zafer kazanmak kadar ehemmiyetli görünüyordu.”²²⁹

²²⁵ Karaosmanoğlu, Panorama, s.30.

²²⁶ Karaosmanoğlu, Kiralık Konak, s.29-30.

²²⁷ Dönmezer, a.g.e., s.195.

²²⁸ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.30.

²²⁹ Karaosmanoğlu, Ankara, s.112.

Bunlar da taklit edildikçe yerine yenileri koyulur.²³⁰ Toplumlari y6nlendirebilen bu t6r sınıflar her seferinde değişik moda 6lç6leri belirleyerek modayı s6rekli canlı tutarlar. M6ellifimiz, “**Ankara**”da bu sınıfların birbirleriyle olan moda yarışını ř6yle ifade eder:

“Her biri 6b6r6n6n esvabını, m6cevherlerini veya mobilyasını kıskanmak ve tenkit etmekle meşguld6. Hele kocalarını her arzularını yerine getiremeyecek kadar zengin bulmayanların veyahut Murat Bey gibi zengin olup bir t6rl6 monden itibara erişemeyenlerin huysuzluğu, hırçınlığı âdeta bir hastalık bir histeri haline girmekte idi. Bunlar, etraflarına m6temadiyen zehir saçmakta ve kendi kuruntularını ancak birtakım garip snopluklarla avutmaya çalışmaktadır.”²³¹

Modanın hızla yayılma kabiliyetini kazanmasında, sosyal sınıf yapısındaki karakter değişmesinin b6y6k etkisi olmuştur. Yazar, Cumhuriyet’in ilânından sonra yaşanan değişimle ilgili şu tespitlerde bulunur:

“Herkes şapka giyiyor, sakal ve bıyıklar tıraş edilmiştir, kadınlar peçelerini sıyırmışlardır; soirée’ler soirée’leri, balolar baloları takip ediyor, okullarda kızlar oğlanlarla bir sırada ders okuyor, spor meydanlarında yarı giyimli yarı çıplak birbirleriyle boy 6lç6ř6yor...

Evet, bunların hepsi gerçektir. Fakat birer tarihi vakıa olarak bunların kıymeti nedir? Festen şapkaya geçmenin, kavuğu atıp fesi giymekten daha b6y6k bir ehemmiyeti mi vardır? Tanzimatçı dedelerimiz de tepeden tırnağa kıyafet değiştirmişlerdi...”²³²

Gerçekten de, Tanzimat d6neminde başlayan Batılılaşma sevdası Cumhuriyet’in ilânından sonra da toplum yapısında hızlı bir değişime sebebiyet vermiştir. Bu d6nemde de modernlik iddiasıyla giyim kuşam yarışı, halk-aydın kopukluğu ve l6ks bir eşya yerine geçen kadın anlayışları g6ze çarpar. Karaosmanoğlu’na g6re; “...Aile bağlarımız git-tikçe daha ziyade ç6r6yor. Batı yaşayışını yalnız bir tarzda benimsemenin k6t6 itiyatları ruhumuzu gittikçe daha ziyade zehirliyor.”²³³ Anlaşılıyor ki m6ellifimiz, kılık-kıyafet değişikliğinin toplumun gelişmesini sağladığı ř6yle dursun, bu durumun, toplum katmanlarında dejenerasyona sebebiyet verdiği inancındadır.

²³⁰ D6nmezer, a.g.e., s.195.

²³¹ Karaosmanoğlu, Ankara, s.155.

²³² Karaosmanoğlu, Panorama, s.44.

Moda, fertlerin birbirlerine benzeme duygusunu tahrik ettiği için özellikle grup içinde birleşmeyi sağlayarak²³⁴ bireylerin, örf ve âdetlerin baskısından meşru bir şekilde sıyrılmasını sağlamaktadır. “**Kiralık Konak**”ta **Seniha**’nın arkadaş çevresinin bu duygular içinde pazartesi günleri çay partisiyle bir araya gelmeleri anlatılır. Bu grup içinde bazı çekişmeler olsa da onları birbirlerine bağlayan yegâne sebep Batılı gibi yaşama hevesidir.²³⁵ Moda, cinsel ilgilerin saklı bir şekilde ifadesini sağlarken elit sınıfın ayrılmasını mümkün kılar.²³⁶ Yazar, “**Ankara**”da bir **Anadolu** kadını şöyle konuşur:

“Arasıra şundan bundan işitiyoruz, Çankaya’da kısa fistanlı, çorapsız karılar,saçı başı açık dolaşırlarmış. Hepsinin de kolları bacakları çıplakmış. Havuzun içinde çıplak kadınlar varmış...”²³⁷

Moda, hareket halindeki toplumlarda örf ve adetlerin fonksiyonunu yerine getirir ve belirli bir tek şekle herkesin katılmasını zorla-yarak kaosu engelleyebilir.²³⁸ Ancak bu şekildeki bir baskı her zaman beklenen sonucu vermeyebilir. “**Panaroma**”da, umumî müfettişin halkı Avrupaî yaşama alıştırmak için, misafirlerini smokinle kabul etmesi; lise müdürünün ise, mektepte ökçesiz terliklerle dolaşmasını müellif; “...biri yeni sosyal nizamı kurmak, öbürü kafaları işlemek gibi iki çetin vazifeyi üzerlerine almış bulunan bu adamların her ikisi de bence, başka başka bakımlardan inkılâp metodumuzdaki hatanın kurbanıdırlar”²³⁹ diyerek kınamaktadır.

Toplumların değişim sürecini yoğun bir şekilde yaşadığı dönemlerde, başka kültür değerlerine özenme ve taklit sonucu moda oluşuyor diyebiliriz. Toplumda sosyal değişimin hızının yüksek oluşu ile birlikte, modanın örf, âdet ve ahlâk yerine geçme gayretleri toplumun önemli bir kısmından onay almamıştır. Bunun sonucunda birlik ve beraberlik zedelenirken toplumda kaos ve kuşaklar arası çatışma sosyal düzeni tahrip etmiştir.

²³³ Karaosmanoğlu, Ergenekon, s.36.

²³⁴ Dönmezer, a.g.e., s.196.

²³⁵ Karaosmanoğlu, Kiralık Konak, s.37-52.

²³⁶ Dönmezer, a.g.e., s.196.

²³⁷ Karaosmanoğlu, Ankara, s.56.

²³⁸ Dönmezer, a.g.e., s.196.

²³⁹ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.109, 110.

4. Ailede Kuşak Çatışmaları

Batılılar gibi hayat sürme gayretleri, toplumun sosyo-kültürel yapısını büyük ölçüde değiştirmiştir. Toplumsal değişimin hız kazanması sonucu, kuşak çatışmasının yoğunlaşmasıyla, çeşitli sorunlar sosyal düzeni tehdit etmeye başlamıştır. Özellikle fertlerin sosyalleştiği yer olan ailede, yaşanan kuşak çatışmaları doğal olarak toplum dokusunu da tahrip etmiştir.

Çatışma; İki ya da daha fazla kişinin ya da grubun birbirlerinin reddetmelerini ifade eder. Bunun en ilkel ve temel biçimi savaştır.²⁴⁰ Çatışma yok edici olmayabilir. Fertler ve kuşaklar arasında her toplumda rastlanan beşeri bir ilişkidir. Genelde incitici sözler, hareketler ve jestlerle kendisini ifade edebilir.²⁴¹ Çatışma kavramında daha çok anlaşmazlık niteliği ağır basmaktadır. Bizde araştırmamızda, kuşak çatışmasını, kuşaklar arası anlaşmazlıklar ya da birbirine ters düşme olarak inceleyeceğiz.

Doğal bir eğitim kurumu olan aile, kuşak çatışmasının en belirgin ve yoğun olduğu yerdir. Özellikle sosyal değişimin hazmedilemeyecek hızda gerçekleşmesi, ailede fertler arasında kuşak çatışmasına sebebiyet verebilir.

Çatışmanın ferdî ve sosyal boyutu vardır. Fert açısından çatışmanın iki sebebi vardır. İlkinde, gencin kendi kişiliğini kabul ettirme gayretleridir.²⁴² “**Kiralık Konak**”ta ise **Seniha** ile **Faik Bey**, ileri derecede flört ederler ve bu durum kızın dedesi tarafından öğrenilmesi üzerine **Faik Bey**'in babasına giderek gençlerin evlenmesini ister. Fakat bunu büyük bir hakaret kabul eden **Seniha** dedesine şöyle der:

“...bu hareketiniz için çirkin ve acayip sıfatlardan başka kelime bulamıyorum; vakıa bundan daha adi, daha zelil ne olabilir? ...Bu, sizce

²⁴⁰ Tezcan, Mahmut, Gençlik Sosyolojisi Yazıları, Gündoğan Y., Ank.1991, s.31. (Fichter, Joseph, Sociology, U.S.A., 1966, s.230'dan naklen.)

²⁴¹ Tezcan, Mahmut, Kuşaklar Çatışması, Kadıoğlu Mat., Ank.1981, s.24. (Fichter, Joseph, Sociology, U.S.A., 1966, s.231'den naklen.)

²⁴² Karaosmanoğlu'nun “**Sodom ve Gomore**”de genç bir kız olan **Nermin**, çevresi tarafından önemsenmez ve çocuk yerine konulduğundan çevresine karşı hırçındır. Bkz., Karaosmanoğlu, a.g.e., s.118, 119.

belki böyle değildir, her şeyde olduğu gibi bu meselede de belki siz başka türlü düşünüyorsunuz, ben başka türlü düşünüyorum. Fakat rica ederim; durup dururken ne hakla, ne selahiyetle benim ismimi, benim hay-siyetimi, hiç haberim olmaksızın, yalnız kendi kendinize makul buldu-ğunuz bir zaruret veya bir sebep için yerden yere sürüklemek zahmeti-ne katlandınız?”

“İhtiyar adam, eğile eğile iki kat olmuştu; genç kızın gözleri artık onu görmüyordu.”²⁴³

Torunun dedesiyle girdiği bu çatışma iki kuşak arasındaki uçurumun bir habercisi olsa gerek. Keza, **Seniha**’yı çok seven **Naim Efendi** hayal kırıklığı ve şaşkınlıkla kalp krizi geçirerek hastalanır ve yatağa düşer.²⁴⁴

Diğer çatışma nedeni ise gencin farklı kültürlerle ilişki kur-masıyla birlikte ana-babaların kuşağından farklı kuşağa mensup olma duygusunu taşımasıdır.²⁴⁵ “**Kiralık Konak**”ta farklı kuşağa mensup olma duygusuyla **Servet Bey**’in, Fransız kültürünün etkisi ve Fransız gibi giyinmek, konuşmak, eğlenmek vb. davranışları anlatılır.²⁴⁶

Bunların dışında çatışmayı arttıran, kuşaklar arasındaki mevcut ayrılığı daha da büyüten başka sosyokültürel etkenler de önem arz etmektedir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Kuşakları birbirinden uzaklaştıran çeşitli olayların sıklığı çatışma nedenleri arasında gösterilmektedir.²⁴⁷ Nitekim, savaşlar ve siya-sal istikrarsızlık gibi aileyi derinden etkileyen olaylar, sosyal değerleri sarsmakta ve çatışmaya sebebiyet vermektedir. İstanbul’un işgalinden sonra, düşman subaylarıyla flört etmek, bir kısım Türk gençliği tarafından meziyetmiş gibi görünür.²⁴⁸ Bu gençliğin değer yargıları da

²⁴³ Karaosmanoğlu, *Kiralık Konak*, s.141-142.

²⁴⁴ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.147.

²⁴⁵ Onur, Bekir, *Orta Öğretimde Ahlâk Eğitimi, Ahlâk Eğitimi Açısından Lise Son Sınıflarda Öğrenci-Eğitimci İlişkilerini Belirleyen Koşulların Araştırılması*, A. Ü. Eğitim Fakültesi Y. Ank.1976, s.163.

²⁴⁶ Karaosmanoğlu, *Kiralık Konak*, s.29, 30.; Aynı eserde **Seniha**, babası **Servet Bey** gibi günlük hayatını tanzim ediyor. Bkz., Karaosmanoğlu, a.g.e., s.32, 33.

²⁴⁷ Bekir, a.g.e., s.164.

²⁴⁸ **Leyla**, düşman subaylarıyla yaptığı flörtleri bir şeref, bir meziyetmiş gibi çev-

halkın kabul edemeyeceği tarzıdır. Karaosmanoğlu, bu değer yozlaşmasını “**So-dom ve Gomore**”de şöyle ifade eder:

“İki bacağı kesilmiş bir Türk askeri kendisine sığınacak تنها bir köşe bulmak için kalabalığın içinde bin zahmetle sürünerek tramvayın ön sahanlığına geçmeye çalışıyor. Tam bu sırada, bir durakta, o taraf-tan içeriye doğru şuh, fıkırdak bir kız girdi; yanında bir İngiliz zabiti vardı. Oturmak için yer aradılar. İngiliz zabiti kırbacının ucuyla önden üçüncü sırada oturan iki kişiye kalkmalarını işaret etti. Kız, gülerek a-lan yere doğru yürürken kısık bir feryat ko-ptu. Bu yerde sürünen zavallı kütürüm askerin sesiydi. Kız iskarpinlerinin sivri topuklarıyla bunun tek dayanağı olan ellerinden birine basmıştı. Lakin utanmaz kız bu hare- ketinden hiç sıkılmadı vedeminki sırnaşık yüzü sert bir ifade alarak di- bindeki hazin insan kalıntısına baktı:

_Ne acayip! –diye söylendi-. Bu haldeki adam da tramvaya biner- mi?”²⁴⁹

2. Gençliğin, ortaklaşa bir bilinç kazanması kuşak çatışmasının önemli nedenleri arasındadır. Müellifimiz, “**Ergenekon**”da, yeni neslin ortak bilinç anlayışlarını şöyle anlatır:

“Yeni yetişen nesil ne mânen, ne fikren hiçbir nizama ve hiçbir töreye bağlı değildir. Bu yüzden gayet anarşik bir manzara göstermektedir. Zira, bu nesil henüz yeni hayat ile eski hayatın ortasında, bir ârâf ve değişim devresi geçirmektedir...”

resine anlatarak övünür. Bkz., Karaosmanoğlu, Sodom ve Gomore, s.48.

²⁴⁹ Karaosmanoğlu, Sodom ve Gomore, s.316.

Gençlikte maziye, geleneklerimize ve şimdiye kadar mukaddes bildiğimiz şeylere karşı saygı ve sevgi kalmamıştır.”²⁵⁰

3. Gençlikten yetişkinliğe geçiş süresinin uzaması, “düşüncelerde kararsızlığın ve gerçeğe uymayan düş dünyasında yaşama eğilimine yol açar.”²⁵¹ Uzatılmış gençlik dönemi, gençleri yetişkin gibi yaşamanın bir takım ayrıcalık ve sorumluluğundan yoksun bırakmaktadır.²⁵² “**Kiralık Konak**”ta içinde yaşadığı toplumun değerlerine aldırmaksızın alafranga hayat yaşama arzusunda olan **Servet Bey** tasvir edilir:

“...Müslümanlık’tan ve Türklük’ten nefret eden bir kazasker oğludur. Aldığı terbiye ile yaşadığı muhit birbirinin aksi olan her insan gibi Servet Bey de daimî bir ihtilâç, (çırpınma) daimi bir isyan içinde yaşar. Pederi Sadri Molla’nın konağında alafrangalığı kendi odasının eşiğinden dışarı çıkmazdı... Şapkalı, seyahat kostümleriyle veya suare kıyafetinde hâlâ birçok resimleri vardır. Ve bu resimler, hâlâ gençlik odasının duvarlarını süsleyen çıplak kadın resimlerinin yanında asılıdır.”²⁵³

Toplumda var olan değer yargılarının değişmesi halinde, ailede de değer çatışmaları görülebilir. Değişen değerler, toplumun genelinden onay olamazsa kuşaklar arasında çatışma görülebilir.²⁵⁴

Müellif, “**Ankara**”da, **Ömer Efendi**’nin annesinin, yeni değerleri benimsemediğini şu olayla anlatır. İmamın kızı saçlarını **İstanbul modası** kesmek istemesi üzerine, imam, “Hele bir kes, kafanı da bıçakla ben keserim!”²⁵⁵ diyerek kızını tehdit eder. Bunun üzerine, **Selma Hanım**’ın saç kestirmenin günah olmayacağını söylemesi ihtiyar kadına dokunur ve şöyle der:

“Sus kızım, Allah göstermesin... biz böyle şey bilmeyiz. Yabanlar, istediğini yapsın. Onlar bugün burada ise yarın orada... Her memleketin kendine göre bir tutumu var. Bak kaç yıldır, ne bet ne bereket kaldı. Düşman aha şuracığa kadar geldi, çattı.”²⁵⁶

²⁵⁰ Karaosmanoğlu, Ergenekon, s.37-38.

²⁵¹ Hicte, Marcel, “Öfkeli Gençlik”, Görüş Dergisi, S.6, İst.1973, s.2-4.

²⁵² Tezcan, Kuşaklar Çatışması, s.41.

²⁵³ Karaosmanoğlu, Kiralık Konak, s.29-30.

²⁵⁴ Tezcan, Gençlik Sosyolojisi Yazıları, s.39-40.

²⁵⁵ Karaosmanoğlu, Ankara, s.54.

²⁵⁶ Karaosmanoğlu, Ankara, s.54.

Yine, “**Sodom ve Gomore**”de kuşaklar arasında çatışma ihtiras haline gelen yabancı hayranlığı ile bunun karşısında kültürel ve insanî değerlerden meydana gelen millî hayat tarzının çatışması işlenir. **Leyla** işgal kuvvetlerinin subaylarıyla flört etmeye can atan Türk kızların-dandır. Fakat **Necdet** koyu bir **İngiliz** düşmanıdır. “Bir İngiliz’e uzak-tan selâm vermek, bir İngiliz’le ahbaplık etmek, bir İngiliz’in bulunduğu meclise girmek...” onun için dayanılmaz bir azaptır. Bu nedenle nişanlısı **Leyla**’nın bu durumunu hiç beğenmez.²⁵⁷

Gerek toplum gerekse ailede, mevcut değerlerin gelişme kaydetmesi topluma dinamizm kazandırır. Fakat yeni değerlerin toplum ta-rafından onaylanmaması kuşak çatışmasını beraberinde getirir. Bunun yanında, eski değerlerini kaybetmiş toplumlar, yerine yenilerini koyamamışlarsa gençler bocalar ve kuşak çatışmaları kaçınılmaz bir hal alır. Kuşak çatışmaları, sosyal ahengin bozulmaması açısından, özellikle ailede arzu edilmez. Çünkü ailelerin alabileceği yaralar toplumu direk olarak etkileyecektir.

Ailenin bir realitesi de çözülmüştür. Şimdi ailenin çözülmesi ve dinin bu konuya bakışını incelemeye çalışalım.

5. Ailede Çözülme ve Din

Evlenme akdiyle kurulan aile, boşanma ile sona erer. Evliliği sona erdiren diğer bir sebep de eşlerden birinin ölümüdür. Ailenin nesli devam ettirme, çocuk yetiştirme ve sosyalize etme fonksiyonlarına zarar verdiği için gerek toplum gerekse din tarafından boşanmaların kısıtlandığı görülmektedir. Hatta **Hinduizm** ve **Katoliklik** boşanmayı yasaklamıştır.²⁵⁸ **İslâmiyet** ise zaruret halinde boşanmayı bir hak olarak görmüş ve bu konuda bazı usuller tahsis

²⁵⁷ Karaosmanoğlu, Sodom ve Gomore, s.18-21.

²⁵⁸ Bottomore, T.B., Toplum Bilim, 2.b., (çev. Ünsal Oskay), Beta Y., İst.1984, s.185.

etmiştir.²⁵⁹

Gerek toplumun ve gerekse dinin sıcak bakmadığı ve ailenin çözülmesine neden olan boşanmaların sebebi nedir? Hemen ifade edelim ki, ailede boşanmaların bir çok sebebi mevcuttur. Ancak biz Karaosmanoğlu'nun eserlerinde yer alan bir kısım boşanma nedenleri üzerinde durmaya çalışacağız.

Zaman zaman toplum yapısındaki sosyo-kültürel değişimler ailelerin çözülmesine sebebiyet verebilmiştir. “**Ankara**”da Millî Mücadeleci olarak tanınan **Hakkı Bey**'in, Cumhuriyet sonrası Batılı bir hayat yaşamaya özenip yabancı hanımlarla olan flörtlerini bir marifetmiş gibi teşhir edince eşi **Selma Hanım**'ı rencide etmesini müellif şu sözleriyle anlatır:

“ Bari, Hakkı Bey'in bu münasebeti bir Türk hanımıyla olsaydı. Genç kadın, gurur ve haysiyetinin bu kadar kırılışına, bu kadar ayaklar altına alınıp çiğnenişine, belki boyun eğecekti. Fakat kocasının bir ecnebi kadınla bu alâkası, ona karşı iki katlı bir ihanetti. Ona hem cinsiyetinde, hem milliyetinde yaralıyordu.”²⁶⁰

Bu olay üzerine **Selma Hanım**'ın isteğiyle boşanırlar.²⁶¹

Diğer bir boşanma sebebi ise eşlerin birbirlerini başkalarıyla aldatmalarıdır. Nitekim “**Yaban**”da, **Süleyman**'ın kendisini başka bir erkekle aldattığı için talak (kocanın tek taraflı olarak eşini boşaması) yetkisiyle eşini boşaması anlatılır.²⁶² Yine, “**Bir Serencam**”da gayri meşru çocuk sahibi olan karısını, talak yetkisiyle boşayan kocanın hikâyesi şöyle anlatılır:

“ “Bana iki erkek çağırın!” diye mırıldandı. Onlar gelir gelmez sabık, Liva müftüsü ayağa kalktı; dik, amir bir sesle: “Efendiler,” dedi, “zevce mi talak-ı selâse ile tatlik ediyorum. Bu çocuk da benden değil!” Evi hayretler ve feryatlar dolaştı.”²⁶³

Bu olaydan da anlaşılacağı üzere, eşlerin birbirlerini başkalarıyla aldatmaları boşanma ile sonuçlanabilmiştir. Boşanma için iki şahit aranarak onlar

²⁵⁹ Bakara (2), 227.; Nisâ (4), 130.; Mümte hine (60), 10, 11.; Talâk (65), 1,2.

²⁶⁰ Karaosmanoğlu, Ankara, s.160-161.

²⁶¹ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.164.

²⁶² Karaosmanoğlu, Yaban, s.109.

²⁶³ Karaosmanoğlu, Bir Serencam, s.132.

huzurunda gerçekleştirildiğini ifade edebiliriz. Talak yetkisinin, daha çok kadının kocasını başka erkeklerle aldattığı durumlarda kullanıldığını görüyoruz.

Tabi ki, erkeklerin de başka kadınlarla eşlerini aldatması, ailenin çözülmesine sebep olabilmektedir. Keza “**Hep O Şarkı**”da **Münire**, kocası **Rüknettin Bey**’in kendisini evin hizmetçisiyle aldattığını öğrenince evi terk eder ve kendi isteği ile boşanırlar.²⁶⁴

Ailede karı ve kocanın başkasıyla zina yapması boşanmalara sebep olduğunu gördük. Bu noktada **İslâm**’ın getirdiği **zina** yasağının aileyi çözülme tehlikesinden koruduğunu söyleyebiliriz. Aile içindeki zaaf lar ve ailenin çözülmesi sonuçta toplumun birlik ve bütünlüğünü bozabileceğinden Müslüman toplumun, zaruret dışında boşanmalara pek sıcak bakmadığını ifade edebiliriz.

6. Aileye Dışarıdan Katılan Unsurlar

Cumhuriyet’ten önce Türk ailesine dışarıdan katılan ve kendileriyle sosyal ilişkilerde bulunulan bazı unsurlar vardır. Bunlar köle, cariye, vekil harç kethüda, dadı, hizmetçi, mürebbiye, geçici evlâtlık ve besleme şeklinde sıralanabilir. Fakat Karaosmanoğlu’nun eserlerinde sadece cariye, dadı, hizmetçi, mürebbiye ve besleme yer almaktadır.

Aileye dışarıdan katılan unsurların en eskisi köle* ve cariyelerdir.* Bu kölelerin çoğu orta ve yüksek sınıflardaki ailelerde hizmet etmekteydiler.²⁶⁵ Cariye sahibi erkek, onu nikâhsız olarak istifraş etme (yatağına alma) hakkı vardı. Ancak kocalarını her hangi bir kadınla paylaşmak istemeyen hanımlar tarafından böyle bir durum kabul edilemezdi.²⁶⁶ Müellifimizin eserlerinde de böyle bir duruma rastlanmamakla birlikte efendileriyle evlenen azat edilmiş cariyeden söz edilmektedir. Fakat cariyelere hürriyetleri tanınarak efendileriyle evlenebilmişlerdir.²⁶⁷

²⁶⁴ Karaosmanoğlu, Hep O Şarkı, s.98-104.

* **Köle**, hür olmayan, başkasına bağlı olan esir.

* **Cariye**, parayla satın alınan kız veya kadın köle, hizmetçi, halayık.

²⁶⁵ Bkz., Karaosmanoğlu, Kiralık Konak, s.28-29, 241.; Hep O Şarkı, s.44-45, 48, 66.

²⁶⁶ Kurt, a.g.e., s.49.

²⁶⁷ Efendisiyle evlenen cariyeye örnek olarak bkz., Karaosmanoğlu, Hep O Şarkı, s.66.

Diğer bir unsur dadı ve hizmetçilerdir. Çocuğun doğumuyla birlikte annenin baş yardımcısı dadılar olmuştur. Dadılar anne şefkati ve sevgisiyle baktığı çocukları ya da gençleri her konuda etkilemiş ve onların terbiye edebilmişlerdir. “**Hep O Şarkı**”da ki **Münire**’nin dadısı da böyle biridir. Dadının, görücüye çıkmak istemeyen **Münire**’ye söy-lediği şu sözler, aslında bir dadı ile ilgilendiği genç kızın samimi ilişkisini yansıtır:

“_Elmasım, Allah aşkına, şu güzel kaşlarını çatma. Şu tatlı ağzını burkup çarpıtma. Her misafir gelişte bir acayip haldir takınıyorsun. Bunu yeni âdet ettin. Ettin amma, hiç yakışmıyor sana. Annen de çok üzülüyor bu haline doğrusu... Kendine acımazsan, bari bize acı, anneciğine acı.”

“_Bana acıyan var mı ki bu evde?.”

Bu sözüm üzerine dadımın parmakları titreyip bir birine dolaşmaya başlamaya başlar... ne eyleyeceğini şaşırıp kalırdı. Çok defa, böyle konuşurken ikimizin birden ağladığımız da olurdu. O vakit zavallı dadıcığım, hem benim acımı arttırmaktan, hem de annemin çıkagelmesinden korkarak e-linin tersiyle göz yaşlarını siler ve:

“_Kismet bu, elmasım. Kismete karşı gelinmez.”²⁶⁸

Ailedeki hizmetçiler ve dadılar bakmakla yükümlü oldukları kişilerin evlenmesinden sonra da gelin gidilen evde hizmetlerine devam ettikleri görülmektedir.²⁶⁹ Yine dadılar gibi hizmetçilerle de özellikle çocuklar arasında iyi ilişkiler hakim olabiliyordu.²⁷⁰

Bu samimî ilişkilerle birlikte hizmetçiler zaman zaman cinsel suistimâllere maruz kalmışlardır. Hatta, “**Hep O Şarkı**”da kendi karısıyla geçimsizliği²⁷¹ olan **Rüknettin Bey**, konağın hizmetçisine tecavüz eder ve onu hamile bırakır. Bu durum, kimseye duyurulmadan hizmetçi kız konaktan kovulur.²⁷²

Araştırmamızda aileye katılan unsurlar arasında **besleme*** de bulunmaktadır. Genellikle kimsesiz olan bu çocuklar ailede hizmet işlerini görürken,

²⁶⁸ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.48.

²⁶⁹ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.70.

²⁷⁰ Bkz., Karaosmanoğlu, a.g.e., s.70.

²⁷¹ Geçimsizlikle ilgili olarak bkz., Karaosmanoğlu, a.g.e., s.51.

²⁷² Karaosmanoğlu, a.g.e., s.97-98.

* **Besleme**, evlâtlık, küçük hizmetçi kız.

terbiyeleriyle de ilgilenilmiştir. Evin içinde tesettüre riayet etmeyen beslemelerden evin büyükleri tarafından uyarılanlar da olmuştur.²⁷³

Aileye dışarıdan katılan bu unsurlarla birlikte özellikle son yıllarda Avrupa'dan mürebbiyeler* getirilmiştir. Teknolojik gelişmeler karşısında yönünü Batı'ya çeviren yeni nesil Osmanlı aileleri, çocuklarını Batılılar gibi yetiştirmek ve o dönemin moda dili olan Fransızca'yı öğretmek istemişlerdir.²⁷⁴ “**Kiralık Konak**”ta **Lehli** mürebbiye, yeni nesle mensup **Seniha**'yı sürekli Batılı hayata özendirdiği görülmektedir.²⁷⁵

Böylece kuşaklar arasında oluşan kültür farklılıkları, telâfisi imkânsız sosyal buhranları beraberinde getirmiştir. Nitekim kendi toplumunu ve değerlerini reddeden ve onlarla yabancılaşan bir nesil türer. Aynı nesil, kuşak çatışmalarına neden olurken, kendi kültür değerlerini geriliğin tek sorumlusu kabul ederek dar ağacına asar.²⁷⁶

Bu duruma seyirci kalamayan ve üst kuşağa mensup büyükler hiç şüphesiz tepkiler gösterir.²⁷⁷ Fakat çocukları toplumsallaşma işlevini Avrupa'dan ithal edilen mürebbiyelere veren bir kısım Türk ailelerinin, kendi bindikleri dalı keserek, geleceklerini ipotek altına aldığı söylenebilir.

B- AİLENİN DİNÎ HAYATA ETKİSİ

Her şeyden önce belirtmek gerekir ki; toplumun prototipi olarak adlandırılabilen ailenin en önemli fonksiyonu fertleri sosyalleştirme-sidir. Din ve Allah inancı ilk olarak sosyalleşme ile ailede öğrenilir. Örneğin, müellifimize babası **Kur'an-ı Kerim** okumasını öğretiyor,²⁷⁸ dinî hikayeler anlatıyor,²⁷⁹ tekke ve

²⁷³ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.160.

* Mürebbiye, kadın, çocuk terbiyecisi. (özel öğretmen)

²⁷⁴ Bu hususta örnek için bkz., Karaosmanoğlu, Ankara, s.113.

²⁷⁵ “Avrupa'nın muhtelif yerlerindeki şato eğlencelerine, Çar sarayının merasimi-ne, at üstünde sürgün avlarına, Almanya'nın, İsviçre'nin “kür” yerlerindeki palas hayatına, Fransa'nın cenup sahillerindeki gazino safalarına ve nihayet Paris'in salonlarına, kahvelerine, tiyatrolarına dair bir çok şeyler biliyordu. Seniha bütün bunları dinlerken kendinden geçirdi ve gözlerinde bir humma ateşle:

“Madam, söyleyin, bu hayata karışmak için ne lâzım?” diye sorardı.

Madam Kronski; şeytani bir tebessümle gülerdi:

“Oh, çok zengin olmalı, çok zengin;” derdi. Bkz., Karaosmanoğlu, Kiralık Konak, s.47-48.

²⁷⁶ Karaosmanoğlu, Kiralık Konak, s.143-144.

²⁷⁷ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.34.

²⁷⁸ Karaosmanoğlu, Anamın Kitabı, s.76.

camileri gezdirerek²⁸⁰ dinî mekânları tanıtmaya çalışıyor. Karaosmanoğlu, “**Anamın Kitabı**”nda, kendisinin Mevlevî tekkesine girdiğini ve ayinlerine katıldığını anlatır. Fakat bu gizli tarikatçılığını sezen ve üzülen annesi onu derviş kıyafetiyle görünce, “kaşlarını çatmış, dudağını bükmüştü.” Bunun üzerine müellif, “... yapıp ettiklerime bin pişman olarak, yüreğimi hâlâ kavurmakta devam eden aşka rağmen Mevlevî tekkesinden yavaş yavaş elimi eteğimi çekmeye başlamıştım”²⁸¹ diyerek, annesinin etkisiyle Mevlevî tekkesinden ayrılmıştır.

Osmanlı da Batılılaşma hareketi ile zaten zayıflamış²⁸² olan bazı dinî kurumlar (tekke, zaviye vb.) üstlendikleri vazifeleri hakkıyla yerine getirememiştir.²⁸³ Böylece dinin etkinlik alanı daralmış ve toplumun önemli bir kısmına hizmet getirememiştir. Fertler ve aileler dinî kurumlardan uzaklaşmıştır. Tabi bu durumun, fertlerin sosyalizasyon sürecini etkilemesi ve dinin etki alanlarının daralmasına hatta anlamında kaymalara sebebiyet vermiştir. Bu da dinin arzu etmediği bir durum olsa gerek.

Topluma hakim olan ve ağırlığını koyabilecek konumda bulunan sosyal gruplar ve ya sosyal tabakalar toplumun din anlayışına da dam-gasını vurabilir. **Tanzimat Fermanı**yla başlayan Batılılaşma hare-ketleri zamanla moda, özentî ve taklit sonucunda; kendi kültür değer-lerine yabancılaşmış ve batılı gibi bir hayat sürmekten başka bir hedefi bulunmayan bir nesil doğmuştur.²⁸⁴ Böyle bir neslin ahlâk ve dini öğrenme ve öğretme adına hiç bir iddiası bulunamazdı. Nihayet öyle de olmuştur. Bu zümrenin hayat tarzı moda halini alınca, dine yabancılaşma ve manevi değerlere saldırma marifet sayılmıştır. Yazar “**Kiralık Konak**”ta, Müslümanlık’tan ve Türklük’ten nefret eden **Servet Bey** tiplemesini yapmıştır.²⁸⁵ Bu zihniyetin yetiştirdiği “yeni nesil ne mânen, ne fikren hiçbir nizama ve hiçbir töreye bağlı

²⁷⁹ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.46.

²⁸⁰ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.45-46.

²⁸¹ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.155-156.

²⁸² Batılılaşma hareketi ve tekkelerin zayıflaması ile ilgili olarak bkz., Kara, a.g.e., s.265-356; Tekkelerin gerilemesi ve fonksiyonlarını yerin getirememesinin nedenleri ile ilgili geniş bilgi için bkz., Kara, a.g.e., s.359.

²⁸³ Bu durum araştırmamızın 2. Bölümde “**Tarikat ve Toplum**” alt başlığında in-celenmeye çalışılmıştır.

²⁸⁴ Karaosmanoğlu, “**Kiralık Konak**”ta **Servet Bey, Seniha, Cemil, Faik Bey; “Sodom ve Gomore”de Leylâ, Nermin; “Ankara”da Hakkı Bey** tiplemeleriyle, Batılılar gibi hayat sürme gayretinde olan genç kuşaklar anlatılır.

²⁸⁵ Karaosmanoğlu **Kiralık Konak**, s.30.

değil-dir... Gençlikte maziye, geleneklerimize ve şimdiye kadar mukaddes bildiğimiz şeylere karşı saygı ve sevgi kalmamıştır.²⁸⁶ Karaosmanoğlu' na göre, zamanla aileler dinî sosyalleşme açısından zayıf kalırlar. Şüphesiz bu durum da dini derinden etkiler. Böylece, aile ve dinin birbirlerini etkiledikleri söylenebilir.

SONUÇ

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun eserlerinde din ve ailenin toplumdaki etkinlik alanlarını ve değişimi sosyolojik bir yaklaşımla incelemeye çalıştık. Din ve aile kurumları toplumda bütünlüğü koruma, kontrol ve sosyalleşme yoluyla sosyal düzeni sağlamaktadır. Bu araştırmamızın sonunda, din ve ailenin fonksiyonlarını yerine getirememesi durumunda sosyal dokunun zarar gördüğü ve toplumun çözülme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı ortaya çıkmıştır.

Osmanlı'da, Batılılaşma hareketiyle zaten zayıflamış olan bazı dinî müesseseler (tekke, zaviye vb.) üstlendiği vazifeleri hakkıyla yerine getirememiştir. Bu boşluğu, yoğun bir değişim yaşayan toplum ancak Batılı değerlerle doldurmuştur. Böylece dinin etkinlik alanları daralmış hatta anlamındaki kaymalarla, özellikle Batı kültürüyle ilişkide bulunan üst sınıfa hizmet getirememiştir. Bu durum tabii ki aileyi de olumsuz etkilemiştir. Toplumda sosyo-kültürel yapısına göre fertleri sosyalleştirme fonksiyonu bulunan aileler, geleneksel hayat ile modern hayat arasında bocalamıştır. Bu boşluk, kendi değerlerine yabancılaşma, moda, özentî, taklit ve kuşak çatışmalarının doğurduğu boşluk, aileyi ve toplumu örselemiştir. Sonuçta aile, fertleri, sosyalleştirme fonksiyonunu, hakkıyla yerine getirememiştir. Dinde ve ailede yaşanan bu problemler geleceğin teminatı olan gençleri de şüphesiz etkilemiştir.

Geleneksel hayat ile Batılı hayat arasında bocalayan ve kendi kültür değerlerine uzak nesiller türemiştir. Kalkınmanın ve modernleşmenin yolunu Batılı bir hayat sürme şeklinde telâkki eden gençlik Osmanlı'nın son dönemlerinde iyice köksüzleşmiştir. Takriben 600 yıl varlığını sürdürmüş olan Osmanlı'nın son çarpınışlarının hiç bir şey de-ğiştirmediği söylenebilir.

²⁸⁶ Karaosmanoğlu, Ergenekon, s.37.

Üst sınıftan ve bir kısım aydınından böyle bir gençlik mirası devralan Anadolu insanı, maddî sorunların yanında büyük bir manevi moral bozukluğu yaşamıştır. Ancak Anadolu'nun her köşesinde halkın maneviyatını ve psikolojisini yükselterek inanç birliğini sağlayan güç, din adamları olmuştur. Halk din adamlarından teşvik ve teşebbüs gör-meseydi Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanması mümkün olmayabilirdi. Din kurumunun bu şekilde yeniden hareketlenmesi, topluma birlik, bütünlük ve mücadele azmi kazandırmıştır. Bu yönüyle tarihinden ders almayan toplumlar, aynı dersi defalarca almak zorundadırlar.

Netice itibariyle, dinde ve ailede meydana gelebilecek sosyal buhranlar toplum açısından telâfisi imkansız sonuçları doğurabilmektedir.

TABLÖLAR

Tablo 1. Hastaneye Girenler.

HRİSTİYAN				MÜSLÜMAN			
	Bel Soğk	Frengi	Şankr	Bel Soğk	Frengi	Şankr	Toplam
1917	543	533	-----	674	742	-----	2512
1918	477	689	-----	681	994	-----	2841
1919	712	618	167	1092	534	255	3378
1920	849	485	13	1259	507	19	3132
Toplam	2581	2345	180	3706	2777	274	11863

Tablo 1.2. Suçlar ve Oranları

SUÇLAR	SAYISI
Cinayet	210
Saldırı	6300
Ev Soymak	259
Hırsızlık	7913
Hayvan Çalmak	57
Şiddet Yoluyla Hırsızlık	670
Eşkiyalık	5
Kundakçılık	30
Sahtekârlık	53
Tecavüz ve Zina	136
Silâh Çekme	372
Polise Karşı Gelme	707
Serserilik	39
Çeşitli Suçlar	5634
TOPLAM	22385

Tablo 1.3. Suç İşleyenlerin Milliyete Göre Dağılımı

Milliyete Göre	Sayısı
Müslümanlar	14599
Rumlar	4094
Ermeniler	2332
Diğerleri	1704
TOPLAM	23551

BİBLİYOGRAFYA

ADIVAR, Halide Edip;

Vurun Kahpeye, Remzi Kitapevi, İst.1984.

ARON, Raymond;

Sanayi Toplumunu, (çev.E. Gürsoy), Dergâh Y., İst.1978.

AYBARS, Ergün;

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, T.C.K.B., Y., Ank.1995.

AYDA, Âdile;

“Yakup Kadri İle Mülâkat”, Türk Edebiyatı Aylık Fikir-Sanat Dergisi, c.3,
S.32., İst.1974., s.27-30

AYDIN, Mustafa;

Kurumlar Sosyolojisi, Vadi Y., Ank.1997.

BANARLI, Nihat Sami;

Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, c.I, İst.1971.

Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, c.II, M.E.B., İst.1997.

BERKES, Niyazi;

Türkiye’de Çağdaşlaşma, (?), İst.1973.

BORATOV, Korkut;

Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985, Gerçek Y., (?), 1993.

BOTTOMORE, T.B.;

Toplum Bilim, 2.b., (çev.Ünsal Oskay), Beta Y., İst.1984.

CİN, Halil-AKGÜNDÜZ, Ahmet;

Türk-İslâm Hukuk Tarihi, c.II, Timaş Y., İst.1990.

DEMİR, Ömer-ACAR, Mustafa;

Sosyal Bilimler Sözlüğü, Ağaç Y., İst.1992.

DOĞAN, D.Mehmet;

Büyük Türkçe Sözlük, 4.b., Beyan Y., İst.1983.

DÖNMEZER, Sulhi;

Sosyoloji, Hüsnütabiat Mat., 5.b., İst.1974.

ER, İzzet;

Sosyal Bilimler Ansk., “Sosyal Bütünleşme” mad., c.III, Risale Y., İst.1990.

EREN, Ahmet Cevat;

Türkiye’de Göç ve Göçmen Meseleleri, Nurgök Mat., İst.1966.

ELDEM, Vedat;

Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi, T.T.K., Y., Ank.1994.

ERKAL, Mustafa E.;

Sosyoloji (Toplum Bilim), Der Y., İst.1995.

Sosyoloji, 3.b., Filiz Kitabevi, İst.1987.

GÖKBERK, Macit;

Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İst.1980.

GÜNAY, Ünver;

Din Sosyolojisi Dersleri, Erciyes Üni. Y., Kayseri, 1993.

GÜNGÖR, Erol;

Türk Edebiyat Dergisi, S.22, İst.1974.,14-18.

GÜNTEKİN, Reşat Nuri;

Yeşil Gece, 10.b., İnkılâp Kitabevi, İst.1986.

HALAÇOĞLU, Ahmet;

Balkan Harbi Sırasında Rumeli’nden Türk Göçleri (1912-1913), T.T.K., Y., Ank.1994.

HİCTE, Marcel;

“Öfkeli Gençlik”, Görüş Dergisi, S.6., İst.1973., s.2-4.

HÖKELEKLİ, Hayati;

Din Psikolojisi, Türkiye Diyanet Vakfı Y., Ank.1993.

HİMMETOĞLU, Hüsnü;

Kurtuluş Savaşlarında İstanbul ve Yardımları, c.II., İst.1975.

İLERİ, Selim;

“Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nda Konak”, Türk Dili Dergisi, c.XXXI, S.28, İst.1975, s.281-282.

JOHNSON, Clarence Richard;

İstanbul 1920, (çev.Sönmez Taner),Tarih Vakfı Yurt Y., İst.1995.

KABAKLI, Ahmet;

Büyük Eserler Dizisi 1, 9.b., c.III, T.E.V.,Y., İst.1997.

KARA, Mustafa;

Tekkeler ve Zaviyeler, 3.b., Dergâh Y. İst.1990.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri;

Ahmet Haşim, 3.b., haz.Atilla Özkırımlı, Birikim Y., İst.1981.

Anamın Kitabı, 4.b., haz.Atilla Özkırımlı, İletişim Y., İst.1983.

Ankara, 5.b., haz.Atilla Özkırımlı, İletişim Y., İst.1996.

Atatürk, 5.b., haz.Atilla Özkırımlı, İletişim Y., İst.1991.

Bir Serencam, 4.b., haz.Atilla Özkırımlı, İletişim Y., İst.1990.

Bir Sürgün, 5.b., haz.Atilla Özkırımlı, İletişim Y., İst.1987.

Erenlerin Bağından, 3.b., haz.Atilla Özkırımlı, Birikim Y., İst. 1980.

Ergenekon, 2.b., Kültür Bakanlığı Y., Ank.1990.

Gençlik ve Edebiyat Hatıraları,2.b.,haz.Atila Özkırımlı İletişim Y., İst.1990.

Hep O Şarkı, 3.b., haz.Atilla Özkırımlı, Birikim Y., İst.1980.

Hüküm Gecesi, 2.b., haz.Atilla Özkırımlı, İletişim Y. İst.1998.

Kiralık Konak, 15.b., haz.Atilla Özkırımlı, İletişim Y., İst.1990.

Millî Savaş Hikâyeleri, 5.b., haz.Atilla Özkırıklı, İletifim Y., İst.1997.
Nur Baba, 7.b., haz.Atilla Özkırıklı, İletifim Y., İst.1987.
Okun Ucundan, , 2.b., haz.Atilla Özkırıklı, Birikim Y., İst.1980.
Panorama, 3.b., haz.Atilla Özkırıklı, İletifim Y., İst.1987.
Politikada 45 Yıl, 2.b., haz.Atilla Özkırıklı, İletifim Y., İst.1984.
Sodom ve Gomora, 7.b., haz.Atilla Özkırıklı, İletifim Y., İst. 1990.
Rahmet, 7.b., haz.Atilla Özkırıklı, İletifim Y., İst.1983.
Vatan Yolunda, 2.b., haz.Atilla Özkırıklı, Birikim Y., İst.1980.
Yaban, 16.b., haz.Atilla Özkırıklı, İletifim Y., İst.1983.
Zoraki Diplomat, 3.b., haz.Atilla Özkırıklı, İletifim Y., İst.1984.

KEHRER, G.-ROBERTSON, R. & DURKHEİM, E.;

Din Sosyolojisi, (çev.M.Emin Köktaş ve Abdullah Topçuoğlu), Vadi Y., Ank.1996.

KUR'AN-I KERİM

KURNAZ, Şefika;

Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını, Milli Eğitim B., İst.1997.

KURT, Abdurrahman;

Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876), Uludağ Üni. Basımevi, Bursa, 1998.

KURTKAN, Âmiran;

Sosyoloji Açısından Tasavvuf ve Lâiklik, Kutsun Y., 2.b., İst. 1977.

KUTAY, Cemal;

Kurtuluşun ve Cumhuriyet'in Manevi Mimarları, D.İ.B., Y., Ank. 1973.

MACDONALD, D.B.;

İslâm Ansiklopedisi, "Din" mad., c.III., s.590-591.

MORAN, Berna,

Türk Romanına Eleştirel Bakış 1, 4.b., İletişim Y., İst.1991

MARDİN, Şerif;

Din ve İdeoloji, İletişim Y., 4.b., İst.1990.

MENEMENCİOĞLU, Mehmet;

“Yakup Kadri Karaosmanoğlu Anlatıyor”, Varlık, S.525, İst.1960.
s.27-34.

MERİÇ, Cemil;

Sosyoloji Notları ve Konferansları, İletişim Y., İst.1993.

NİRUN, Nihat;

Sistemik Sosyoloji Yönünden Sosyal Dinamik Bünye Analizi,
T.Y.K., Y., Ank.1991.

ONUR, Bekir;

Orta Öğretimde Ahlâk Eğitimi, Ahlâk Eğitimi Açısından Lise
Son Sınıflarda Öğrenci-Eğitimci İlişkilerini Belirleyen Koşulla-
rın Araştırılması, A.Ü. Eğitim Fakültesi Y., Ank.1976.

RASİM, Ahmet;

Fuḡ-ı Atik, Arba Y., İst.1987.

SAYIN, Önal;

Aile Sosyolojisi, Ailenin Toplumdaki Yeri, Ege Üni. B., İzmir
1990.

SEZAL, İhsan;

Aile Nedir?, A.A.K., Y., Ank.1992.

SEZEN, Yümni;

Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar,
M.Ü.İ.F.V.Y., İst.1990.

SHACT, Joseph;

İslâm Hukukuna Giriş, (çev.Mehmet Dağ), Abdülkadir Şener,
A.Ü.İ.F. Y., Ank.1997.

TAPLAMACIOĞLU, Mehmet;

Din Sosyolojisi, A.Ü.İ.F. Y., Ank.1986.

TEMEL, Mehmet;

İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu, T.C.K.B.,Y., Ank.
1998.

TEZCAN, Mahmut;

Gençlik Sosyolojisi Yazıları, Gündoğan Y. Ank.1991.

Kuşaklar Çatışması, Kadıoğlu Mat., Ank.1981.

Türkiye Aile Yıllığı, A.A.K. Y., Ank.1990.

TOLAN, Barlas;

Toplum Bilimlerine Giriş, 3.b., Savaş Y., Ank.1983.

TÖR, Vedat, Nedim;

“İşte bir roman: Yaban”, Kadro, Nisan, S.16, Ank.1933., s.49.

ÜLKEN, Hilmi Ziya;

Felsefeye Giriş, c.II, Ajans-Türk Mat., Ank.1957.

WACH, Joachim;

Din Sosyolojisine Giriş, (çev.Battal İnandı), A.Ü.İ.F.,Y., Ank.
1987.

ZİMMERMAN, Carle, C.;

Yeni Sosyoloji Dersleri, (çev.Amiran Kurtkan), İktisat Fakültesi
Neşriyatı Fakülteler Mat., İst.1964.

BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR

- Adıvar, Halide Edip;
Vurun Kahpeye, Remzi Kitapevi, İst.1984.
- Aybars, Ergün;
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, T.C.K.B.,Y., Ank.1995.
- Ayda Âdile;
Yakup Kadri İle Mülâkat,Türk Edebiyatı Aylık Fikir-Sanat Dergisi, c.III, S.32.
- Aydın, M.Akif;
İslâm-Osmanlı Aile Hukuku, M.Ü.İ.F.Y., İst.1985.
- Aydın Mustafa;
Kurumlar Sosyolojisi, Vadi Y., Ank.1997.
- Banarlı, Nihat Sami;
Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, c.I, İst.1971.
Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, c.II, M.E.B., İst.1997.
- Berkes, Niyazi;
Türkiye’de Çağdaşlaşma, (?), İst.1973.
- Boratav, Korkut;
Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985, Gerçek Y., (?), 1993
- Bottomore, T.B. ;
Toplum Bilim, 2.b., çev.Ünsal Oskay, Beta Y., İst.1984
- Cin, Halil-Akgündüz, Ahmet;
Türk-İslâm Hukuk Tarihi, c.II, Timaş Y., İst.1990.
- D.P.T. ;
Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ank.1983.
- Demir, Ömer-Acar, Mustafa;
Sosyal Bilimler Sözlüğü, Ağaç Y., İst.1992.
- Doğan, D.Mehmet;
Büyük Türkçe Sözlük, 4.b., Beyan Y., İst.1983.
- Dönmezer, Sulhi;
Sosyoloji, Hüsnütabiat Mat., 5.b., İst.1974.
- Er, İzzet;
Sosyal Bilimler Ansk., “Sosyal Bütünleşme” md., c.III, Risale Y., İst.1990.
- Eren, Ahmet Cevat;
Türkiye’de Göç ve Göçmen Meseleleri, Nurgök Mat., İst.1966.
- Eldem, Vedat;
Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Eko-
nomisi, T.T.K., Y., Ank.1994.
- Erkal Mustafa E. ;
Sosyoloji (Toplum Bilim), Der Y., İst.1995.
Sosyoloji (Toplumbilimi), 3.b., Filiz Kitabevi, İst.1987.
- Gökalp Ziya;
Türkçülüğün Esasları, 3.b., Varlık Y., İst.1958.
- Gökberk, Macit;

- Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İst.1980.
- Günay, Ünver;
Din Sosyolojisi Dersleri, Erciyes Üni. Y., Kayseri, 1993.
- Güngör Erol;
İslâmın Bugünkü Meseleleri, Ötüken, Y., İst.1986.
- Güngör, Erol;
Türk Edebiyat Dergisi, Mart 1974.
- Güntekin, Reşat Nuri;
Yeşil Gece, 10.b., İnkılâp Kitabevi, İst. 1986.
- Halaçoğlu, Ahmet;
Balkan Harbi Sırasında Rumeli'nden Türk Göçleri (1912-1913),
T.T.K., Y., Ank. 1994.
- Hicte, Marcel;
Öfkeli Gençlik, Görüş Dergisi, Haziran 1973
- Hökelekli, Hayati;
Din Psikolojisi, Türkiye Diyanet Vakfı Y., Ank.1993.
- Hüsnü Himmetoğlu;
Kurtuluş Savaşlarında İstanbul ve Yardımları, c.II., İst. 1975.
- İleri Selim;
Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nda Konak, Türk Dili Dergisi,
c.XXXI, S.28, 1975.
- Joachim, Wach;
Din Sosyolojisine Giriş, çev.Battal İnandı, A.Ü.İ.F.,Y., Ank. 1987.
- Johnson, Clarence Richard;
İstanbul 1920, çev.Sönmez Taner, Tarih Vakfı Yurt Y., İst.1995.
- Kabaklı, Ahmet;
Büyük Eserler Dizisi 1, 9.b., c.III, T.E.V.,Y., İst.1997.
- Kara, Mustafa;
Tekkeler ve Zaviyeler, 3.b., Dergâh Y. İst.1990.
- Karaman Hayrettin;
İslâm Hukukunda İçtihat, D.İ.B., Y., Ank.1971.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri;
Anamın Kitabı, 4.b., haz.Atilla Özkırımlı, İletişim Y., İst.1983.
Ankara, 5.b., haz.Atilla Özkırımlı, İletişim Y., İst. 1996.
Atatürk, 5.b., haz.Atilla Özkırımlı, İletişim Y., İst.1991.
Bir Serencam, 4.b., haz.Atilla Özkırımlı, İletişim Y., İst.1990.
Ergenekon, 2.b., Kültür Bakanlığı Y., Ank.1990.
Gençlik ve Edebiyat Hatıraları,2.b.,haz.Atila Özkırımlı İletişim
Y., İst.1990.
Hep O Şarkı, 3.b., haz.Atilla Özkırımlı, Birikim Y., İst.1980.
Hüküm Gecesi, 2.b., haz.Atilla Özkırımlı, İletişim Y. İst.1998.
Kiralık Konak, 15.b., haz.Atilla Özkırımlı, İletişim Y., İst.1990.
Millî Savaş Hikâyeleri, 5.b., haz.Atilla Özkırımlı, İletişim Y.,
İst.1997.
Nur Baba, 7.b., haz.Atilla Özkırımlı, İletişim Y., İst.1987.
Panorama, 3.b., haz.Atilla Özkırımlı, İletişim Y., İst.1987.
Politikada 45 Yıl, 2.b.,haz.Atila Özkırımlı, İletişim Y., İst.1984.
Sodom ve Gomore, 7.b., haz.Atilla Özkırımlı İletişim Y., İst.
1990.

- Vatan Yolunda, 2.b., haz.Atilla Özkırımlı, Birikim Y., İst.1980.
- Kehrer, G.-Robertson, R. & Durkheim, E.;
- Din Sosyolojisi, çev.M.Emin Köktaş ve Abdullah Topçuoğlu,
Vadi Y., Ank.1996.
- Kışlalı, Ahmet Taner;
- Öğrenci Ayaklanmaları, Bilgi Y., Ank.1974.
- Kurt, Abdurrahman;
- Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876), Uludağ Üni.
Basımevi, Bursa, 1998.
- Kurtkan, Âmiran;
- Sosyoloji Açısından Tasavvuf ve Lâiklik, Kutsun Y., 2.b., İst.
1977.
- Kutay, Cemal;
- Kurtuluşun ve Cumhuriyet'in Manevi Mimarları, D.İ.B., Y., Ank.
1973.
- Macdonald, D.B.;
- İslâm Ansiklopedisi, "Din" md., c.III.
- Mardin, Şerif;
- Din ve İdeoloji, İletişim Y., 4.b., İst.1990.
- Menemencioğlu, Mehmet;
- "Yakup Kadri Karaosmanoğlu Anlatıyor", Varlık, S.525, 1960.
- Meriç, Cemil;
- Sosyoloji Notları ve Konferansları, İletişim Y., İst.1993.
- Nirun, Nihat;
- Sistematik Sosyoloji Yönünden Sosyal Dinamik Bünye Analizi,
A.K.D.T.Y.K., Y., Ank.1991.
- Onur, Bekir;
- Orta Öğretimde Ahlâk Eğitimi, Ahlâk Eğitimi Açısından Lise
Son Sınıflarda Öğrenci-Eğitimci İlişkilerini Belirleyen Koşulların
Araştırılması, A.Ü. Eğitim Fakültesi Y., Ank.1976.
- Özsoy Osman;
- Şer'iyeye Sicillerinin Türk Kültür Tarihindeki Yeri Ve Konunun
1342 Tarihli İstanbul Kadılığına Ait Defterde Analiz ve Değer-
lendirilmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 1990.
- Rasim, Ahmet;
- Fuhş-ı Atik, Arba Y., İst.1987.
- Raymond, Aron;
- Sanayi Toplumu, çev.E.Gürsoy, Dergâh Y., İst.1978.
- Sayın Önal;
- Aile Sosyolojisi, Ailenin Toplumdaki Yeri, Ege Üni. B., İzmir
1990.
- Sezal, İhsan;
- Aile Nedir?, A.A.K., Ank.1992.
- Sezen, Yümni;
- Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar,
M.Ü.İ.F.V.Y., İst.1990.
- Shact, Joseph;
- İslâm Hukukuna Giriş, çev.Mehmet Dağ, Abdülkadir Şener, A.Ü.
İ.F. Y., Ank.1997.

- Taplamacıoğlu, Mehmet;
Din Sosyolojisi, A.Ü.İ.F. Y., Ank.1986.
- Temel, Mehmet;
İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu, T.C.K.B.,Y., Ank.
1998.
- Tezcan, Mahmut;
Gençlik Sosyolojisi Yazıları, Gündoğan Y. Ank.1991.
- Tezcan, Mahmut;
Kuşaklar Çatışması, Kadıoğlu Matb., Ank.1981.
- Tezcan, Mahmut;
Türkiye Aile Yıllığı, A.A.K. Y., Ank.1990.
- Tolan, Barlas;
Toplum Bilimlerine Giriş, 3.b., Savaş Y., Ank.1983.
- Ülken, Hilmi Ziya;
Felsefeye Giriş, c.II, Ajans-Türk Mat., Ank.1957.
- Yurt Ansiklopedisi, c.II, İst.1981.
- Zimmerman, Carle C.;
Yeni Sosyoloji Dersleri, çev.Amiran Kurtkan, İktisat Fakültesi
NeşriyatıFakülteler Mat., İst.1964.